

JIHOČESKÁ UNIVERZITA V ČESKÝCH BUDĚJOVICÍCH

PEDAGOGICKÁ FAKULTA

katedra bohemistiky

**POJETÍ LITERÁRNÍHO HUMORU
VOJTĚCHA STEKLAČE
V TVORBĚ PRO DĚTI A MLÁDEŽ
DIPLOMOVÁ PRÁCE**

Knihovna JU - PF

3 1 1 5 1 7 1 6 8 7

Autor: Zdeňka Šustová, učitelství pro 1. stupeň ZŠ s anglickým jazykem

Vedoucí diplomové práce: Doc. PaedDr. Jaroslav Toman, CSc.

PROHLÁŠENÍ

Prohlašuji, že jsem svou diplomovou práci na téma Pojetí literárního humoru Vojtěcha Steklače v tvorbě pro děti a mládež vypracovala samostatně s použitím literatury, kterou uvádím v příložené bibliografii.

V Moravských Budějovicích dne 5.1.2006

.....*Zdenka Kuslová*.....

ANOTACE

Diplomová práce se zabývá literárním humorem Vojtěcha Steklého v tvorbě pro děti a mládež. Její úvodní část pojednává o humoru jako o literární komické kategorii a o jeho zastoupení v dětské a mládežnické literatuře. Druhá část je věnována literární vědní analýze a interpretaci autorových humoristických děl se zvláštní pozorností – posílením specifických znaků autorovy situace, charakterové i jazykové komiky. Důraz je kladen na nejzákladnější rysy jeho humoru. Následuje srovnání autorovy humoristické tvorby s jinými autory téhož žánru a stručná záznamová tabulka s motivy. Součástí diplomové práce je také příloha se základními údaji z autorova života a díla.

ANNOTATION

The theme of this graduation thesis is literary humour of Vojtěch Steklý in children's literature and juvenilia. The introduction to the thesis discusses humour as a kind of literature and a part of children's life and reading. The next part applies oneself to literary analysis and explication of the author's literary writing. The aim of that was to find out the specific characters of situational, character and lingual comicality of Vojtěch Steklý and to accentuate the key principle of his humour. Humour of Vojtěch Steklý is compared with other authors of the same kind of literature. Thus there is a summary of main motives and characters. A part of the thesis is a supplement

PODĚKOVÁNÍ *o biografii a bibliografii.*

Chtěla bych poděkovat vedoucímu mé diplomové práce za jeho čas, ochotnou spolupráci a za cenné rady a připomínky, které mi velmi pomohly.

ANOTACE

Diplomová práce se zabývá literárním humorem Vojtěcha Steklače v tvorbě pro děti a mládež . Její úvodní část pojednává o humoru jako o literární komické kategorii a o jeho zastoupení v dětském životě a literatuře. Druhá část je věnována literárně vědní analýze a interpretaci autorových humoristických děl se snahou odhalit – postihnout specifické znaky autorovy situační, charakterové i jazykové komiky. Důraz je kladen na nejnápadnější rysy jeho humoru. Následuje srovnání autorovy humoristické tvorby s jinými autory téhož žánru a shrnutí základních znaků a motivů. Součástí diplomové práce je také příloha se základním údaji z autorova života a díla.

2.2 Humoristická kategorie 13

2.3 Humor v dětské literatuře 18

ANNOTATION Vojtěcha Steklače 21

3.1 The theme of this graduation thesis is literary humour of Vojtěch Steklač in children's literature and juvenilia. The introduction to the theses discusses humour as a kind of literature and a part of children's life and reading. The next part applies oneself to literary analysis and explication of the author's humour writing. The aim of that was to find out the specific characters of situational, character and lingual comicality of Vojtěch Steklač and to accentuate the key principle of his humour. Humour of Vojtěch Steklač is compared with other authors of the same kind of literature. Than there is a summary of main motives and characters. A part of the theses is a supplement relating to the author's biography and bibliography.

3.3.3 Vyprávěná díla 25

3.3.4 Opáček 45

3.3.5 Přirovnání 36

Závěr 87

OBSAH	89
Přílohy	93
Úvod	7
1 Humor jako kulturologický fenomén	9
1.1 Humor jako komická kategorie	9
1.2 Dítě a humor	10
2 Humor ve společenské próze pro děti a mládež	13
2.1 Společenská próza s dětským hrdinou	13
2.2 Humoristická kniha pro děti	15
2.3 Humor v dětské literatuře	18
3 Literární humor Vojtěcha Steklače	21
3.1 Náměty v díle Vojtěcha Steklače	22
3.1.1 Vztahy mezi dětmi	22
3.1.2 Vztahy mezi dospělým a dětmi	43
3.1.2.1 vztahy mezi dětmi a rodiči	44
3.1.2.2 vztahy mezi dětmi a učiteli	56
3.1.2.3 vztahy mezi dětmi a cizími dospělými	59
3.2 Námětové a jazykové srovnání s jinými autory téhož žánru	61
3.3 Jazyk a styl děl Vojtěcha Steklače	74
3.3.1 Slovních druhy	74
3.3.2 Módní výrazy	84
3.3.3 Vycpávková slova	85
3.3.4 Opakování	85
3.3.5 Přirovnání	86
Závěr	87

Literatura	89
Přílohy	93

je o to významnější, že dítě se jeho prostřednictvím začleňuje do sociálního prostředí dospělých, které je z jeho pohledu zatížené určitou povinností a zodpovědností a určitého chování. Děti mají tendenci situace, které dospělí považují za vážné, zlehčovat. Prostřednictvím humoru se snaží zjednodušit si složité náhledy lidí na výchovu.

V dalším vývoji a chápání nových situací pomáhají dětem nejvíce četba, ale i literatura. Dětem se dostává do rukou již v předškolním věku, její vliv je však úplný až tehdy, když si samo začne číst. Pak se náhle neodmyslitelným průvodcem člověka po celý jeho život. Kniha je působivá nejen svým obsahem, ale také svou formou, která je od obsahu neoddělitelná. Jednou z charakteristických vlastností dítěte je snaha (někdy i podvědomá) napodobovat. Dítě napodobuje dospělé, své kamarády, vzory kladné i záporné. Knižní hrdinové jsou nejméně stejně působiví jako osoby nejbližšího okolí dítěte. Máty četba prožívá spolu se svým hrdinou jeho radosti, smutky, touhy, děj knihy ho zcela pohltí. Proto je nezbytné, aby v dětské literatuře byl obsažen i výchovný faktor. Ještěž má však každé dítě určitou tendenci bránit se výchovnému působení, je velmi důležité, aby tento vliv byl do určité míry skrytý a čtenář si svoje poučení neuvědomoval. Jednou z mnoha autorových tvářích možností je humor.

Humorné laděné příběhy provází čtenáře dětský hrdina, jehož bezprostředním, živým a realistickým vyprávěním, typickým dětským myšlením a jazykem, vnáší do příběhu život a věrohodnost a současně vytváří komické situace tam, kde by jinak nemohly vzniknout.

Tato diplomová práce je zaměřena na literární humor jednoho z našich předních humoristických autorů pro děti a mládež – Vojtěcha Štackače, který se tvorbou dětského humoru zabývá více než třicet let. Autorovy příběhy zaujaly již několik čtenářských generací a provázely je jejich dětstvím a dospíváním. Jeho pojetí příběhu i příběhých hrdinů je natolik nadčasové, že i dila staršího

ÚVOD

Humor neodmyslitelně patří k životu každého člověka. V životě dítěte je o to významnější, že dítě se jeho prostřednictvím začleňuje do sociálního prostředí dospělých, které je z jeho pohledu zatížené šedí povinnosti a zodpovědnosti a upjatého chování. Děti mají tendenci situace, které dospělí považují za vážné, zlehčovat. Prostřednictvím humoru se snaží zjednodušit si složitý náhled rodičů na výchovu.

V duševním vývoji a chápání nových situací pomáhají dítěti nejen rodiče, ale i literatura. Dítěti se dostává do rukou již v předškolním věku, její vliv je však úplný až tehdy, když si samo začne číst. Pak se stává neodmyslitelným průvodcem člověka po celý jeho život. Kniha je působivá nejen svým obsahem, ale také svou formou, která je od obsahu neoddělitelná. Jednou z charakteristických vlastností dítěte je snaha (někdy i podvědomá) napodobovat. Dítě napodobuje dospělé, své kamarády, vzory kladné i záporné. Knižní hrdinové jsou nejméně stejně působiví jako osoby nejbližšího okolí dítěte. Malý čtenář prožívá spolu se svým hrdinou jeho radosti, smutky, touhy, děj knihy ho zcela pohltí. Proto je nezbytné, aby v dětské literatuře byl obsažen i výchovný faktor. Jelikož má však každé dítě určitou tendenci bránit se výchovnému působení, je velmi důležité, aby tento vliv byl do určité míry skrytý a čtenář si svoje poučení neuvědomoval. Jednou z mnoha autorových tvůrčích možností je humor.

Humorně laděnými příběhy provází čtenáře dětský hrdina, jehož bezprostředním, živým a realistickým vyprávěním, typickým dětskému myšlení a jazyku, vtiskuje autor příběhu živost a věrohodnost a současně vytváří komické situace tam, kde by jinak nemohly vzniknout.

Tato diplomová práce je zaměřena na literární humor jednoho z našich předních humoristických autorů pro děti a mládež – Vojtěcha Steklače, který se tvorbou dětského humoru zabývá více než třicet let. Autorovy příběhy zaujaly již několik čtenářských generací a provázely je jejich dětstvím a dospíváním. Jeho pojetí příběhu i dětských hrdinů je natolik nadčasové, že i díla staršího

vydání oslovují současnou generaci dětských čtenářů, což jejich nadčasovost jenom dokazuje.

Příprava, zaměření a metodologie práce je založena především na studiu informací o autorovi a jeho díle a také informací souvisejícími s humoristickou literaturou. Důležité bylo též prostudování autorovy tvorby a souvisejících odborných pramenů, jejich sledování v dobových, typových, žánrových a vývojových souvislostech. Po zjištění určité analogie s jinými autory téhož žánru pro děti a mládež bylo provedeno srovnání Steklačovy tvorby s těmito díly. Ze získaných poznatků jsou pak vyvozeny závěry, v nichž jsou shrnuty charakteristické vlastnosti literárního humoru Vojtěcha Steklače v tvorbě pro děti a mládež.

Cílem této práce je postihnout specifické znaky literárního humoru Vojtěcha Steklače a poukázat na důležitost humoru v dětské literatuře v návaznosti na výchovu dítěte a tvorbu jeho osobnosti.

1. Humor jako kulturologický fenomén

Slovník literárních pojmů (1984) vymezuje humor jako jednu z forem komična, jejíž doménou je úsměvné a chápající hodnocení směšné situace nebo objektu. Odlišuje kladnou, milou a utěšující komediální polohu od výsměchu a satiry. Často bývá terminologicky vymezován ve vztahu k ironii a sarkasmu.¹

Humor a komiku je možno zachytit v perspektivě celé řady společenskovedních oborů, ve filozofii, v psychologii, sociologii, antropologii, historii, estetice, lingvistice, v teoriích literatury a umění či v konečně zastřešující oblasti kulturologie.²

1.1 Humor jako komická kategorie

Komično (z řeckého *kómos* = veselý původ, zábava) je forma emocionálního hodnocení jevů – ať životních či estetických, projevujících se zpravidla smíchem jakožto fyziologickou reakcí subjektu.

Komika je vymezena též národnostně – jsou jevy, které určitý národ za komické nepovažuje, i když objektivní předpoklad zůstává nezměněn. Přitom řadu jevů (hloupost, lakotu apod.) považuje za komické většina národů.³

V komice dominují čtyři hlavní orientace: ironie, humor, absurdita a naivita. Historicky nejmladší je humor. Ve svém smyslu komické kategorie je anglického původu (*humour*), i když jeho varianty z přechodu renesance a baroka lze zachytit v italštině (*umore*) a ve španělštině (*buen humor*).

Anglické slovo *humour* vychází z latinského výrazu *humor*, který měl význam vlhkosti, moku, vláhy, tekutiny a označoval humorální šťávy v lidském těle, respektive temperamenty, které z poměrů jednotlivých šťáv

¹ Viz VLAŠÍN, Š. a kol. *Slovník literární teorie* (1984), s. 140.

² Viz BORECKÝ, V. *Teorie komična*, s. 36.

³ Viz VLAŠÍN, Š. a kol. *Slovník literární teorie*, s. 141.

vyvozovala hippokratovská medicína. Do 16. století nemělo jiný význam ani v angličtině.⁴

Koncem 17. století se ujímá humor i ve významu směšna a komična a v 18. století proniká slovo humor do všech evropských jazyků. Odlišuje úsměvně kladnou, milou a utěšující komediální polohu od výsměchu, karikatury a satiry. Humor se stává termínem nepřeložitelným, se specifickým významem, vyžadujícím svou teorii.⁵

Smích, humor, veselost, radost – ve své podstatě jde o něco emocionálního, citového a pocitového. Vždy jde o jistý projev nálady, dobré a radostné. Emocionální stav dobré nálady se projevuje veselostí či přímo výbuchem smíchu.⁶

Humor je mimořádně důležitým prostředkem rozvoje sociálních schopností a dovedností. Každý jedinec se rodí se schopností vnímat a oceňovat humor. Humor napomáhá také tomu, aby se člověk dokázal snáze vyrovnat s problémy, životními překážkami, stresem či úzkostí. Sebereflexe a sebepoznání prostřednictvím humoru je také neobyčejně důležitá.⁷

Nic není humorné samo o sobě, nic nevzbuzuje emoce smíchu absolutně, vždy a v každé situaci - smích se rodí jedině v relacích k něčemu jinému. Každá humorná situace má svůj „dolní práh“ a svůj „horní práh“ a oba jsou nepřekročitelné: pokud někdo trochu uklouzne a jen se zakymácí, nestojí to za smích, situace nedosáhla svého „dolního prahu“, jestliže upadne a zlomí si vaz o obrubník chodníku, také se nikdo nesměje, protože situace překročila svůj „horní práh“. Hranice je dána základní humánní vybaveností člověka, k níž patří i lidské vědomí sounáležitosti.⁸

⁴ Viz BORECKÝ, V. *Teorie komična*, s. 36.

⁵ Viz VLAŠÍN, Š. a kol. *Slovník literární teorie*, s. 141.

⁶ Viz CHALOUPKA, O. Smích, humor a dětská kniha. In *Zlatý máj*, 1969, roč. 13, č. 8, s. 477

⁷ Viz GEJGUŠOVÁ, I. Česká škola a humor. In *Sborník příspěvků z odborného semináře*, 2001, s. 77

⁸ Viz CHALOUPKA, O. Smích, humor a dětská kniha. In *Zlatý máj*, 1969, roč. 13, č. 8, s. 484.

Takzvaný horní a dolní práh humoru je tedy moment, v němž se text začíná jevit jako humorný a je pocíťován jako směšný, u dítěte i dospělého je odlišný.⁹

1.2 Dítě a humor

Humor je zcela jistě nezbytnou součástí života dětí i dospělých. Může být chápán jako způsob chápání světa i umění vidět svět kolem sebe. Pro děti bývá přijímání světa prostřednictvím humoru a optimismu vcelku přirozené. A je dobré, když se dospělým podaří převzít a podpořit u dětí tento radostný a šťastný přístup k životu. Důležitý je především důraz na humor laskavý a přívětivý. Vidíme, odkrýváme a pojmenováváme směšné věci, různé nedostatky, týkajících se lidí a situací, projevujeme radost či smích nad nečekaným. Nejde ale o humor zlý, ubližující, zesměšňující s výrazně negativními rysy a dopadem.¹⁰

Při sledování ontogenetického vývoje dětské osobnosti zjišťujeme, že smích je nejprve instinktivní reakcí, která vyjadřuje určité uspokojení. Je tedy neklamným výrazem psychického uvolnění a citového uspokojení dítěte.¹¹

Ve své primární, ryze fyziologické podobě je smích výrazem spontánního projevu spokojeného organismu: novorozeně se směje prostě proto, že se mu pohodlně leží, že je mu dobře. Tento spontánní smích se člověk teprve učí spojovat s tím, co se děje v jeho okolí, co pro něho nabývá významu – a stále méně je schopen a ochoten zmát se „pro nic za nic“.¹²

⁹ Viz TOMAN, J. Literární humor v recepci dětského čtenáře. In *Sborník příspěvků z odborného semináře*, 2001, s. 8

¹⁰ Viz SLADOVÁ, J. Několik poznámek k otázce literární terminologie ve vztahu k humoru a jeho podobám v osnovách literatury na ZŠ. In *Sborník příspěvků z odborného semináře*, 2001, s. 63

¹¹ Viz TOMAN, J. Literární humor v recepci dětského čtenáře. In *Sborník příspěvků z odborného semináře*, 2001, s. 6.

¹² Viz CHALOUPKA, O. Smích, humor a dětská kniha. In *Zlatý máj*, 1969, roč. 13, č. 8, s. 478.

V předškolním věku je již dítě schopno provádět či se účastnit nevázané legrace. V tomto období je humor neodlučitelně spjat s hlavní dětskou činností – hrou.

V období povinné školní docházky je humor v životě dítěte velmi důležitý. Dítě má své povinnosti v rodině i ve škole a občas je zahrnuto neúměrnými požadavky. Ty mohou vyvolávat stresové stavy. Právě humor a smích na dítě působí osvobodivě a uvolněně. Dodávají mu sebedůvěru a sebevědomí a posilují tak víru ve vlastní schopnosti. Prostřednictvím smíchu, humoru a veselosti se dítě dokáže lépe adaptovat ve světě dospělých a dokáže snáze komunikovat s ostatními dětmi a začleňovat se do jejich kolektivu. Humor a smích navozuje u dítěte životní optimismus. Pokud se na svět a svůj život v něm dokáže dívat vstřícným, laskavým a především optimistickým pohledem, bude pro dítě jeho přijímání bezesporu snazší, příjemnější a přijatelnější.¹³

Nejčastějším zdrojem smíchu je pocit převahy dětského recipienta nad literární postavou, anebo zobrazený jev výrazně se odlišující od poznané normy. Dětský humor v sobě slučuje prvky komična a tragična, smích i pláč, ale upozorňuje také na specifiku dětského výsměchu, v němž by se měl spatřovat nikoliv aspekt etický, nýbrž přirozený mentální projev dítěte, naprosto zbavený pocitu morálního provinění.¹⁴

¹³Viz TOMAN, J. Literární humor v recepci dětského čtenáře. In *Sborník příspěvků z odborného semináře*, 2001, s. 6.

¹⁴Viz TOMAN, J. Literární komika v recepci dětského čtenáře. In *Zlatý máj*, 1991, roč. 35, č. 4, s. 210.

2. Humor ve společenské próze pro děti a mládež

2.1 Společenská próza s dětským hrdinou

Příběhová próza ze života dětí zobrazuje události ze skutečného života dítěte. Přibližuje dětským čtenářům základní a typické příklady mezilidských vztahů a životních situací. Autoři tak chtějí pomoci malým čtenářům k lepšímu poznání okolního světa a k snadnější orientaci v něm.¹⁵

Z ontogenetického hlediska se příběhy ze života dětí objevují v dětské četbě již velmi brzy, tzn. již v období předškolním, a to ve formě vyprávění dospělých – nejčastěji rodičů. Ti velmi často využívají aktuální události ze života dítěte nejen pro jeho pobavení, ale také pro morální ponaučení.¹⁶ Příběhová próza s dětským hrdinou prostupuje všemi etapami čtenářského vývoje dítěte na základní i střední škole a provází jej i v dospělosti.

Příběhová próza s tematikou dětského života v sobě zahrnuje řadu rozmanitých útvarů, žánrových forem a typů: má podobu črty, povídky, novely nebo románu. Zachycuje prostředí venkovské i městské, může být vyprávěním o době minulé, současné i budoucí a také funkčně využívá uměleckých postupů a prvků jiných žánrů, např. pohádky nebo prózy dobrodružné, vědeckofantastické, detektivní a cestopisné. Typickým příběhem z dětského života je prázdninový příběh, příběh s dívčí hrdinkou, případně s chlapeckým protagonistou.

Příběhová próza s dětským hrdinou je velmi úzce spjata s každodenním životem malých čtenářů. Podává umělecký obraz autentického světa dítěte. Děj se nejčastěji rozvíjí na základě morálních a sociálních konfliktů dětských protagonistů, v nichž se projevuje a prověřuje jejich charakter a vztah k okolnímu světu (k dětem, dospělým, rodině, škole, přírodě, společnosti) a v nichž se odrážejí aktuální problémy doby.

Zásadní postavení v tomto žánru zaujímá dětský hrdina. Je hlavním nositelem děje a autorova záměru. Na rozdíl od pohádkových postav vystupuje

¹⁵ Viz TOMAN, J. *Vybrané kapitoly z teorie dětské literatury*, s. 73.

¹⁶ Viz CHALOUPKA, O. – NEZKUSIL, V. *Vybrané kapitoly z teorie dětské literatury III*, s. 10

dětský hrdina jako rovnocenný (tzn. referenční) partner dětského čtenáře. Dítě tak zjišťuje, že má s hrdinou knihy hodně společného: stejné potřeby, zájmy, pocity, prožitky a zkušenosti. Setkává se i s důvěrně známými vztahy k rodičům, sourozencům, prarodičům, kamarádům, spolužákům, učitelům, k přírodě i společenskému dění.¹⁷ Dětský čtenář má tedy možnost v hrdinovi se poznat a ztotožnit se s ním. Motivy s příběhů porovnává se skutečnými událostmi ze svého života a se svými zkušenostmi. Roste čtenářská i jiná zkušenost dítěte, jeho schopnost třídit a zobecňovat, uvádět skutečnosti do vztahů. Autoři uvádějí do zorného pole čtenářů postavy a děje, které přesahují jejich aktuální zkušenost, podněcují v nich potřebu začleňovat nové informace do již existujících myšlenkových struktur. Autoři učí malého čtenáře zaujímat ke skutečnosti emocionální a etické postoje, formují jeho sociální a mravní cítění. Umožňují mu lépe se vyznat v mezilidských vztazích a snáze se začlenit do okolního světa, tedy i světa dospělých.¹⁸

Skutečnost, že se dětský čtenář dokáže identifikovat s dětským hrdinou, se projevuje v tom, že obraz dětského protagonisty působí věrohodně a přesvědčivě. Stává se tak přirozeným vzorem pro dětského recipienta. Ten pak svého hrdinu napodobuje, a to jak v jeho chování a jednání, tak v jeho myšlení a cítění. Malý čtenář dětského hrdinu napodobuje a srovnává s vlastními životními zkušenostmi.

Próza s dětským hrdinou může čtenáři nahrazovat nedostatek citů a komunikace v rodině i ve škole. Čtenář může díky fiktivnímu hrdinovi získat kompenzaci za chybějící představy, prožitky, emoce a poznání.

Vzhledem k duševnímu založení čtenáře mladšího školního věku převažuje v příběhové próze s dětským hrdinou harmonie, konflikty se vesměs řeší smírně, příhody mívají humorné ladění, vyznívají optimisticky a končí happy-

¹⁷ Viz TOMAN, J. *Vybrané kapitoly z teorie dětské literatury*, s. 74.

¹⁸ Viz CHALOUPKA, O. – NEZKUSIL, V. *Vybrané kapitoly z teorie dětské literatury III*, s. 12.

endem.¹⁹ V četbě dospívajících čtenářů nabývá žánr příběhové prózy s dětským hrdinou daleko větší váhy, dostává se do centra čtenářské pozornosti a stává se vedle dobrodružného příběhu hlavním žánrem. Tento jev je podmíněn především změnami dětské psychiky v období pubescence: rozvíjí se dětská schopnost vnímání a poznávání skutečnosti, prohlubuje se zejména schopnost zobecnění a abstrakce. Sociální citění zaměřené dosud více na utváření předpokladů začíná mít povahu konkrétního zájmu o vztahy mezi lidmi, o životní hodnoty. Souběžně se dítě intenzivněji soustřeďuje na svou vlastní osobnost. Snaží se nalézt svou hodnotu a začlenit sebe sama jako rovnoprávného partnera do společnosti dospělých.

U pubescentních čtenářů se výrazně projevuje potřeba identifikace se vzorem, s hrdinou reálným nebo fiktivním, od něhož by mohli převzít ty vlastnosti, které jim imponují a které by si přáli sami mít. Identifikace pomáhá mladému člověku odhalit potenciaální vlastnosti, které nemůže projevit ve skutečném životě a ruší tak i zmatek postojů, názorů a citů, který v něm panuje. Zároveň je ale třeba vidět, že v určitém okamžiku dítě cítí potřebu se od svého vzoru odpoutat, aby se mohlo postavit skutečnosti v jejím plném rozsahu.²⁰

2.2 Humoristická kniha pro děti

Každá humoristická knížka pro děti i pro dospělé musí ve čtenáři dokázat vzbudit ochotu bavit se a spontánně se smát. Smích, veselost a humor neodlučitelně patří k dětství. Dítě má rádo smích a radost. Díky nim poznává nejednou pocit převahy, pocit, že dovede zvládnout danou situaci lépe než někdo jiný či přinejmenším stejně tak dobře. Humoristická kniha může oslabovat či úplně rozptylovat pochybnosti dítěte o sobě samém, o jeho schopnostech, možnostech, dovednostech a předpokladech. Dodává mu důvěru v sebe sama.

¹⁹ Viz TOMAN, J. *Vybrané kapitoly z teorie dětské literatury*, s. 75.

²⁰ Viz CHALOUPKA, O. – NEZKUSIL, V. *Vybrané kapitoly z teorie dětské literatury III*, s. 15 – 17.

Někteří autoři knížek pro děti velmi často propadají klamné představě o humoru. Domnívají se totiž, že „humor“ v dětské knížce lze vytvořit ryze vnějšími prostředky, které mají malý či zcela žádný významový dosah: nejznámější a nečastější jsou jména a přezdívky rádoby komického typu a postava dítěte – nešiky. Zejména druhý z těchto prostředků poměrně dosti přesně míří na dětský pocit sebejistoty, která se přirozeně vždy posiluje v konfrontaci s vyloženým nešikou.

V humoristické knize je nezbytný happy-end a jakékoliv ohrožení hlavního hrdiny může být pouze dočasné a pomíjivé. Neznamená to však, že humoristická knížka se pohybuje mimo životní problematiku dětského čtenáře. Dítěti je vše základní životní problematikou, vše pro ně znamená položení a řešení otázek. Pokud si někdo myslí, že humoristická kniha je pouze oddech a „zábava“, je to dojem mylný a zjednodušující. Uvolnění a relaxace, jež kniha tohoto druhu poskytuje, není samoučelný oddech, toto uvolnění má v životě dítěte velký význam, zejména pak pro děti prepubescentní a na počátku pubescence. V tomto období patří humor a literární komika k rozhodujícím faktorům, které umožňují dítěti, aby dokázalo najít své jistoty a hodnoty, aby dokázalo najít samo sebe.²¹

V mnoha humoristických dílech lze nalézt komiku vybudovanou na kontrastu. Bylo by dosti jednotvárné, kdyby se tento kontrast realizoval mezi dvěma protihráči příběhu. Tento kontrast lze vymezit daleko širěji jako „*protipólovost dvou různých světů*“. Jako příklad lze uvést pána, který uklouzl na banánové slupce. Ten rozesměje čtenáře či diváka tehdy, je-li oblečen ve fraku a má hedvábnou šálu: je to důstojný, suverénní pán a jeho nehoda je protipólem této důstojnosti. V případě, že na banánové slupce uklouzne uplakané dítě, které hledá svou maminku, se nikdo nezasměje.

²¹ Viz CHALOUPEK, O. Smích, humor a dětská kniha. In *Zlatý máj*, 1969, roč. 13, č. 8, s. 478 – 480, 491 – 492.

Přímými nositeli prvků komiky mohou být také jazykové prostředky, a to i na úrovni slovního spojení i jednotlivého slova. Rozsah jazykových prostředků humorného obrazu zahrnuje všechny vrstvy spisovného a nespisovného jazyka. Slovo či slovní spojení nabývá komického ladění v okamžiku, kdy se oprošťuje od svého běžného významu a vstupuje do souvislostí, v nichž kontrastuje se svým okolím.²² Humor v dílech pro předškolní děti je vesměs založen na nelogických protismyslných slovních a jazykových hříčkách (říkanky, přesmyčky, herní folklór apod.). Tento typ komiky už však starším čtenářům nevyhovuje sám o sobě a stává se jen prostředkem komiky. Komika zde není založena jen na hře nesmyslných slovních spojení, která stojí neuspořádaně vedle sebe. Komika je zde tvořena důmyslněji, logicky řazenými nesmysly.

V základní žánrech humoru, jež nyní představuje malá epika, pohádky, humoresky, anekdoty apod., má větší prostor pro uplatnění i eufenismus, hyperbola, přirovnání a metafora, přičemž hyperbola – velmi často užívaná – je nejméně efektní a pro autora nejpohodlnější. Vyžaduje totiž malou obraznost a zbavuje nutnosti přesnějšího vyjádření. Běžná je také slovtvorná změna kolením slova a ztlumeným vyjádřením trapné představy. Přirozeně působí na děti, které si hned všechno personifikují, antropomorfizují a hluboce prožívají metaforu.²³

V humoristické knize se silně uplatňuje detail, a to detail popisný. Jazykové komično navozuje představu komična situačního v neoddělitelné jednotě, kterou vytváří důraz na detailní podrobnost, pojmenovávající přesnost. Humoristická knížka pracuje především s přesným postižením detailu. Přesné lpění na detailech čtenáře přesvědčuje, že situace je komická.

Nejjednodušším humoristickým literárním útvarem je anekdota. Její princip konkrétnosti a určenosti pointou přijímá humoristická kniha ve dvou možných způsobech. V prvním případě se může jednat o rozvedení základní

²² Viz CHALOUPKA, O. Smích, humor a dětská kniha. In *Zlatý máj*, 1969, roč. 13, č. 8, s. 476.

²³ VORÁČEK, J. Jazykové prostředky humorného obrazu. In *Zlatý máj*, 1969, roč. 13, č. 8., s. 497 – 498.

příběhové anekdoty. K této anekdotě hlavní se pak napojují vedlejší anekdoty, epizodní. Stavba takové knihy může připomínat stavbu stromu. Vedlejší větve epizodních situací vyrůstají z hlavního kmene tak, že se v nich objevuje spojení motivu hlavního s motivem přicházejícím zvenčí. V druhém, jednodušším případě je stavba knihy seriálová. Jednotlivé humorné situace na sebe navazují jedna za druhou, jako když se navlékají korálky. Není to tedy rozvedení hlavní anekdoty, k níž se váží anekdoty další, nýbrž sled anekdot relativně uzavřených, spjatých jen jednajícími postavami.²⁴

2.3 Humor v dětské literatuře

Humor má v dětské literatuře řadu podob. V rámci základní školy pracují učitelé s pojmy jako komedie, parodie, satira, anekdota, groteska, epigram, fejeton, karikatura a dalšími.

V souladu s učebními osnovami i s ohledem na předpoklady žáků v jednotlivých ročnících jsou do čítanek zařazeny základní žánry humoru a satiry: anekdota, aforismus (Jiří Žáček, Jiří Havel), epigram (Karel Havlíček Borovský), bajka (např. Ezop, Jean de La Fontaine, I. A. Krylov, Ladislav Dvorský, Miloš Macourek), nonsens (Jiří Žáček, Pavel Šrut, Ludvík Středa), humoristický román (Jaroslav Hašek, Vladislav Vančura), absurdní drama (Václav Havel). K humorně laděným textům patří i příběhy ze života dětí, např. díla R. Goscinnnyho *Mikulášovy patálie* nebo *Mikulášovy prázdniny* a dílo Jaroslava Žáka *Študáci a kantorů*.²⁵

Jedním z autorů humoristické literatury byl spisovatel František Procházka (1857 – 1929). Byl znám jako humorista pod pseudonymem Franta Župan a stal se literárním „otcem“ populárního Pepánka Nezdary.

²⁴ Viz CHALOUPKA, O. Smích, humor a dětská kniha. In *Zlatý máj*, 1969, roč. 13, č. 8, s. 491 – 492.

²⁵ Viz ŘEŘICHOVÁ, V. Humor jako literárnědidaktická kategorie. In *Sborník příspěvků z odborného semináře*, 2001, s. 60.

V nezapomenutelné a kouzelné čtyřdílné kronice *Pepánek Nezdara* autor zachytil řadu postav ze svého příbuzenstva a podal charakteristiku svého milovaného rodného kraje. Kronika je tak v podstatě hrstí příběhů o Pepánkovi a jeho malém bratříčkovi Vojtíškově a jejich venkovských kamarádech, o skutečných a obyčejných chlapcích, a proto nemizí kouzlo tohoto díla ani po desítkách let. Je to kniha plná jiskrného humoru s jemným psychologickým taktem. Zachycuje dnes už dávno minulou vesnici, rodinné prostředí i školu. Pepánek srostl s drsným, ale krásným podbrdským krajem, který mu byl nejuvěřnějším přítelem.²⁶

Mezi autory humoristické tvorby se neodmyslitelně zapsal Karel Poláček. Poláček patří k těm nemnoha autorům, o nichž platí, že se čtenáři při čtení jejich knih hlasitě smějí. Je to jeden z našich nejlepších humoristů. Jeho poměrně rozsáhlé beletristické dílo je obrazem českého maloměšťáka v době kolem první světové války. Laskavý a chápající pohled humoristy však občas tvrdne v nemilosrdný pohled satirika.

V době protektorátu, kdy si byl Poláček dobře vědom i ohrožení své vlastní osoby, psal *Bylo nás pět*, svou nejkouzelnější knížku. Poláček v ní vzpomíná na své dětství a rozkrývá sociální a mezilidské vztahy na malém městě. Ačkoliv kniha nebyla určena dětem, stala se ihned po vydání spontánně dětskou četbou. Představuje totiž ojedinělé autorské ztvárnění pochopení mentality dítěte, pochopení pro jeho prožívání, hravost, čínorodost, představy a plány. Knížka hýří vtípem, autor stylizuje jazyk do podoby dětského vyjadřování s přirozenou dynamikou, takže hrdinové knihy jsou věčnými prototypy klukovství.

Přímo pro děti napsal Poláček dílo *Edudant a Francimor*, moderní pohádku, v níž se mísí pohádkové prvky s příběhem z dětského života. Skvěle se zde uplatnila autorova živost a barvitost jazyka, smysl pro slovní vtíp, paradox a

²⁶ ŠKVÁRA, F. Pod Olympem kraje aneb Franta Župan, autor Pepánka nezdary. In *Podbrdské noviny*, 1999, roč. 7, č. 19.

prolínání lexikálních rovin, parodování civilizačních vynálezů i tradičních pohádkových motivů. Je to kniha plná humoru, volné hravosti a pestrého nespoutaného vyprávěčství. Poláčkovo pohádkové vyprávění znamenalo tehdy významný autorský čin a získalo v dětské literatuře trvalé místo i trvalý čtenářský zájem.²⁷

z Prahy – si okamžitě získali přízeň dětského čtenáře. Přiznivý ohlas, který Bořtkovy lapálie vzbudily, vedl autora k napájení mnoha dalších příběhů o Bořtkovi a jeho party. Autor uchovával své lapálie prožívaj nejhravější atmosférou, které mohou šťastlivěného „člověka“ přilákat. Pokusil se přitom vystihnout vztahy dětí a dospělých a proniknout do světa dítěte, kterému dospělí často nemohou porozumět.

Přiročným záměrem autora bylo dětské čtenáře pobavit. Přímou prolnou lexikou od první do poslední strany. Autorovo pojetí postav do značné míry ovlivňuje jejich časopisecká podoba. Kněžnímu vydání Bořtkových příběhů předcházelo časopisecké otištění jednotlivých vtipů v Obličku, později v časopise Pionýr. Postavy chlapečků jsou naznačovány pouze křestními jmény a s výjimkou Hrušky Klete nemá žádná z nich výrazný osobný rys. Charakterové vlastnosti chlapečků jsou rovněž neustabilní, stejně jako jejich věk. V reálném životě by ji už data bylo přes čtenáře, v historických Vojtěch Stoklače však nestárnou a pořád zůstávají ve třetích třicetiletých. A právě na svůj věk si ponekud uvernalizovali vzhled Bořtků ve říkadlech rozhovoru s Mirkem a jejich autorem na předání knihy Mirek k spol.: „Mámo, proč se ti kradu? Je už patnáct let chodíš do stejné školy?“

Celou tvorbou se nesnadně prolíná autorova snaha vychovávat. Vojtěch Stoklače totiž zastává názor, že opovrhování není funkcí dětské literatury ve srovnání s literaturou „velkou“, ale její specifickou výchovnou záměry jsou – neboť má být – vstřícná a pedantní. Autor by se k dítěti choval určitě, kdyby ho zastihl včas napíno a nemyslel při tom na to, co to s dítětem udělá.

²⁷ CHALOUPEK, O. – VORÁČEK, V. *Kontury české literatury pro děti a mládež*. s. 268

3. Literární humor Vojtěcha Steklače

Vojtěch Steklač píše knihy pro děti i pro dospělé. Do dětské literatury vstoupil dvoudílným svazkem *Boříkovy lapálie*. Bořík a jeho kamarádi – malí hrdinové z Prahy – si okamžitě získali přízeň dětského čtenáře. Příznivý ohlas, který *Boříkovy lapálie* vzbudily, vedl autora k napsání mnoha dalších příběhů o Boříkovi a jeho partě. Autor nechává své hrdiny prožívat nejrůznější situace, které mohou třináctiletého „člověka“ potkat. Pokusil se přitom vystihnout vztahy dětí a dospělých a proniknout do světa dítěte, kterému dospělí často nemohou porozumět.

Prvořadým záměrem autora bylo dětské čtenáře pobavit. Humor prolíná textem od první do poslední strany. Autorovo pojetí postav do značné míry ovlivnila jejich časopisecká podoba. Knižnímu vydání *Boříkových* příběhů předcházelo časopisecké otiskování jednotlivých epizod v *Ohníčku*, později v časopise *Pionýr*. Postavy chlapců jsou označovány pouze křestními jmény a s výjimkou tlustého Aleše nemá žádná z nich výrazný osobitý rys. Charakterové vlastnosti chlapců jsou neměnné a stabilní, stejně tak i jejich věk. V reálném životě by ji už dnes bylo přes čtyřicet, v historkách Vojtěcha Steklače však nestárnou a pořád zůstávají ve školních lavicích. A právě na svůj věk si poněkud neomaleně stěžuje Bořík ve fiktivním rozhovoru s Mirkem a jejich autorem na přebalu knihy *Mirek & spol.: „Mimochodem, nezdá se ti krutý, že už patnáct let chodíme do stejné třídy?“*

Celou tvorbou se nenápadně prolíná autorova snaha vychovávat. Vojtěch Steklač totiž zastává názor, že *ono výchovno není handicap dětské literatury ve srovnání s literaturou „velkou“, ale její specifikum. Výchovné záměry jsou – nebo musí být – vždycky v podtextu. Autor by se k dítěti choval unfair, kdyby ho zasáhl vším naplno a nemyslel při tom na to, co to s dítětem udělá.*

*Dítě je ve věku hledání, potřebuje jistoty, ne pochybnosti. A necitlivý přístup by mohl přispět k jeho deformaci.*²⁸

Oba díly Boříkových lapálií, stejně jako četné další příběhy uveřejňované v časopisech Ohníček a později Pionýr, vzbudily u dětí velký ohlas. Proto se autor rozhodl pro napsání dalších a dalších knih se známými hrdiny.

3.1 Náměty v díle Vojtěcha Steklače

3.1.1 Vztahy mezi dětmi

V humoristických knihách Vojtěcha Steklače vystupují převážně dvanácti až třináctileté děti – kluci i holky. Mentalitu hlavních protagonistů lze lépe pochopit a poznat díky odborné psychologické literatuře.

Ve vývojové psychologii autorek L. Klindové a E. Rybárové je období 12 – 13 let věku dítěte charakterizováno následovně:

Střední školní věk, tzv. předpuberta, je přípravným obdobím před pohlavním dozráváním. Probíhá přibližně mezi desátým nebo jedenáctým až dvanáctým nebo čtrnáctým rokem. Naznačují se tu změny, které se výrazně projeví až v pubertě. Mění se především tělesný vzhled dítěte a částečně jeho chování.

Mění se také vztah dítěte k sobě samému, k rodičům, ke škole i k druhému pohlaví. Dochází ke změně proporcionality jednotlivých částí organismu. Končetiny rychle rostou, trup zůstává jistou dobu ještě dětský, nemění se.

Charakteristický je tělesný a duševní neklid, který je předzvěstí velkých růstových a duševních změn. Tento neklid se často projevuje hlučným chováním. V předpubertě se děti vychvalují, „vytahují se“ (zejména chlapci před děvčaty). Jindy naopak ztrácejí jistotu v chování i ve známých situacích. Stá-

²⁸ NEFF, O. O filozofii a filozofii žánrů dětské literatury s Vojtěchem Steklačem. In *Zlatý máj*, 1983, r. 27, č. 8.

vají se plachými, začínají se stydět. (Klindová, L., Rybárová, E.: *Vývojová psychologie*, s. 98-99)²⁹

Erik Erikson období puberty a předpuberty dosti výstižně pojmenovává obdobím identity proti zmatení rolí. Domnívá se, že „v žádném jiném stádiu životního cyklu nejsou si tak těsně blízké příslib objevení sebe samého a hrozba ztráty sebe samého.“ (Drapela, V.J., *Přehled teorií osobnosti*, s. 70)

Poněkud filozofičtější je náhled Pavla Říčana na toto období v jeho knize *Cesta životem* (s. 181): „Dítě – nebo to už není dítě? – je-li normální, tedy přinejmenším už nechce být dítětem.“

Tyto charakteristické vlastnosti předpubertálních, dnes již vlastně pubertálních, dětí se snažil Vojtěch Steklač ve svých knihách co nejvíce zohlednit a akceptovat je. Jeho čtyři chlapečtí hrdinové, nerozluční kamarádi Bořík, Čenda, Mírek a Aleš, se svým chováním a svými vlastnostmi výrazně neodlišují od ostatních dětí, svých vrstevníků. Stávají se čtenářům rovnocennými kamarády. Jsou jim blízcí svou reálností i svou životností.

Hlavní a dalo by se říct i nejdůležitější postavou je Bořík, který je zároveň i přímým vypravěčem všech příběhů. Bořík je, stejně jako jeho kamarádi, obyčejný kluk s hlavou plnou nápadů. A snad právě svou nápaditostí získal v partě pozici nepsaného vůdce.

Boříkovou charakteristickou vlastností je upovídánost. Sám o sobě říká: „Rád mluvím, a to je ve škole trestné.“ (Aleš & spol., s. 5)

„To je vlastně mé největší neštěstí. Že si rád povídám.“ (Pekelná třída, s.5)

Bořík má také dobrý cit pro odhadnutí lidské povahy a této schopnosti dokáže využít při jednání s lidmi. Je kamarádský a čestný. Když udělá chybu, dokáže ji přiznat a omluvit se. Umí být velkorysý a přehlédnout chybu druhých. Nejvíce si váží čistého a upřímného kamarádství. To považuje chlapec za nevyšší životní hodnotu. Bořík je velmi přemýšlivý.

²⁹ Jelikož první díly Boříkových příběhů – Boříkovy lapálie – začaly vycházet již v r. 1970, záměrně není zvolena současná psychologická literatura, ale vývojová psychologie již dříve vydaná (1976). Dnešní vývojová psychologie charakterizuje věk třinácti let jako období puberty. Období předpuberty pak vymezuje jako věk dřívější, 6 – 10 let.

„Já si kamarádství moc považuju. Považuju si ho tak, že bych ho nevyměnil za nic na světě. A když jsem byl menší, tak jsem si myslel, že mě a kluky nic na světě nemůže rozdělit, jediné smrt. To jsem si myslel, jelikož jsem byl menší a menší člověk nemá ty zkušenosti co větší. Ale jak stárnu, tak zkušenosti nabírám a zjišťuji, že nás kluky, co spolu kamarádíme, vůbec nemusí rozdělit smrt, ale i docela obyčejně život. Tedy okolnosti, které s sebou ten život přináší.“ (Čenda a já, s. 101)

Jako správný kluk má Bořík bujnou fantazii:

„Občas, když jdu po ulici, tak si sám sebe představuji jako hrdinu nějakého dobrodružství a kluci si myslí, že nemám v hlavě všechno v pořádku, když si povídám pro sebe, protože oni netuší, že si nepovídám pro sebe, ale mluvím třeba s náčelníkem korzárů nebo se Zikmundem, liškou ryšavou.“ (Aleš & spol., s. 12)

Jednotliví členové chlapecké party se povahově výrazně neliší, snad jen s výjimkou Aleše, kterému autor přisoudil nápadnější slabost – velikou chuť k jídlu. Ta se viditelně projevuje na chlapcově vnějším vzhledu. Proto bývá Alešova záliba v jídle i jeho zaoblená postava často podnětem k řadě komických situací:

„... nezdá se ti, Aleši, že jsi na zvěda moc nápadný?“

„Jak to myslíš, člověče?“

„Objemově,“ řekl Mírek, „tak to myslím.“

„Hele,“ zakoulel Aleš očima.“ (Bohoušek & spol., s. 353)

(...) Aleš je poměrně mírumilovný tvor, ale na svoji váhu dokáže být hrozně citlivý, až přecitlivělý. (Boříkovy nové lapálie, s. 41)

Aleš je však uznávaným a rovnocenným členem party, s kterým se vždy počítá. Je dobromyslný a vyrovnaný a hlavně má smysl pro humor. I když ho kamarádi často popichují, nikdy se mu neposmívají. Z toho je zjevná autorova snaha výchovně působit na mladého čtenáře tak, aby si uvědomil, že člověka posuzujeme podle jeho povahových rysů a ne podle jeho vzhledu.

Bořík své kamarády vidí a představuje takto: „*Jinak jsme ale nejlepší kamarádi a všichni jsme spravedliví, i když máme různé charakterové vady. Například Aleš je tlustý, Čenda, ačkoliv je z nás nejmenší, se rád vytahuje a Mirek by chtěl být mermomocí naším vůdcem. Já žádnou charakterovou vadu nemám, mám jen smůlu.*“ (Aleš & spol., s. 5)

V úvodní kapitole knihy *Jak jsme udělali ohňostroj* se výjimečně každý ze čtyř protagonistů dostává ke slovu, získává možnost stručně se představit. Zde dává autor čtenáři výjimečnou příležitost srovnat kontrast myšlení a vyjadřování Boříka a jeho kamarádů. Hlavní hrdina dokáže své přátele charakterizovat jednou výstižnou větou a zaměřuje se spíše na jejich povahu. Pokud se však kluci představují sami, často neví jak, a uvádějí nepodstatné věci, které je jako takové nevystihují.

Bořík

Podle mě se celá parta jmenuje, takže je snad každému jasné, že jsem její šéf. Ještě do ní patří Čenda, který je z nás čtyř nejmenší, pak Aleš, který je z nás nejtlustší a jehož vychovává pouze babička, poněvadž jeho rodiče zahynuli při automobilové bouračce, a nakonec Mirek, který je z nás největší, ale nikoliv mozem a organizačními schopnostmi, ačkoliv ten bloud si myslí pravý opak. Pokud jde o naši rodinu, tak ta je docela normální, jen čas od času dostává naše máma záchvaty, že by se chtěla rozvést. Jinak jsem jedináček, podobně jako Aleš.

Čenda

Mým velkým vzorem je můj starší bratr Roman, poněvadž už je prakticky dospělý a projde mu skoro všechno, což by mě normálně neprošlo.

Aleš

Vždycky, když jsme soutěžili nebo hráli o to, kdo by se měl stát vůdcem naší party, tak jsem pravidelně vítězil, jenže mi to bylo na pendrek, poněvadž pravidelně proti mému vůdcovství vypukla vzpoura. No a vždycky úspěšná, jelikož i když jsem nejsilnější, jsem vlastně svou povahou dobrák, a tak jsem nikdy proti všem těm vzpourám nezakročil mocenskými prostředky.

Mirek

Pro své nesporné organizační schopnosti jsem nejmenovaným králem naší party. Nejmenovaným proto, že kdyby tak kluci, to myslím jen Aleše a Čendu, učinili, chudák Bořík by se zhroutil, poněvadž ten bloud se domnívá, že je lepší než já. (Jak jsme udělali ohňostroj, s. 5-6)

Tato vstupní kapitola s příznačným názvem Představte se, pánové! nevyovídá ani tak o hrdinech samotných, jako spíše o vztazích mezi nimi (směsice kamarádství a rivality).

Rivalita je patrná hlavně mezi Mirkem a Boříkem, a to – jak zřejmé z promluv obou chlapců – kvůli vůdcovství a hlavnímu slovu v partě. Kluci se navzájem předhání a snaží se předčít toho druhého v nápadech i v činech.

„A co ty, Mirku? Ty bys na výzvědy nešel?“ Předpokládal jsem, že když Mirkovi něco navrhnu, tak on se ze zásady bude cukat, jen aby mi dokázal, že já mu nemám co poroučet.

„Já? Proč já?“ Mirek nezklamal...

„Na výzvědy by měl jít ten nejchytřejší,“ ušklíbl se Mirek, „třeba ty, Boříku.“

(Bohoušek & spol., s. 353)

Kromě Boříkových kamarádů v příbězích vystupuje řada dalších postav. Jsou to především žáci Boříkovy třídy. Bezesporu nejvýraznějším typem mezi nimi je Bohoušek. V Bohouškovi ztvárnil autor komickou postavičku rozmazleného jedináčka a přepjatého školního snaživce, který touží vždy a za každé okolnosti zavděčit se a stát se oblíbencem paní učitelky.

(...) staleté pedagogické zkušenosti moudrých a dobrých učitelů.“ „Jako jste třeba vy, paní učitelko!“ vykřikl okouzleně Bohoušek a paní učitelka se začervenala ... (Bořík & spol., s. 90)

„Ano!“ zvolal Bohoušek, aby honem smazal, že se smál, když si to paní učitelka nepřála. (Bořík & spol., s. 11)

Bohouškovo snažení se celkem přirozeně setkává s nepochopením a nelibostí jeho spolužáků. Děti ve svém kolektivu nemají rády horlivé snaživce, kteří na sebe musí za každou cenu upozornit a tzv. podlézají dospělým. Snaživí

žáci Bohouškova typu bývají obvykle označováni nelichotivými slovy hanlivého zabarvení – šplhoun, šprt, šrot, podlízák apod.

Žákům ve třídě určitě nevadí to, že má Bohoušek samé jedničky, nejsou závistiví. Ale vadí jim, jak se Bohoušek svým prospěchem vychloubá a povyšuje se nad ostatní.

„Dobrý den, pane inspektore,“ a řekli jsme to docela pěkně všichni najednou, ovšem kromě Bohouška, který to řekl o trochu dřív, aby o nic nepřišel, blbeček jeden blbečkovatej. (Bořík & spol., s. 95)

Na Bohouškově oblibě už vůbec nepřidává to, že je paní učitelkou i rodiči označován za zářný příklad žáka – jedničkáře – a dáván ostatním žákům za vzor.

„A proto,“ řekla soudružka učitelka, „bude hrát Kozinu ten, kdo by měl být příkladem pro vás pro všechny – Bohoušek.“ A Bohoušek byl pohlazen po vlasech a zakoktal, že se vynasnaží. (Čenda & spol., s. 164)

Boříkova maminka se dokonce – k Boříkově nelibosti – domnívá, že jedině přátelství s Bohouškem vymaní jejího chlapce ze špatného vlivu nevhodných kamarádů a že Bohouškův blahodárný vliv povznese Boříka mezi premianty třídy. Do vztahů mezi dětmi vstupují i dospělí, což je přirozený jev. V rodinném i školním prostředí na sebe navzájem působí a ovlivňují se. Autor tak přináší celistvý a mnohostranný pohled na svět dětí.

Bohouškova postava je v příbězích dokonce zobecněna do jednoho typu žáků, tzv. Bohoušků. Když se Bořík přestěhuje a začne chodit do nové školy, v jeho třídě je postava velmi podobná Bohouškovi.

(...) já bych toho člověka okamžitě tipoval jako náhradu za svého bývalého spolužáka Bohouška.

„Jak se jmenuješ?“ zeptala se vlídným hlasem Hermína Knotková.

„Bohouš Láska,“ přiznal ten šplhavý ničema. No prosím, ušklíbl jsem se v duchu, a už je to tady – Bohoušek číslo dva! (Holky & spol., s. 10)

Autor zde poukazuje na fakt, že není neobvyklým jevem, když se ve třídě objeví „tzv. Bohoušek“ – třídní šplh a snaživka.

„Ano!“ přihlásí se nadšeně nový Bohoušek, protože takový Bohoušek nikdy nezmešká příležitost, aby se mohl přihlásit a ukázat. (Čenda a já, s. 112)

Přístup paní učitelky k Bohouškovi a jemu podobným žákům je různý. Většinou je Bohouškovo chování ze stran učitelského sboru přijímáno pozitivně a očekává se i u ostatních žáků.

(...) paní učitelka by si přála, aby v naší třídě nebyl Bohoušek jen jeden, ale abychom všichni byli Bohouškové, což naštěstí nejde zařídit. (Bořík & spol., s. 77)

Stane se ovšem i to, že se paní učitelka na Bohouška rozzlobí právě pro jeho horlivost a zbytečné snažení.

„Já se na nic neptala,“ zamračí se soudružka učitelka, protože všechny normální učitelky Bohoušky v podstatě nemají rády, i když je dávají za příklad. (...) Bohouškům totiž nikdy nevadí, co si o nich pedagogové ve skutečnosti myslí. Znájí totiž jejich slabé stránky a vědí, že se bez nich žádná třída nemůže obejít. (Čenda a já., s. 112)

V próze Bohoušek & spol. dochází k proměně Bohouška z neoblíbeného třídního šplhouna a šprta v rovnocenného člena party, a to za poněkud neobvyklých okolností. Dalo by se říct, že v sobě objevuje své lepší stránky a v chlapcích - Boříkovi, Mirkovi, Alešovi a Čendovi – nachází nové kamarády, kterým se chce vyrovnat.

„Samý jedničky,“ ušklíbl se Bohoušek, „já se utěšoval vždycky jen tím, že mi je závidíte. Teď vám děkuju, že jste mě unesli. Fakt, děkuju, poněvač,“ nadýchl se Bohoušek, „jinak bych se nestal lesním mužem! A nikdy bych nezjistil, že v mých žilách koluje dobrodružná krev“ (...)

„Koluje,“ prohlásil tvrdošíjně Bohoušek, „brzy budu zrovna takový jako vy!“ (Bohoušek & spol., s. 366)

Tato změna Bohouška se však týká pouze výše uvedené prózy. V následujících dílech ji autor již nijak nezohledňuje a nepřipomíná, a tak se čtenář opět setkává s typickou šplhounskou postavou Bohouška.

V Boříkových příbězích nevystupují jen chlapecké postavy, autor pamatoval i na dívčí zastoupení. Postoje chlapců – čtyř hlavních hrdinů – jsou typické pro jejich věk, vesměs odmítavé a negativní. *Ve středním školním věku ubývá kontaktů mezi chlapci a děvčaty. Dochází k identifikaci se spolužáky stejného pohlaví.* (Švingalová D., Kapitoly z psychologie, s. 38) *Koncem předpuberty se zostřují vztahy mezi chlapci a děvčaty. Dívky pohrdají chlapci a naopak. Proto mezi nimi dochází k častým sporům.* (Klindová, L., Rybárová E.: Vývojová psychologie, s. 98 – 99))

Steklačovi chlapečtí hrdinové považují děvčata za ubrečené a vypočítavé „citové vyděračky“, kterým se nedá věřit, a proto jim nevěnují svou pozornost.

Jinak si holek moc nevšímáme. Stačíme si sami a holky jsou většinou protivné. (...) holkám se nemůžeme správně pomstít, protože se hned začnou bránit pomocí slz. Proto si s holkama radši nic nezačínáme. (Aleš & spol., s. 14)

Z psychologického hlediska se tedy chlapci chovají k dívkám úměrně svému věku. Bořík však začíná vidět dívky v jiném světle, ve světle dospívajícího chlapce. Děvčata mu nepřipadají zcela „zbytečná“ a na některé z nich už pohlíží jinak. Boříkovy dojmy však zbytek party zatím nesdílí. On si je toho vědom, a proto své pocity skrývá a klukům se nesvěřuje.

To víš, ušklíbl jsem se v duchu, budu vám povídat, že myslím na jednu holku ... to určitě: Abyste se, pánové, měli čemu smát. (Bohoušek & spol., s. 353)

Postupně mění své skálopevné přesvědčení o dívkách i ostatní členové party. Mirek se „zakoukal“ do spolužačky Teckertové a Čenda se zamiloval do Boříkovy nové sousedky a kamarádky Zuzany. Tato změna se ale děje jen uvnitř chlapců. Bojí se, že by si z nich kamarádi „utahovali“, a proto své pocity k dívkám raději nedávají najevo.

Z celé party kluků právě hlavnímu hrdinovi zasahují nejenom dívky, ale i ženy do života nejvíce. Čtenáře leckdy Bořík překvapí svým vyzrálým pohledem na něžné pohlaví, dokáže zhodnotit vzhled dospělé ženy pohledem muže:

Měla na sobě zelený župan se stříbrnými pávy a myslel bych, že pro všechny dospělé chlapy byla určitě přitažlivá žena. Neboť dospělí chlapi mají svůj vkus a já se o něm radši nebudu šířit, protože bych za to akorát schytl pár pohlavků. (Čenda a já., s. 23)

Bořík se dokonce setkal s ženou slavnou, s tehdejší televizní hvězdou Štěpánkou Haničincovou. A toto setkání v něm zanechalo hluboký dojem.

Je málo tak bezvadných žen jako Štěpánka. (...) Teprve když člověk takové lidi pozná zblízka, pochopí, proč jsou lidem milovány, a proto máme titul národní umělec a ještě před ním zasloužilý umělec. (Čenda a já, s. 62)

V příbězích se vyskytují také dívčí hrdinky, ke kterým Bořík chová přátelské city. Jednou z těchto dívek je Růženka, dcera principála cirkusu Humberto a dočasně nová zákyně v Boříkově třídě. Když se chlapci s Růženkou seznámili, připadala jim k smíchu a nebrali ji vážně. Jejím vzhledem se náramně bavili.

(...) musím říct, že Čenda, Aleš, Mirek a já jsem se začali smát, protože takovou holku jsme ještě nikdy neviděli.

Vypadala jako z čítanky, měla copy a ve vlasech mašli, pořád se ukláněla Miroslavě a náčelníkovi, takže to vypadalo, že každou chvíli začne recitovat nějakou básničku.

Děsně jsme se smáli. (Aleš & spol., s. 14)

Chlapci však brzy zjistili, jak moc se v Růžence zmýlili a našli v ní dobrou kamarádku a spojence proti jejich odvěkému třídnímu nepříteli Bohouškovi.

Růženka je pouze epizodickou postavou. S chlapeckou partou strávila krátký čas, ale výrazně zasáhla do jejich životů. Dokonce pomohla vyřešit jejich odvěký spor, pomohla jim totiž zvolit jejich vůdce – náčelníka. Růženka i

chlapci spolu zažili spoustu veselých a dobrodružných příhod jak ve škole, tak i v tatínkově cirkuse.

Dívka se sblížila nejvíce s Boříkem. I jemu přirostla hodně k srdci. Právě proto nebylo pro oba loučení jednoduché a přineslo jim i nové a dosud neznáme pocity.

„Bude se mi stejskat,“ řekla.

„Mně taky,“ řekl jsem a překvapilo mě, jaký mám hluboký a chraplavý hlas.

„Můžu ti občas napsat.“

„Napiš,“ přikývl jsem svým novým hlasem a ze všeho nejvíc mi bylo líto, že si zase budu muset povídat sám se sebou. (Aleš & spol., s. 76)

Další dívkou, která se stala Boříkovou kamarádkou, je Marie Bílková. Stejně jako Růženka i Marie je postavou epizodickou a není v dalších příbězích připomínána.

Bořík a Marie se spolu setkali na hradě Hašťáku, kam celá parta kluků unesla spolužáka Bohouška. Bořík, který byl silně ovlivněn atmosférou starého hradu, Marii nejdřív poznal ve svém snu jako dceru urozeného rytíře Žloutka, Miriam Žloutkovou. O to více byl překvapen realitou, když druhý den potkal dívku ze svého snu a jmenovala se Marie Bílková. Boříka *ta vajíčková podobnost jmen dočista šokovala*. (Bohoušek a spol., s. 358)

Marie a Bořík k sobě pocítili vzájemnou důvěru a sympatie a zcela spontánně si sdělili navzájem svá důvěrná tajemství.

Myslel jsem, že to Bílková pochopí, protože mám šestý smysl a ona se nejen podobala té holce, o které se mi zdálo, ale měli i podobné jméno. To podle mě nebyla náhoda, to jistě zapracoval můj šestý smysl. (Bohoušek & spol., s. 358 - 359)

V Boříkově životě se odehrálo několik důležitých změn, jako bylo stěhování z rodných Holešovic do nového sídliště nebo hrozící rozvod rodičů. V těchto chvílích mu byli nablízku jeho kamarádi – Čenda, Aleš a Mírek. Vel-

kou oporou mu však byla i jeho nová kamarádka Zuzana Šírová, které se mohl svěřit a požádat ji o pomoc.

Boříkův a Zuzanin kamarádský vztah se vyvíjel pomalu a složitě. Když se poznali, chovali se k sobě spíše odměřeně.

Tohle bylo staré asi jako my, mělo na sobě pravé levisky a přes rameno strápatou tašku. Věnovalo mi pohrdlivý pohled, takže jsem počkal s odpovědí, než to zašlo do baráku. (Čenda a já, s. 9)

Holky jsou zmije a neznám zmiji, která by nedokázala zasyčet. Přesně tohle provedla má budoucí spolužačka. (Čenda a já., s. 28)

Mrknutí jsem Šírové neoplatil, jelikož mám tu zásadu, že když člověk začne s holkama kamarádit, tak špatně dopadne, protože holky jsou mazaný a dokážou člověku natropit jen spoustu nepříjemností. (Holky & spol., s. 9)

Boříkova rezervovanost k Zuzaně možná pramenila ze žárlivosti, kterou si hoch sám nepřiznal. O Zuzanu projevil velký zájem Čenda. Bořík nezaviděl Čendovi Zuzaninu přízeň, spíš se bál, že díky jeho pobláznění přijde o kamaráda. Z tohoto strachu vycházelo i Boříkovo částečně škodolibé a trochu nekamarádské chování vůči Čendovi.

„Cos jí před tím řek?“ dorážel Čenda a lítostivě zíral, jak se Zuzana vzdaluje.

„Že ji miluješ.“

„Tos jí fakticky řek?“

„Fakticky, buď klidnej.“

„Jak můžu bejt klidnej!“ zařval Čenda mamutím hlasem, „když všechno vykecáš!“

„No tak promiň.“

„Ty mi taky promiň,“ řekl sklesle Čenda, „ale chápeš, že seš u mě podrazník?“ (Čenda a já, s. 54)

Nakonec ale Bořík zjistil, že jeho obavy o přítele byly zbytečné a z Čendovy slabosti pro Zuzanu si dělal legraci a považoval svého kamaráda za

„ztracený případ“. Přesto Bořík na Čendu nezanevřel, a když bylo potřeba, bránil ho před ostatními kamarády.

„Náhodou,“ odkašlal jsem si. „Čenda má vybranej vkus. Je to docela sympatická holka.“ (Holky & spol., s. 103)

Postava Zuzany vstupuje do popředí v knize *Holky & spol.* Jak dává tušit název, v hlavní roli je tentokrát prvek dívčí, respektive ženský.

Dospívající děti Bořík a Zuzana sdílí stejný problém – rozvod rodičů a rozvrat rodiny. Zatímco Zuzanini rodiče jsou již rozvedeni a tatínek se hodlá znovu oženit, u Boříka doma je rozvod téměř na spadnutí, čemuž se snaží hlavní hrdina zabránit. *Bořík se ujímá iniciativy za neprůbojného otce a s podporou svých kamarádů se pokouší přivést zpět domů záletnou matku. Orientovat se ve složitých zákrutech ženské psychiky mu pomáhá Zuzana Šírová.*³⁰

Ve světle těchto událostí přerostl Boříkův a Zuzanin zpočátku rezervovaný vztah ve velmi důvěrné přátelství. Autor zde ustupuje od situačního humoru spíše k mikroanalýzám mezilidských vztahů a prohlubuje psychologii postav.

Kamarádství se Zuzanou Bořík nazývá spojenectví a spiknutí proti rozvodu rodičů. Postupně si mezi sebou vytvořili dosti silné pouto, které nemohou narušit drobné dohady a hádky.

„A když se nebudu chtít uklidnit, tak co?“ ušklíbla se Zuzana. „Tak mě majzenš?“

„Třeba.“

„Ty bys byl vážně schopnej dát mi facku?“

„To jen v krajním případě,“ pokrčil jsem rameny, „jediný možný řešení.“

„Ty hnusnej primitive!“

„Sama sis o to koledovala,“ řekl jsem vlídně. „Zavři oči!“

³⁰ Viz ŠUBRTOVÁ, M. Steklačovy holky a jiné figurky, In *Ladění*, 2/1999, s. 14.

No a pak jsem Šírovce jednu ubalil, i když jsem si dával pozor, abych to nepřehnal.

„Ježišmarjá,“ vykulila na mě oči Zuzanka, „tys mi vážně dal facku!“

„Takže můžeme pokračovat?“ zeptal jsem se spokojeně. „Jestli mě teda už sleduješ.“

„Jo. O čem jsme to mluvili?“ (Holky & spol., s. 99)

Nakonec se Boříkovi a Zuzaně podařilo zachránit rodinný klid na obou stranách. Bořík své kamarádce navrhl, že by se mohla připojit k jejich klučičí partě. Chlapci si totiž po zkušenostech s rozvodovými pokusy Boříkových rodičů odpřísáhli, že se nikdy neožení. A jelikož se Zuzana zařekla, že se nikdy nevdá a navíc ani nezamiluje, kluci ji mezi sebe rádi přijmou.

„(...) když budeš v naší partě, tak to určitě všechno společně zvládneme,“ pravil jsem s převahou. „Máš můj čestný slovo!“

„Boříku, ty seš bezvadnej kluk! A promiň,“ vyhrkla Zuzana Šírová, „jestli jsem si někdy myslela něco jinýho. Dej mi pusou!“ (Holky & spol., s. 162)

Zuzka a Bořík stvrdili nového člena party pusou a nakonec nezůstalo jen u jedné, což způsobilo to, že se Bořík znovu zamýšlel nad svým ženěním.

... že mám červený uši a vůbec jsem celej červenej, jelikož nejmíň hodiinu mě Šírovka učila líbat.

Ale tohle nepřiznám nikomu na světě, ani svým kamarádům. No a s ženěním si to možná ještě taky rozmyslím, i když jsem dal ten slavnostní slib. (Holky & spol., s. 162)

V novějších Boříkových příbězích³¹ se opět čtenář setkává se všemi čtyřmi chlapci – Boříkem, Alešem, Mirkem a Čendou. Bořík ve svém jádru zůstává pořád oním upovídaným, zvědavým a kamarádským klukem se svými sny a představami. Mezi řádky můžeme ale vyčíst určité změny v jeho chování a v jeho postojích a to, jak ve vztahu k dívkám, tak ve vztahu ke svým rodičům a k dospělým vůbec. Už to není „ten starý“ Bořík, malý rozumbrada,

³¹ Novými jsou myšleny příběhy inovované, polistopadové a současné.

na kterého jsou čtenáři zvyklí. Stojí před nimi chlapec, který se na svět dívá už jinýma, dalo by se říct dospělejšíma a také kritičtějšíma očima; chlapec, který zažívá své první opravdové milostné vzplanutí.

I když Bořík během svého třináctiletého života nasbíral již řadu zkušeností s dívkami, ještě není schopen odhadnout, jak přesně by se měl v dané chvíli k milované dívce zachovat. Boříkovo rozpačité chování autor obratně využil pro řadu vtipných situací. Z nich je patrné, že autor vzpomíná na své první milostné krůčky, což u staršího čtenáře může vyvolat vzpomínky na jeho první lásky. To příběhům dodává nádech jedinečnosti, protože v konečném důsledku se čtenář zasměje jak situaci v knize, tak i sám sobě.

Do Boříkova života vstoupila opravdová láska. O chlapcových milostných citech svědčí už názvy kapitol *Holka mých snů* v knize *Nové Boříkovy lapálie* nebo *Jak jsem se zamiloval* v souboru sedmi nových samostatných příběhů *Jak jsme se učili slušně nadávat*. Boříkovy „lásky“ navíc nabývají nových rozměrů v podobě zásahů starostlivých rodičů.

Co se týče Boříkova pohledu na dívky a lásku, je patrné, že Bořík svůj nápad nezamilovat se a neoženit se dávno zavrhnul a považuje ho za dětinský. Naopak to, že se mu dívky líbí, bere jako přirozenou věc a nijak se tomu nebrání. Sympatie panují na obou stranách. Dívkám se zamlouvá především Boříkův neotřelý a osobitý humor a také jeho upřímnost.

„Holkou svých snů“ Bořík označil dívku, která ho přistihla, jak pytláčí na Malé říčce ve Stromovce a představila se jako Rusalka. Ve skutečnosti se ale jmenovala Květa a říčku měla na starosti. Bořík se prekérní situaci snažil zachránit vtipem a odvést tak pozornost od svého prohřešku. Květa se projevila jako shovívavá porybná a pohotově přistoupila na chlapcovu hru. Boříkovi dívčín smysl pro humor imponoval. Považoval její vtipné chování za vzácný jev, a proto se mu hned od začátku zalíbila. A tak se s Květou více seznámili a vyměnili si spolu telefonní čísla.

Autor zde znovu rozkrývá Boříkův způsob komunikace s dívkou, která se mu líbí. Vyzdvihuje chlapcův smysl pro humor.

„Ty seš kdo?“

„Rusalka,“ řekla holka, „a mám tenhle rajón řeky na starosti.“

„Tak hele,“ pravil jsem zkušeně, „o rusalkách já náhodou něco vím. A na tuhle lesní a vodní žínku jsi nějak moc oblečená.“

„Sprošťáku,“ zasyčela rusalka, „dovedu si tvý představy představit. A nehodlám se kvůli tomu svlíknout.“

„Já jsem Bořík,“ představil jsem se jako gentleman.

„Květa,“ oznámila mi rusalka...

(...) „Ty asi budeš pěkný pako,“ oznámila mi vlídně dívka Květa.

Ale stejně jsme si nakonec vyměnili telefony. Kdepak smluvit si rande – stačí, aby jeden z těch dvou nepřišel, a všechno je v čudu.

Ale když máte od holky telefon, tak už ji vlastně na háčku máte. (Boříkovy nové lapálie, s. 19)

Bořík se „svou rusalkou“ setkal velmi záhy, protože jej přišla navštívit domů. Vzájemná komunikace mezi chlapcem a dívkou byla značně zmatená a rozpačitá. Bořík si uvědomil, že *s touhle holkou je dost těžký komunikovat*. (Boříkovy nové lapálie, s. 45)

Hlavnímu hrdinovi se celkem snadno daří poutat pozornost dívek a probudit v nich zájem. Při bližším seznámení se v průběhu konverzace občas dostává do pozice, kdy není schopen dívčí myšlení pochopit. Přestože nerozumí dívčí logice, intuitivně vycítí, co od něj dívka očekává a jak se má zachovat.

Už jsem měl od jejích slz pěkně mokrou hrud'. Ona to všechno vzala nejspíš úplně vážně. A ještě ke všemu se ke mně stulila jak do pelíšku. Tak jsem ji zlehýnka políbil na rty.

Jen zavzdychala a přimkla se ke mně ještě víc.

Přišla mi jako takový malý zvířátko, kterému jsem strašně ublížil.

„Já to všechno vodvolám,“ hlesl jsem zoufale.

Jenže ta nešťastnic můj polibek opětovala. „To nemusíš, příteli. Skunka a tchoři, nic tak krásnýho mi ještě žádnej kluk neřek.“

A začala bulit.

Pak se vyznejte v ženskéjch. Leželo to v mý náruči a zřejmě se to nehodlalo hnout...

(...) Pojednou v mé náruči ztuhla a vzpříčila se. „A to teda ne! Jsem skunk, kojot a tchoř.“

„Když myslíš...“

„Ale tvůj, rozumíš?“

Sice jsem nerozuměl, ale zbaběle jsem kývnul. (Nové Boříkovy lapálie, s. 48)

Nakonec si Bořík uvědomil, že nejenom s Květou je někdy těžké komunikovat, ale že pochopit ženské myšlení vůbec je někdy značně obtížné až nemožné a že ho v budoucnu čeká ze strany žen nejedno překvapení. Pochopil, že bude zapotřebí ještě mnoha zkušeností a poznání, jak se k dívce chovat, jak ji utěšit, když je nešťastná či jak poznat, pláče-li radostí či smutkem.

Středem Boříkova zájmu se stává dívka Petra, s kterou již doopravdy „chodí“. S Petrou se seznamuje způsobem jemu vlastním – vtipně a neobvykle. Když chlapec leží doma s angínou a nudí se, krátí si dlouhou chvíli tím, že vytáčí na telefonu neznámá čísla a doufá, že narazí na někoho, kdo mu jeho dlouhou chvíli zkrátí a bude si s ním povídat. Svůj neobvyklý způsob zábavy však neprovádí typicky „rošťáckým“ způsobem, ale lidem se vždy slušně představí, vysvětlí jim svou situaci a požádá je, jestli by si s ním nepovídali a neukrátili mu tak jeho nudu. Autor tím vytváří vtipnou situaci, a zároveň malému čtenáři ukazuje dobrý příklad slušného chování.

Bořík není drzý nikomu se nevnučuje. Na několikátý pokus narazí po telefonu na dívku Petru, která doma leží se zlomenou nohou. Ta jeho neotřelý způsob zábavy ocení a s Boříkem si povídá. V průběhu hovoru oba zjistí, že jsou stejně staří a že si velmi rozumí. Vyměnili se telefonní čísla a adresy.

Kdo se mi ozve asi teď? – hádal jsem, když jsem vytácel další číslo.

„Šroubková.“

„Dobrý den, slečno Šroubková,“ pravil jsem zdvořile, jelikož ta holka, co se ozvala na druhém konci drátu, mohla být podle hlasu tak v mém věku.

„Kdo je tam?“

„Matička,“ představil jsem se.

„Aha, žertěř,“ zahihňala se holka. „A jak se jmenuješ křestním?“

„Bořík,“ řekl jsem podle pravdy a taky přešel na tykání. „A ty?“

„Petra, hi-hi.“

„Hele, Petro, jak to, že seš doma, když bys měla bejt ve škole?“

„Protože mi zrovna dneska dali pravou nohu do sádry. A co ty?“

„Obyčejná angína,“ pravil jsem skromně, jelikož se sádrou jsem se nemohl rovnat.“ (Jak jsme se učili slušně nadávat, s. 69)

Petra je stejně stará jako Bořík, jedináček. Oba její rodiče jsou velmi zaměstnaní lidé a na svou dceru nemají tolik času, kolik by ve svém věku potřebovala. V Boříkovi nachází milou a spřízněnou duši. Děti zjišťují, že spolu mají opravdu hodně společného. Dokáží se spolu bavit o spoustě věcí, oba jsou upřímní a stejně kritičtí ke svým rodičům. A co je hlavní, mají stejný smysl pro humor.

Petra je dívka, která je zvyklá rychle a spontánně jednat, a proto není divu, že to byla právě ona, kdo se chopila iniciativy a rozhodla o prvním vzájemném setkání. Petra se přiznává, že ještě s žádným chlapcem nechodila. Snad proto, že touží zažít to, o čem jen četla v dívčích románech či co viděla v televizi, nebo proto, že chce dohnat vyspělejší kamarádky, Boříkovi navrhla, že by spolu mohli „chodit“. I když si to Bořík nepřipouští, je dívčinou nabídkou částečně polichocen a částečně uveden do rozpaků. Oproti Petře je ale mnohem opatrnější a namítá, že není rozumné, aby se dopředu dohodli na tom, že spolu budou „chodit“, aniž by se osobně setkali a viděli se. Petra ho ale ujišťuje, že jí nezáleží na tom, jak chlapec vypadá, ale na tom, jakou má povahu a charakterové vlastnosti. Bořík tedy nakonec souhlasí a Petřinu nabídku přijímá.

„Poslyš, Boříku, tys už s nějakou holkou chodil?“

Začal jsem v duchu zpytovat svědomí.

„Haló,“ ozýval se netrpělivý hlásek na druhém konci drátu. „Slyšíš mě?“

„Slyším.“

„Tak chodil, nebo nechodil?“
„Nechodil,“ pravil jsem tím nejhlubším hlasem, jaký mívají puberťáci.
„Já taky ne,“ řekla Petra. „Hele, co kdybysme teda spolu začali chodit?“
„Seš šílená,“ ujistil jsem ji. „Vždyt' jsme se přece v životě neviděli!“
„Taky není nikde psáno,“ ujistila mě Šroubková, „že se hned musíme brát.“
„No, to je fakt,“ zaváhal jsem. „Ale stejně si myslím, že než spolu začneme eventuelně chodit, tak bysme se přece jen vidět měli.“ (Jak jsme se učili slušně nadávat, s. 73)

Bořík před svými rodiči Petru a jejich společné setkání netají a se vším se jim svěří. V tomto momentě jsou patrné již předeslané změny ve vztahu Boříka k jeho rodičům. Dříve by schůzku s dívkou tajil a nesvěřil by se ani kamarádům, natož svým rodičům. Dnes se obrací na rodiče a očekává od nich podporu a radu.

Boříkova maminka se projeví jako velmi zodpovědná a starostlivá a zajímá se, zda je dívka z dobré a slušné rodiny. Maminka je ve své starostlivosti o chlapce až úzkostlivá, protože poprvé zažívá seznámení s dívkou svého jediného syna. Navrhla Boříkovi, aby Petru přivedl na odpolední čaj a při té příležitosti chce dívku poznat. Stejný přístup uplatňují i Petřini rodiče, kteří by se s Boříkem také rádi seznámili.

„Tak dost!“ třískla máma do stolu. „Bořík půjde na rande a my tu dívku vůbec neznáme. Navrhuji, aby ji pozval k nám na odpolední čaje.“
„Copak my děláme nějaký čaje?“ podivil se otec. „Že o tom nic nevím.“
„Ale dělat budeme,“ řekla rozhodně máma. „Prostě tu holku pozveme jedno odpoledne na čaj, abysme věděli, co ona je vlastně zač. Dneska se zase vracejí staré dobré zvyky.“ (Jak jsme se učili slušně nadávat, s. 77)

A tak dochází k humorné situaci, kdy se hlavní aktéři „vztahu“ ještě ani neviděli osobně, ale jejich rodiče se už starají o jejich společnou budoucnost. Boříkovo a Petřino vzplanutí je do jisté míry nadsazeno a velmi připomíná namlouvání dospělých jak v chování obou dětí, tak v chování jejich rodičů, což působí dost komicky.

Bořík s Petrou se v některých situacích chovají jako dospělí s bohatými zkušenostmi ve vztazích, ale přesto jsou pořád ještě dětmi a jako děti se také projeví. Ve své nové životní situaci se teprve učí, jak se k sobě mají chovat.

„To jsou pihy krásy, ty troubo,“ poučila mě Petra a než jsem se nadál, dostal jsem pusu.

Na chvíli jsem ztratil řeč, ale Šroubková taky. Oba jsem se upřeně dívali do vody, a když jsem zkusil po Petře zašilhat, zjistil jsem, že ona se pokouší o totéž. Až na to, že já pravým, zatímco Šroubková levým okem. Načež jsme oba vyprskli smíchy.

„Co abychom šli na lodičky?“ navrhl jsem.

„Proč ne?“ souhlasila Petra. (Jak jsme se učili slušně nadávat, s. 81)

V řadě momentů je patrná Petřina duševní převaha nad chlapcem. Petra je jako dívka vyzrálejší a také otevřenější a iniciativnější. Touží po tom, aby jí Bořík vyznal lásku a aby se jí dvořil. Z jejího chování lze ale do značné míry vyčíst určitou touhu zažít to, co zažívají v lásce dospělí, a také touhu zažít to hned.

Šroubková, jako by nejspíš šestým smyslem vycítila, co se ve mně děje, se částečně zlomyslně zeptala: „Copak? Ztratil jsi řeč?“

„Asi jo,“ řekl jsem zaskočeně. „Najednou nevím, o čem bych si s tebou měl povídat.“

„Ale to je přece docela jednoduchý,“ ujistila mě Šroubková. „Ještě než dojdeme na konec mostu, tak bys měl vyhrknout, že jsem docela pěkná holka a že si ti tím pádem líbím.“

(...) „To ti mám jen tak z voleje vyznat lásku?“

„Z jakýho voleje,“ podívala se Šroubková na hladinu Vltavy. „Snad z čistého srdce, ne?“

(...) „Poslyš, Petro,“ pravil jsem. „Bez toho úvodního vyznání lásky by to nešlo?“

„Když máme spolu chodit, tak musíš bejt do mě zamilovanej.“ (Jak jsme se učili slušně nadávat, s. 79 – 80)

Bořík je ve svých citech k Petře zdrženlivý a zdá se, že si potřebuje vše v klidu ujasnit. O jeho částečném zmatení může svědčit i to, že dívku oslovuje chvílemi formálně Šroubková, jindy zas křestním jménem. Jako by tak chtěl zakrýt, a snad i omluvit svoje rozpačité chování.

Bořík a Petra se shodli na tom, že bude rozumnější, když přijmou pozvání rodičů a půjdou se představit. Uznali, že rodiče budou mnohem klidnější, když budou vědět, s kým se jejich dcera či syn schází.

Při setkání panovala nervozita paradoxně na straně rodičů, a to jak Boříkových, tak Petřiných. Maminky uklízely, vařily a pekly, otcové si chystali řadu záludných a zvědavých otázek. Děti se naopak chovaly přirozeně, nepřetvářely se a ani se nesnažily u dospělých budit lepší dojem. Nejdůležitější pro ně bylo, že mohou být spolu.

Boříkova láska však nekončí happy endem. Jako ostatně každá dívka, mizí z jeho života i Petra, která s rodiči odjíždí na dva roky do Švýcarska. Během loučení se každý vyznává ze svých citů a slibují si, že si budou věrní a budou si často psát.

„Zejtra odjíždím. Táta dostal od firmy dvouroční stáž ve Švýcarsku a rodinu bere s sebou.“

Bylo mi, jako kdybych přímo doprostřed čela dostal ránu palicí.

„Proč mlčíš?“ dorážela Petra.

„A co mám říct?“ – přiznal jsem se k té ráně palicí, kterou pro mě sdělení Šroubkové znamenalo. Petřina hlava se mi vnutila pod paži. „Bude ti po mně smutno?“

Hladil jsem ty dlouhé blonděaté vlasy a v duchu si snad stokrát opakoval: Chlap přece nikdy nebrečí... !

„No tak,“ štípala mě Petra do boku. „Bude ti aspoň po mně smutno, Matičko?“

„Jo,“ řekl jsem tím nejhlubším a nejmužnějším hlasem, jakého jsem byl momentálně schopen. „Myslím, že jo.“ (Jak jsme se učili slušně nadávat, s. 116)

V příbězích autor pamatoval i na záporné dětské postavy, které staví do protikladu Boříka a jeho kamarádů. V próze *Pekelná třída* vystupuje tříčlenná

skupina zákeřných agresivních kluků, kterým Steklač přisoudil ty nejzápornější charakterové vlastnosti. Těmito kluky jsou Bedřich, Hamouně a Čára, zátorácké bratrstvo.

Autor vytvořil v Čárovi, Hamouňovi a Bedřichovi tři odpudivé typy. Jejich záporné vlastnosti – drzost, vulgární chování vůči dospělým, pomstychtivost, násilí apod. – jsou jistě vědomě nadsazeny. Autor tak touto nadsázkou zvýrazňuje to, čeho se má mládež vyvarovat. Chce v dětském čtenáři vzbudit nesouhlas s činností Záhoráků a odpor k tomu, jak se tito chlapi chovají.

Boříkova parta a bratrstvo Zátoráků se výrazně liší nejen svým chováním, ale také vnitřními vztahy ve svém kolektivu. Zatímco mezi Boříkem a jeho kamarády vládne opravdové klukovské přátelství, zátorácké bratrstvo spojuje spíše jejich podvrtná činnost. Jeho členové jsou ochotni kdykoliv zradit a jsou vůči sobě podezřívaví. Zatímco v Boříkově skupině se výrazně nediferencuje postavení jednotlivých členů, v bratrstvu důsledně udržuje svou nadvládu nad ostatními Čára. To se projevuje v nejrůznějších situacích; např. při nálezu tajemné kovové skříňky. Obě skupiny chlapců se domnívají, že se jim do rukou dostal obrovský poklad. Boříkova parta se okamžitě rozhodla, že se o bohatství rozdělí rovným dílem. Také Čára, vůdce povedeného zátoráckého trojlístku, navrhl „spravedlivé“ dělení:

„Až ten poklad dostaneme ven, tak se spravedlivě rozdělíme. Každý z vás dostane motorku, třístapdesátku.“

„A ty?“ To byl hlas Hamouněho a já v něm cítil úšklebek.

„Já si koupím auták, poněvadž jsem vůdce. Komu se to nelíbí?! No proto!“ (Pekelná třída, s. 67)

Rozdíly mezi oběma skupinami jsou také v druhu poklesků, kterých se hrdinové dopouštějí. Bořík a jeho kamarádi jsou iniciátory četných klukovských „šibalství“, které dospělí s úsměvem označují klukovina, lotrovina, uličnictví apod. Jsou to poklesky dětem přirozené, kterými prakticky každý ve svém dětství prošel. Na druhé straně prohřešky zátoráckého bratrstva jsou

mnohem závažnějšího charakteru, ať jde o drobné krádeže, kouření nebo násilné a vulgární chování.

„Bejvala Askalóna nejhezčí osadou, kterou jsem znááál,“ vřískal Čára a někde se otevřelo okno a někdo křikl: „Copak nemůžete dát pokoj ani v noci, syčáci?“

„Spinkej, dědku, a neruš,“ zabručel Bedřich a přidal se k Čárově zpěvu.

„Budu si na vás stěžovat!“
„Klidně, dědouši, klidně,“ zakřičel Čára a začal hrát schválně ještě hlasitěji. (Pekelná třída, s. 64)

3.1.2 Vztahy mezi dospělým a dětmi

Dospělí jsou zvláštní lidi a mají spousty výhod. Do školy chodí jen na rodičovské schůzky, zato do kina na nepřístupný film mohou jít, kdy si vzpomenou. A hlavně můžou vychovávat děti, což je myslím jejich největší záliba a taky největší nespravedlnost. (Čenda a já, s. 108)

(...) já se rád dávám do řeči s každým, i s dospělými, ačkoliv vím, že bych neměl, protože dospělí mají zodpovědnost, a proto se nedokáží bavit normálně, ale většinou záhadně, a to tak, aby z člověka vytáhli všechny jeho tajné myšlenky. (Pekelná třída, s. 3)

Těmito slovy charakterizuje Bořík ve svém vyprávění dospělé jako celek. Není to tvrzení zrovna příznivé, nicméně také není nepravdivé. Sebekritický dospělý čtenář by dal Boříkovi v mnohém jistě zapravdu. Dospělí se skutečně často dívají na dítě zkresleným pohledem. Neuvědomují si nebo si spíše nechtějí uvědomit, že dítě je velmi vnímavé a že sleduje, zda se chová dospělý sám tak, jak to vyžaduje po dítěti. A že tomu tak mnohdy není, k tomu jistě není třeba mnoho důkazů.

Autor ve své tvorbě věnoval vztahům dospělých a dětí značný prostor.

Zhruba je možno sledovat tyto základní roviny: vztahy mezi dětmi a rodiči, vztahy mezi dětmi a učiteli, vztahy mezi dětmi a cizími dospělými.

3.1.2.1 vztahy mezi dětmi a rodiči

Je nesporné, že vztahy v rodině jsou v životě dítěte nesmírně důležité a rozhodujícím způsobem ovlivňují jeho další vývoj. Rodiče mají být dítěti vzorem, uznávanou autoritou. Tento moment jako by však autor ve svých prózách záměrně podcenil. Dává svým malým hrdinům právo rodiče všestranně kritizovat, vyhledávat slabá místa jejich výchovného působení a otevřeně na ně poukazovat. Nejkonkrétněji si počíná ústřední hrdina – Bořík. Své rodiče zná tak dokonale, že bystrozrace předpovídá každou jejich následující reakci. Steklačův dětský hrdina má tak dokonalý nadhled nad dospělými, konkrétně rodiči, že žádná z rodičovských reakcí jej nemůže překvapit. Počítá s nimi a je předem připraven. Jednání svých rodičů podrobuje přísné kritice. Dítě se stává jakýmsi soudcem svých rodičů, což je z hlediska vývojové psychologie přirozeným jevem středního školního věku, tedy věku Boříkova. (...) *objevuje se sebezpozorování s prvními pokusy o sebehodnocení. V předpubertě se již začíná proces postupného uvolňování vztahů mezi rodiči a dětmi. Přehnaná snaha o nezávislost i vzrůstající kritičnost způsobí, že dítě již není ochotno tak bezvýhradně plnit různé povinnosti. Projevuje se to tzv. neposlušností, někdy drzostí až negativismem.* (Klindová, L., Rybářová E.: Vývojová psychologie)

Rodina, to jsme my tři. Hodný tatínek, nevychované dítě a hodná maminka. (Bořík & spol., s. 129) Takto představuje Bořík svou rodinu. Chlapec je jedináček, nemá žádné sourozence a někdy toho velmi lituje. Občas vyvede nějakou tu klukovinu a zastává ten názor, že se sourozencem (popřípadě sourozenci) by se lépe dělilo o následné potrestání. Další nevýhodou být jedináčkem je podle Boříka fakt, že se veškerá rodičovská péče, starostlivost a také pozornost soustřeďuje výhradně na jeho osobu.

(...) rodina je proti mně v přesile, což znamená, že v přesile jsou proti mně táta s mámou. V tom spočívá nevýhoda všech lidí na světě, kteří nemají sourozence - to jsou vzácní lidé, protože jsou většinou mladší, než je člověk a dá se na ně ledacos svést, případně se s nimi o nějaký větší malér podělit. (Aleš & spol., s. 163)

Bořík zná své rodiče dokonale, a když tedy provede nějaký ten prohřešek, ví předem, jak se zachovají a co řeknou. Nemá rodičům za zlé, že je potrestán, a většinou rozumně přebírá zodpovědnost za své činy. Rozumně proto, že je chytrý chlapec a ví, že před rodiči nemá cenu nic zapírat, protože až by poznali celou pravdu, trest by byl o to horší. To, jak Bořík zná své rodiče, mohou dokumentovat následující ukázky:

Celkem si dovedu přestavit, co by tomu asi máma řekla, kdybych požádal o potvrzení, že nesmím jíst maso. Napřed by se smála, že ušetříme, potom by se zeptala, kde jsem tu hloupost sebral, a nakonec by řekla, že jsem se zbláznil z těch knížek, co v nich pořád ležím ... (Pekelná třída, s. 210)

Ted' už jen stačilo, aby mi máma začala vykládat, že se ona i táta v mých letech skvěli učili. Jako kdybych neznal jejich školní vysvědčení, pečlivě ukrytá na dně skříně. (Nové Boříkovy lapálie, s. 21)

Určitou dávkou předvídavosti jsou obdařeni i Boříkovi rodiče. V některých typických situacích přesně vědí, že se je jejich synek snaží přechytračit nebo že se snaží zamaskovat nějaký svůj prohřešek. Dají mu většinou hned najevo, že je jeho snaha odhalena, a dál je tedy marná.

„On si myslí, že si ted' umeje ruce a bude všechno pořádku.“ A za máminým hlasem následoval hlas táty: „Ha-ha, to si opravdu jen myslí. To si to maluje.“ (...) Tak a je to. A bylo úplně zbytečné chodit do koupelny, že si umyju ruce, protože to máma ráda vidí. (Bohoušek & spol., s. 196)

Boříkovi rodiče si myslí, že mají svého syna dokonale „přečteného“, ale pozornému čtenáři neunikne, že opak je pravdou. Rodiče si myslí, že se jim daří řadu výhradně „dospěláckých“ věcí před Boříkem tajit a ušetřit ho tak problémů ryze dospělého světa. Bořík je ale velmi vnímavý a také zvědavý chla-

pec, takže mu nic neunikne. I když se rodiče snaží jakkoliv chovat se nenápadně a věci, které nejsou určeny pro uši jejich syna, řeší za zavřenými dveřmi nebo v době, kdy si myslí, že už Bořík spí. Ten však pozorně sleduje dění v jejich rodině, a to např. pomocí velkého „odposlouchávacího“ hrnce, který přikládá na stěnu, a poslouchá, o čem si rodiče povídají.

Boříkovi neuniknou ani výchovné lístečky, které si rodiče tajně nechávají v kuchyni. Vzkazy si rodiče nechávají v tom případě, když se otec vrací z práce domů pozdě večer a brzy ráno zase vstává, a tudíž nemá možnost probrat s matkou Boříkovo chování. Lístečky nesou nejčastěji tyto a jim podobné vzkazy: *Dneska byl Bořík ve škole napomenut ... ten kluk si zase nemyl ruce před večeří ... Bořík nám pustne, celý den odmlouval. Otec jako hlava rodiny na lístečky odepisuje, jak má být nezdárný syn potrestán. Bořík dokáže podle otcových odpovědí ihned rozpoznat jeho večerní rozpoložení. Když má otec dobrou náladu, tak většinou napíše: *Necháme to na sobotu nebo na neděli a já si s klukem vážně promluví.* Když má ale špatnou náladu, tak na lístku obyčejně stojí: *Vyčiň mu i za mě, moc se s ním nemazli a na ránu nekoukej!* (Bořík & spol., s. 173)*

Boříkově mamince a tatínkovi velmi záleží na výchově jejich jediného syna. Oba se snaží být důslední a nic nezanedbat. Rází takovou výchovnou zásadu, že *rodiče by měli být trpěliví a tolerantní, ačkoliv někdy by řemen taky neuškodil.* (Holky & spol., s. 123). Zastáncem řemene je většinou otec, kdežto maminka upřednostňuje výchovu slovní domluvy, zákazy a bití nepovažuje za dobré výchovné prostředky. To ovšem neznamená, že by otcův rázný způsob výchovy úplně odsuzovala, najdou se i případy, kdy jej pokládá za jediný správný. Tímto případem je nejčastěji Boříkův neuspokojivý prospěch ve škole.

Chlapec se v jednání s rodiči snaží chovat „diplomatsky“. Ví, že za špatnou známku bude potrestán, tudíž se nesnaží trestu uniknout nebo se mu vyhnout. Ví, že jeho jednání by bylo stejně marné, ale chce svůj trest alespoň oddálit či zmírnit. Zároveň Bořík zastává ten názor, že nic se nemá přehánět,

zvlášť ne dráždění svých rodičů. *Pak se z nich totiž stávají lité šelmy a nejradši by člověka rozsápaly.* (Nové Boříkovy lapálie, s. 166) Nakonec sám přiznává, že „otcovo odepnutí pásku“ nebylo zas tak bolestivé a dalo se vydržet.

„Tak jak bylo dneska ve škole?“
(...) „Já bych si ty špatný zprávy nechal až po večeři,“ navrhl jsem.
„Ať si nekazíme chuť k jídlu.“

„Bože, to dítě je tak ohleduplné!“ zvolal otec. „Zdá se, že po večeři ulevím svému žaludku a odepnu si pásek.“

„To dobře uděláš,“ mínila matka. „Stromek se má přece ohýbat, dokud je mladý.“

„ (...) z vás dvou by Komenský určitě radost neměl.“

„Jestli to nebude tím,“ řekl otec, „že nemusel vychovávat takého zvrhlíka, jako jsi ty.“

„Správně,“ řekla maminka a šla se mi podívat do žákovské knížky. „Ale to se podívejme! Čtyřka! To je velice zvrhlá známka!“ (Boříkovy nové lapálie, s. 37)

Boříkovi rodiče se snaží ovlivnit nejen školní prospěch svého dítěte, ale zasahují i do výběru Boříkových přátel. Chtějí, aby si našel z jejich pohledu lepší kamarády, než je Mírek, Aleš a Čenda, a vnucují mu kamarády, které sami považují za správné. „Vhodným“ kandidátem na Boříkova přítele je podle rodičů Bohoušek, který má samé jedničky a je premiantem třídy. Bude mít tedy na Boříka dobrý vliv.

Výběr rodičů se ale radikálně různí s přáním Boříka. Bohouška – *to šplhounské stvoření* – za kamaráda rozhodně nechce, protože je to jeho úhlavní a odvěký nepřítel. Po několika marných pokusech oba hochy spřátelit Boříkovi rodiče uznali, že Bohoušek asi vážně nebude vhodným kamarádem pro jejich syna, a upouští od představy, že si má Bořík brát z Bohouška příklad.

Přesvědčilo je o tom nejenom Bohouškovo chování, ale i chování jeho rodičů. Bohouškovi – rozmazlenému jedináčkovi – dal autor za maminku afektovanou, precitlivělou a panovačnou dámu, jejíž povahové rysy nesou výrazné

prvky maloměšťáctví. Tato žena doslova smýká nejen se svým synem, ale dokonce i se svým manželem, který je zvyklý ve všem ji poslouchat a neodporovat jí.

Bohouškův tatínek se neochotně zvedl, a i když se mu vůbec nechtělo, bylo vidět, že poslouchá na slovo. (Pekelná třída, s. 157)

Bořík si o Bohouškově mamince už dávno udělal svůj obrázek a myslí si o ní své. Často totiž chodí do školy a organizuje různé akce, přičemž nevynechá ani jednu příležitost, kdy by mohla poukázat na to, jací jsou Bořík a jeho kamarádi darebáci. Zároveň pak vyzdvihuje svého syna a chová se tak, aby bylo vidět, že Bohoušek je její jediné, geniální dítě. Ačkoliv je Bohoušek ve škole neoblíben, jeho dominantní matku mu nikdo nezávidí.

(...) kdyby se o mě máma starala tak, jako ta Bohouškova o Bohouška, tak bych se musel zbláznit. (Pekelná třída, s. 150)

Bořík má oba své rodiče rád a ví, že pro něj chtějí jen to nejlepší. I když mu leďacos zakazují, chlapec si je vědom, že to s ním myslí dobře a chtějí z něj vychovat slušného člověka. To ovšem nic nemění na jeho kritickém hodnocení. Snad nejvíce odsuzuje pokrytectví, faleš, lež a sobectví. Mnohdy je kritický postoj na místě. Tehdy by dětská kritika mohla být poučná hlavně pro dospělé čtenáře.

Jen taktak, že mé přípravy k odjezdu neskončily za chmurného ticha a občasného zakašlání, což v naší rodině občas bývá, když se něco semele. Většinou se něco semele se mnou, ale skoro nikdy to nejsem já, kdo si může dovolit být zticha a uraženě chrchlat. (Pekelná třída, s. 198)

Bořík chová ke své mamince i k tatínkovi stejné city, má je oba rád stejně. V určitých situacích si více rozumí s otcem, v jiných zase s matkou. Bořík je někdy velmi rád, když může s maminkou či s tatínkem být o samotě a popovídat si s nimi. Rodiče mu pak připadají otevřenější a přístupnější, řeknou mu, co si opravdu myslí, což by asi jinak neudělali.

Podobné hovory s tátou já miluju, protože mi při nich odkrývá svou složitou duši. Ale stejně rád mám i podobné hovory s mámou. Také její duše je

složitá – a je zajímavý, že zase úplně jinak, než ta tátova. (Boříkovy nové lapálie, s. 162)

Bořík s každým ze svých rodičů sdílí nějaké to malé nevinné tajemství, o kterém ten druhý rodič neví. Dalo by se tedy říct, že největší přehled o dění v rodině má právě Bořík. Ten také s úsměvem sleduje, když maminka chystá tatínkovi „překvapení“ – nejčastěji v podobě lístků do divadla a právě v den, kdy se hraje světové finále ve fotbale. Tatínek – velký fotbalový fanda – je lístky pramálo nadšen, ale protože má maminku rád, zřekne se fotbalu a odejde s ní kulturně se vyžívat. A jen Bořík ví, že tatínek nemá rád divadlo a maminka nesnáší fotbal.

Rozpor vidí čtenář z pohledu Boříka, jakožto prostředníka, a může se dobře bavit tím, jak si rodiče vzájemně namlouvají zájem o hobby toho druhého. Přitom se jen podřizují partnerovi, aby ho nezklamali. To je důkazem jejich lásky.

Některá maminčina překvapení jsou ale tatínkovi příjemná, obzvláště pak ta, která se týkají jídla a její kuchyně. A i do těchto překvapení bývá Bořík zasvěcen.

Máma se začervenala a řekla, že něco přece jen jsme ze zabijačky schovali.

„Báječný,“ pochutnával si táta, „kdepak, domácí zabijačce se nic nevyrovná.“ A jen já věděl, že ty jelítka koupila máma dneska odpoledne v krámě. (Pekelná třída, s. 139)

Boříkovi rodiče mají ovšem také své chyby. Syn je ve svém vyprávění konstatuje s jakýmsi úsměvným nadhledem. Glosuje je. Ví o nich, vidí je, ale považuje je za něco, co musí být, co je dospělým vlastní a co ho – až vyroste – také jednou čeká. Boříkova vnitřní smířenost s tím, že bude jednou stejným „hloupým“ dospělým, působí ironicky, humorně a značně nadneseně.

Jak už bylo zmíněno dříve, autor své postavy ušetřil vlivu času a stárnutí, všichni jsou pořád stejně staří, tedy i Bořík a jeho rodiče. Pokud postavy nestárnou fyzicky, neznamena to ještě, že nestárnou ani psychicky. Duševně se

vyvíjí a mění jak Bořík, tak i jeho rodiče, což zákonitě zanechává vliv na jejich dosavadních vztazích.

K zásadním změnám v Boříkově rodině dochází ve chvíli, kdy se matka rozhodne opustit Boříkova otce a odejde k jinému muži. Nechybí moc a v dosud relativně šťastné a fungující rodině se schyluje k rozvodu. Hlavním důvodem matčina odchodu byl především každodenní stereotyp. Muž, k němuž odešla, jí nabízel svou úctu a pozornost, kterou u svého manžela dlouho postrádala.

Dosud bral hlavní protagonista rozvod jako součást každodenního života, jako něco, co je dnes zcela normální a stává se. Až když zasáhne do jeho života, už mu tak samozřejmý nepřipadá.

Rodiče se svoje problémy snaží před Boříkem „ututlat“, ale jak už si čtenář zvykl, Boříkovi nic neujde. Rodiče samozřejmě nic nevědí a dál žijí v představě, že jejich syn nic netuší. Bořík se rozhodne celou záležitost vzít do svých rukou a jakýmkoliv možným způsobem přimět své rodiče, aby se k sobě vrátili. Plány mu nejprve pomáhají spřádat jeho kamarádi – Mirek, Aleš a Čenda. Bořík ale brzy zjistí, že si s kluky nevědí rady, a proto žádá o pomoc také svou kamarádku Zuzanu Šírovou, jejíž rodiče jsou již rozvedeni.

Děti se pustily do až neuvěřitelných a bláznivých kousků. Zuzana vymyslela plán, podle něhož by si Boříkův otec měl dočasně najít jinou ženu. Jeho manželka by na ni žárlila, což by byl důvod jejího návratu domů. Za tímto účelem kluci odpovídali na seznamovací inzeráty v novinách a dokonce se s několika ženami i setkali.

„Výběrové řízení“ dětí na novou partnerku Boříkova otce je pojato humorně a s notnou dávkou nadsázky. Autor se tak snaží odlehčit dusnou atmosféru manželské krize.

Pod vlivem hrozícího rozvodu lze vycítit změny v Boříkově myšlení i v chování vůči svým rodičům. Matčin odchod chlapce velmi ranil a narušil jeho největší jistotu – pevné rodinné zázemí. Nejmarkantnější je změna ve vztahu Boříka k matce. Má ji pořád stejně rád, ale s její „zradou“ se těžko vy-

rovnává, což se odráží v jeho chování. S maminkou jedná odměřeně až chladně, někdy i drze a ironicky.

„*Chtěla bych si s tebou vážně promluvit,*“ upřela na mě máma pohled.
„*To předpokládám.*“ (říká Bořík) (Holky & spol., s. 26)

„*Jsi snad tak naivní,*“ sraštil jsem čelo, že si o mně myslíš, že bych nějak mohutně toužil po tom, abych byl dítě z rozvrácené rodiny?“ (Holky & spol., s. 27)

Postavu otce autor stylizoval poněkud netradičně a jinak, než jak jsou čtenáři doposud zvyklí. Otec – hlava rodiny – je matčíným odchodem natolik zdrcen, že se stává nejistým, nerozhodným, melancholickým a apatickým. I k němu změnil Bořík svůj postoj. Je mu otce líto, ale neuznává jeho letargii a vyčítá mu jeho naivní smýšlení, že se matka sama od sebe vrátí, aniž by se na tom otec nemusel podílet.

Z Boříkova chování k otci lze vyčíst jakýsi povýšený nadhled a lehkou ironii. Důkazem toho může být i to, že o svém otci hovoří jako o „otci Bedřichovi“.

Další změnou je Boříkovo až přemoudřelé a nedětské poučování otce, jak se má chovat. Jeho vlastní syn mu udílí rady, kárá ho za pozdní příchody, nabádá ho, aby o sebe lépe pečoval a nepustl, sjednává mu schůzky s cizími ženami a dokonce i pere, žehlí a vaří. Syn je ve snaze zachránit manželství rodičů činorodější než otec.

Mohlo by se zdát, že dochází k záměně rolí – syn se staví do pozice otce – moudrého rodiče, což působí značně nepřírozeně a nevěrohodně, stejně tak jako dětinské a nevědomé chování otce. Nejvýrazněji se tato pomyslná záměna rolí projevuje v okamžiku, kdy se má záletná matka vrátit domů a Bořík otce poučuje, jak se má v dalším jednání s ní zachovat.

„*Uvař kafe.*“
„*Nemám chuť.*“
„*Jenže máma určitě chuť mít bude,*“ řekl jsem trpělivě. „*No a já půjdu ven, abyste si mohli v klidu popovídat.*“

„Počkej,“ zarazil se táta, „to mě tu necháš samotnýho? (...) radši bych, kdybys tu zůstal.“

„Jenže to nejde,“ pravil jsem moudře. „Jsou věci, které si dospělí musej říct sami mezi sebou, aby je děti neslyšely.“

„Nepovídej.“

„Namouduši,“ ujistil jsem tátu. „Je to tak.“ (Holky & spol., s. 155))

K Boříkově i otcově spokojenosti se tedy maminka vrátila domů ze „služební cesty“, jak její odchod všichni nazvali. Nakonec to však nebyla žárlivost, která přivedla matku zpět, ale bylo to Boříkovo výhrůžné ultimátum. Bořík zahrál své matce na nejcitlivější strunu, a to na strunu mateřskou, a oznámil jí, že v případě rozvodu a soudu chce zůstat s otcem. To matku vystrašilo a přesvědčilo k návratu.

Ačkoliv se může zdát Boříkova přemoudřelost jakkoliv nepřirozená, autor ji pojímá jako chlapcovu přirozenou reakci na události v jeho životě a zároveň ji použije jako nástroj humoru. Představa, že by mohly děti poučovat a nabádat své rodiče, vlastně stát se vychovateli svých rodičů, je lákavá a u mnohých dětských čtenářů vyvolá úsměv na tváři.

Milena Šubrtová ve své úvaze nad Steklačovým dílem Holky & spol. kritizuje Steklačův přístup k problematice rozvodu. Nelíbí se jí především nevěrohodné zobrazení postav dospělých.

Vojtěch Steklač se pokusil o humorné uchopení závažné problematiky, svého hrdinu však obklopil nevěrohodnými figurkami dospělých, čímž zobrazenou problematiku poněkud zkarikoval a ztrivializoval. Aktuální fenomén rozvrácené rodiny je příliš násilně vtěsnán do souřadnic humoristické literatury ...

I když Boříkova rodina zůstala kompletní, v chlapci tento zážitek zanechal nesmazatelné stopy. Přiblížily se mu reálné problémy dospělého světa dřív, než čekal. A i když se život v jeho rodině vrátil do starých kolejí a rodiče se snaží chovat jako dřív, je z Boříkova chování občas cítit určitý odstup. Na druhou stranu rodiče už na svého syna nepohlíží jako na malé dítě a začínají ho vnímat jako chlapce, který pomalu, ale jistě dospívá v mladého muže. Jejich

výchovné působení se občas mění dokonce v přátelský postoj. Obzvlášť u maminky je patrná změna k synovi.

„Poslyš,“ řekla máma, „nechci ti zbytečně mluvit do života, ale musím, protože jsem tvoje matka. Zdá se mi, že si nekladeš příliš vysoké cíle.“

„Jsem ještě ve vývoji,“ namítl jsem, „a můj vývoj zatím nedospěl tak daleko ... (Boříkovy nové lapálie, s. 20)

„Poslyš, nejsi náhodou drzý?“

„To já nevím, mami, to musíš posoudit ty.“

„Tak já posuzuji, že drzý jsi.“ (Boříkovy nové lapálie, s. 24)

Bořík má ve svém dětské srdci ujasněno, koho z rodiny má rád a koho nemůže ani vystát. Samozřejmě má velmi rád svoje rodiče, také babičku z Pekelce a otcova bratrance, šíleného vynálezce, strýce Chrobáka. Koho na druhé straně rád nemá, je hysterická teta Hermína a poněkud jednodušší sestřenicí Julie, příbuzné z matčiny strany.

Postavám babiček patří nesporně autorovy sympatie. Steklačovy babičky jsou hrdinky jednoznačně kladné. Spisovatel v nich soustředil životní moudrost, klid, rozvahu a pochopení. Osobnosti babiček jsou reprezentovány především dvěma postavami – Boříkovou pekeleckou babičkou a babičkou Alešovou. Autor je vyňal z oblasti každé dětské kritiky. Děti k nim cítí něžnou lásku, důvěru a úctu.

... jak říká moje pekelecká babička, což je nejlepší babička na světě. (Pekelná třída, s. 96)

K pekelecké babičce já jezdím rád, protože je to moudrá žena ... (Jak jsme se učili sprostě nadávat, s. 5)

... ačkoliv je Alešova babička přísná, tak by se asi Aleš moc divil, že někdy taky vůbec přísná není ... (Pekelná třída, s. 93)

Babičky tvoří ve Steklačově pojetí jakousi zvláštní kategorii dospělých. Dospělí se tedy podle toho mohou těšit, že si konečně ve stáří dobudou úcty svých potomků.

Velmi komicky pojal autor postavu strýce Chrobáka. Je to věčný průšvihář bez stálého zaměstnání, nenapravitelný snílek a tak trochu blázen. Snaží se prosadit svými vynálezy, které jsou však lidstvu spíše nebezpečné než prospěšné. Strýc musí několikrát do roka měnit místo svého trvalého pobytu či se dokonce skrývat hluboko v lesích, protože se mu jeho vynálezy dost často vymknou kontrole a tu a tam odnesou sousedům střechu či dokonce zničí celý dům nebo přiotráví polovinu města a podobně. Strýc si ale svými nezdary nechává kazit svou věčně dobrou náladu a činorodě vynalézá a tvoří dál. Rází heslo, že *za vědu musí člověk trpět*. (Pekelná třída, s. 191)

Chrobák okamžitě získal sympatie svého synovce i jeho kamarádů, a to nejenom svým nezkrotným vynalézavým duchem, ale především svým chováním k chlapcům. Pro své vynálezy totiž tento muž tak trochu zapomněl, že už dospěl a měl by být zodpovědným dospělým. Strýc se stále cítí být malým klukem.

„Tvůj strejda je stejně bezvadnej,“ řekl Mírek.

„Proč myslíš?“

„No protože se s náma baví jak rovnej s rovnejma.“

Vzpomněl jsem si na mámu, která občas tvrdila, že některé Chrobákovy nápady jsou přímo infantilní. Čímž chtěla říct, že jsou dětskému věku velmi blízké. (Boříkovy nové lapálie, s. 55)

Z ukázky jasně vyplývá, že strýc Chrobák není velkým oblíbencem Boříkovy maminky. Ačkoliv se Boříkův otec snaží všemožně napravovat reputaci svého bratrance a zastává se jej, není to nic platné. Mamince leží na srdci především život a zdraví jejího syna a celé její rodiny, což podle ní strýc Chrobák svými vynálezy a superzlepšováky vážně ohrožuje. A proto má na strýce Chrobáka značně vyhraněný názor.

Matka rází heslo: *Dobřej Chrobák – mrtvej Chrobák*. (Boříkovy nové lapálie, s. 65)

„Já,“ rozohnila se maminka, „jsem člověk kultivovaný a civilizovaný, ale kdyby na to přišlo, a někdo mi to zvíře naporcovaal, tak bych Chrobáka klidně sežrala.“

„Ale fuj,“ zakousl se otec do stehýnka. „Copak ty bys klidně snědla bratrance?“

„Klidně ne, to je pravda,“ zchladla matka, „ale s radostným vzrušením určitě.“ (Boříkova nová lapálie, s. 11)

I když rozhovor je na první pohled veden ve vážném duchu, tak je naprosto zřejmé, že ani jeden z rodičů to, co říká, nemyslí vážně a jde pouze o černý humor s notnou dávkou nadsázky a recese. Autor předpokládá, že dětský čtenář je natolik čtenářsky vyspělý, že mamčin hraný kanibalismus správně pochopí jako vtip.

Ať už je postava strýce Chrobáka jakkoliv oblíbená či neoblíbená, je příjemným a veselým zpestřením příběhů a podtrhuje tak humorný ráz Steklačových knih.

Stejně tak, jak nemá Boříkova maminka ráda otcova bratrance Chrobáka, nemá otec a ani Bořík rád matčinu sestřenicí, excentrickou Hermínu a její rozmazlenou dceru Julii. Hermína je rozvedená a sama vychovává jedinou dceru Julii. Boříkova teta je velmi náladová, hádavá a také značně hlučná osoba. Otec nazval Hermínu s Julií příznačně „ty dvě satorie“ a před každou jejich návštěvou doslova zbaběle prchá do hospody „Na Růžku“. Toto pohostinství představuje pro Boříkova otce oázu klidu, kterou vyhledává pokaždé, když si potřebuje odpočinout od své manželky, popřípadě se skrýt před nezvanou návštěvou. Hostinec příznačně nazývá lékárna „Na Růžku“. Svoji zálibu v pivě pak otec přezdívá jako užívání valeriánských kapek, kterých si sám předepisuje alespoň pět půllitrů. I když maminka obvykle otcovy návštěvy „lékárny“ nese se značnou nevolí, v době návštěvy tety Hermíny je toleruje.

Bořík ví předem, jak každá tetina návštěva dopadne. Netrvá dlouho a Hermína se s maminkou začne hádat, nejčastěji o tom, která z nich nosí šilenejší šaty, jestli se učí lépe Bořík, či Julie nebo zda je Boříkův otec stejný bu-

dižkničemu, jak vypadá. Po takových to hádkách teta s Julií uraženě odchází a při další návštěvě se opět chová, jako kdyby se nic nestalo. Maminka si většínou nechává tetino urážlivé chování líbit, protože Hermína je její jedinou příbuznou, a také proto, že se jako rozvázná žena nenechá hádavou Hermínou vyvést z míry.

Sestřenice Julie je starší než Bořík a ve všem přizvukuje své matce. I když je Hermína pyšná na školní výsledky své dcery, dívce se podařilo dosáhnout pouze základního vzdělání. Pokusila se dostat i na střední stupeň, ale zůstalo jen u pokusu.

Základní školní docházku ukončila tvrzením, že prvním českým prezidentem byl Francouz. (...) Byl to franský kupec Sámo a chtěl proto u nás zavést jako měnu franky. Ale to mu neprošlo, protože se proti němu postavil vévoda korunanský. (...) Proto dneska u nás platíme korunama a ne frankama. (Boříkovy nové lapálie, s. 68)

3.1.2.2 vztahy mezi dětmi a učiteli

Škola je prostředí, které se současně s prostředím rodinným nejvíce podílí na výchově dítěte. Zdravý vývoj dětské osobnosti se tedy ovlivněn nejen rodiči, ale i pedagogickými pracovníky. Z řad učitelů je nejvíce prokreslena postava Boříkovy třídní učitelky Miroslavy Drábkové. Tato žena je učitelkou každým coulem, miluje práci s dětmi a své zaměstnání bere velmi zodpovědně. Jejím největším přáním je vychovat z dětí vzdělané lidi, kteří se k sobě umí chovat slušně a vzájemně si pomáhat a respektovat se.

Učitelčiny dobré úmysly děti ještě nechápou, takže nemohou ocenit její neustálé napomínání týkající se jejich chování či spisovné mluvy. Svým umravňováním působí učitelka někdy až zkostnatěle a pedantsky. Myslí si, že své žáky má dokonale přečtené, a přisuzuje jim spíše ty horší vlastnosti, přičemž jen stěží připouští, že by se její svěřenci mohli změnit k lepšímu.

Paní učitelka je vůči dětem až komicky podezřívavá. Je nervózní, když děti nekřičí a jsou potichu, i když jinak jsou hlučné, a naopak, je zase nervózní, když jsou děti hlučné a měly by být zticha. Za vším hledá nějakou nekalost.

Tak jsme zmlkli a Mirce to zase nebylo vhod, jelikož prohlásila, že jí všechno děláme naschvál, jako teď, že jsme schválně zticha, ale ve skutečnosti bychom nejraději řvali jako pavíani ... (Pekelná třída, s. 229)

Největším – a vlastně i jediným – oblíbencem paní učitelky je premiant třídy Bohoušek, který jí bezmyšlenkovitě na všechno přitakává, jen aby se jí zavděčil. To ovšem neznamena, že by ostatní děti ve třídě neměla ráda, ale Bohoušek je podle ní prototypem bezchybného žáka.

Jestliže si paní učitelka myslí, že zná své žáky dokonale, rozhodně netuší, jak moc dobře znají žáci svoji učitelku. Většinou toho nezneužívají, mají ji rádi. Pokud se ale potřebují vyhnout jejímu pokárání či snad dokonce poznámce v žákovské knížce, uchylují se k malé lsti, neboť již předvídají učitelčinu reakci.

„Tak se tě ptám, co je ti ke šklebení.“

Kdybych řekl, že Bohoušek, byla by to sice pravda, ale zároveň bych dostal poznámku, že jsem drzý. Tak jsem řekl, že se šklebím, protože mě bolí zub.

„Aha,“ řekla soudružka učitelka, „no proto. Máš štěstí, že tě bolí zuby, jinak bych si myslela, že jsi drzý.“

Z čehož je vidět, že jsem se nemýlil. (Příběhy z plechové piksly, s. 168)

Bořík charakterizuje svoji učitelku jako jakýsi prototyp pedagoga v sukních, kterému dává do vínku všechny tzv. učitelské nešvary, které lze odborně nazvat profesionální deformací. Její velkou nevýhodou je z dětského pohledu to, že je zatížena zodpovědností dospělých. V žádném případě není učitelka postavou zápornou. Přes všechnu kritiku ji má Bořík rád, tak jako ostatní děti ve třídě, a snaží se jí dělat radost.

Paní učitelka se dokonce na chvíli dostává do role pionýrské vedoucí dětí, což je pro ni velice významná zkušenost. Může tak své žáky poznat i v jiných situacích než v těch typicky školních, a lépe tak proniknout do jejich

dětské psychiky. Na školním výletě se pak mění k lepšímu její postoj k žákům právě díky tomu, že měla tu možnost poznat děti mimo školu, v přírodě. Zjistila, že její pedagogická práce přece jen není marná a děti se k sobě umí chovat hezky i bez jejího napomínání.

Paní učitelka byla celá růžová a moc hezká, možná, že to bylo od táboráku, ale já si myslím, že hlavně proto, že jsme ji chválili, a pak se na nás usmála a řekla, že jsme vlastně docela prima třída ... (Pekelná třída, s. 243)

Děti svou učitelku přijímají zpočátku jako pionýrskou vedoucí velmi vlažně a neberou ji moc vážně. Není se ani čemu divit, protože učitelčíným předchůdcem byl mladý a dětmi velmi oblíbený Čendův bratr.

Čendův brácha Roman má do paní učitelky asi tak daleko, jako má žilžala do lva. Přičemž si myslím, že Roman by byl ten lev ... (Pekelná třída, s. 194)

Stejně jako paní učitelka i žáci nakonec ocenili jejich společné mimoškolní setkávání v oddíle a učitelku přijali jako rovnocenného partnera.

Mezi sebou oslovují učitelku familiérně Drábinka, Mirka, naše Miroslava. Zvláště pak Bořík, pokud ve svém vyprávění hovoří o učitelce, používá toto osobní oslovení, což působí z dětských úst značně komicky.

Autor někdy narušuje autoritu Miroslavy Drábkové tím, že ji staví do trapných situací a vytváří z ní tak postavu bezesporu komickou, která se stává vděčným terčem humoru. Občas jí přisuzuje neschopnost řešit běžné životní situace. V některých momentech se učitelka dostává – ne vždy však svou vinou – do situací, v nichž už na čtenáře nepůsobí ani tak komicky, jako spíš pošetile a zmateně. Do těchto situací se nejčastěji učitelka zaplétá kvůli svým žákům a většinou v přítomnosti svého nadřízeného, ředitele školy. Ten ji pak většinou přede všemi polituje, poklepe si na čelo a pošle učitelku domů, aby si odpočinula, protože je přepracovaná.

„Pane řediteli, představte si,“ stěžovala si paní učitelka, „ti uličníci schovali do skříně Tygra!“

„Tygra?“ zamrkal překvapeně pan ředitel, „nejste trochu unavená, drahá kolegyně? (...) Pan ředitel se tvářil velice smutně, „naprosto vás chápu, drahá kolegyně. Měla byste si jít radši lehnout, jistě vám není dobře.“

Paní učitelka se rozplakala, vyběhla na chodbu a pan ředitel nás všechny pustil domů. (Bořík a spol., s. 9)

Postava samotného ředitele není v příbězích nijak zvlášť prokreslena. Za zmínku snad stojí jen jeho přezdívka, kterou má snad každý ředitel školy, ten Boříkův má přezdívku náčelník. Nijak zvlášť velké autoritě se mezi žáky neteší, berou ho spíše jako nutnou součást školy.

V Boříkově školní docházce figuruje dále učitelka Hermína Knotková, která je jeho třídní v nové škole na sídlišti, kam se Bořík s rodiči přestěhoval. Hermína Knotková nese v podstatě velmi obdobné rysy jako postava Miroslavy Drábkové. Jen pro jméno Hermína, které připomíná Boříkovi jeho protivnou tetu, je vůči nové učitelce nedůtklivý.

Učitelky Miroslava Drábková a Hermína Knotková jsou v dílech vlastně jedinými postavami, kterým autor uvedl jejich celé jméno, tedy křestní jméno a příjmení. U ostatních postav tomu tak není a spisovatel využívá různých vtipných náhražek, jako např. když chlapani oslovují Boříkovu babičku – paní Boříková, či Bohouškovu maminku – paní Bohoušková.

Čtenář se může setkat i s postavou třídního učitele Hamáčka – „Hamajdy“, která však není zdaleka tak vyličena ani tak často zmiňována, jako postava učitelky Drábkové.

3.1.2.3 vztahy mezi dětmi a cizími dospělými

V próze Vojtěcha Steklače lze zaznamenat řadu míst, z nichž je patrné, že se dětské hrdinové neustále snaží vymezovat se vůči dospělým.

(...) hlavní pravidla jsou pravidla naší party (...) ta pravidla jsou jasná a říkají, že napřed je naše pravda a až potom ta pravda druhá, pravda dospělých, protože ta taky klidně pravda být nemusí. Jelikož dospělí znají už život a

umějí v něm chodit, takže ani nemůžou mít vždycky a ve všem pravdu. (Bohoušek & spol., s. 213)

Za cizí dospělé je možné považovat všechny plnoleté osoby, s výjimkou rodičů a babiček. Z celé řady dospělých postav lze vyčlenit kladné a záporné typy. Toto členění je samozřejmě ovlivněno zprostředkovaným dojmem z Boříkova vyprávění.

Velké sympatie si u kluků získal Roman – jejich pionýrský vedoucí. Důvodů je opravdu mnoho. Roman je svým klukům z oddílu ze všech dospělých věkově neblíže, má pro jejich klukovské nápady největší pochopení a živě se účastní jejich realizace. Imponuje chlapcům svými kladnými morálními vlastnostmi a všestrannou dovedností.³² Roman je Čendův bratr, to ovšem neznamená, že by měl Čenda v oddíle nějaké výhody. Romanovu nestrannost Bořík velmi oceňuje.

Ačkoliv je Roman Čendův brácha a taky náš vedoucí, tak je spravedlivý a Čendovi nenadržuje spíš naopak ... (Pekelná třída, s. 42)

Kromě Romana patří ke kladným dospělým postavám také další pionýrská vedoucí Kateřina, dále pak staříci – dvojčata Hugo a Kvído Lorencovi z detektivní kanceláře HUKLOR, veselý psychiatr Přemda Přemda, doktor „vousáč“, sousedka paní Mráčková aj. Všichni tito dospělí prokázali svým jednáním, že děti umí nejen pochopit, ale že jim chtějí také pomoci. Nepovažovali jejich problémy za malicherné, nepodstatné a zbytečné, jako to dospělí mnohdy dělávají. Za přátelskou pomoc pak získávají to nejcennější, co jim děti mohou dát – jejich důvěru, přátelství a úctu.

Neméně podstatná je ovšem i druhá skupina dospělých. Jejimi představiteli jsou většinou postavy s výrazně komickými rysy, jako např. pan Všeticka, pan školník, doktor Hroch, dáma z tramvaje, tlouštík s kufrem či pán

³² Vojtěch Steklač se ve svých prózách pevně drží dobových reálií. V prózách ze 70. a 80. let jsou děti organizovány v pionýrských oddílech. Jejich pionýrský vedoucí nemá žádné záporné vlastnosti, je jejich ideál. V dětské literatuře vystupoval vedoucí pionýrů vždy jako postava ve všech směrech kladná, jako vzor všech pionýrů.

s kloboukem a mnoho dalších. Zatímco některé osoby mají konkrétní jména, jiné nesou pouze pojmenování podle místa setkání nebo podle nějakého výraznějšího znaku. Žádná z těchto postav však nemá v ději významnější postavení. Postupně se jedna po druhé dostávají do konfliktní situace s jinými dospělými nebo přímo s dětmi. V daném konfliktu sami tito dospělí odhalují své záporné vlastnosti a autor je při tom nechává dokonale zesměšnit. Jejich příhody jsou přece jen příliš vykonstruované a nadsazené, to ovšem neznamená, že by jejich podstata nemohla být reálná. Podle prostoru, který tyto postavy zaujímají v kompozici, a podle způsobu a formy vyjádření lze soudit, že jimi autor sledoval především humorné oživení děje.

V prózách se vyskytují též epizodické postavy, které zpestřují děj ojedinelými výstupy. V příbězích však jejich přítomnost nehraje žádnou roli, jejich význam spočívá především v potvrzení humorného žánru a zpestření děje. Je to např. zneuznaný spisovatel Haukvic či pomatený dědeček očekávající přílet Mart'anů.

„Už to začalo, hoši? Mart'ani přistávají, ne?“ Stařečkovi se zaleskly oči a začal kolem sebe švihat šavlí, takže jsme všichni prchli do uctivé vzdálenosti.

„Já věděl, že ty jejich talíře jednou přistanou. Už na ně, chlapci, čekám sto padesát let!“

Čenda si zatukal na čelo a řekl, že o žádných Mart'anech nevíme. (...) Stařeček smutně zakroutil hlavou a ruka s šavlí mu poklesla. Vypadal tak nešťastně, že nám ho v té chvíli bylo líto. (Pekelná třída, s. 120)

3.2 Námětové a jazykové srovnání s jinými autory téhož žánru

Z obsahového i jazykového hlediska není možno nepostřehnout množství prvků, které se v dětské literatuře objevily již dříve.

Sám autor přiznává, že seriál Bořík & spol. vlastně vznikl z jeho dětských čtenářských lásek – Cromptonové, autorky Jirky Dobráčka a také Poláčka, autora knížky *Bylo nás pět; snažil se v duchu skloubit anglický suchý humor*

s krásným jazykem.³³ Autor dále připouští, že jeho dětské knížky o Boříkovi a jeho kamarádech by nikdy nevznikly, *nebýt uhranutí jazykem Karla Poláčka.*³⁴

Prvotním vzorovým modelem však byly Mikulášovy patálie René Goscinnyho, na něž Vojtěch Steklač navázal svým Boříkem v časopise Ohníček. Postava Boříka byla *do jisté míry touto návazností determinována (autor říká na záložce knihy: „ještě než se narodil, už mu bylo souzeno nosit kabátek po starším sourozenci“)*³⁵

Zdeněk Heřman vyslovil názor, že *Steklač – v jiné rovině – snad nechtěně, ale přesvědčivě postavil proti Mirkovi Dušínovi svého Boříka.*³⁶

Vojtěch Steklač se proti tomuto názoru ale ohrazuje a popírá jej. Připouští svůj obdiv ke knížkám Jaroslava Foglara a k časopisům Junák, Mladý hlasatel či Vpřed, ale určitě nechtěl postavit proti sobě Mirka Dušina a Boříka. *Jeho přáním bylo vytvořit postavu kluka, který nestárne. Kluka, který prožívá stále stejná a nová dobrodružství, stejně svěží, zatímco čtenář dospívá, stárne, aby na jeho místo nastoupila další generace čtenářů, pro které může Bořík prožívat nová tajemná dobrodružství. A hlavně mu šlo o to, aby vyprávění byla humorná, měla i detektivní nádech, protože tohle mají děti velice rády.*³⁷

Steklač připouští inspiraci Jaroslavem Foglarem a jeho Rychlími šípy, jejichž příběhy ho provázely po celé jeho dětství. Dokonce si myslí, že příběhy této chlapecké party ho vedly k tomu, že se později také chtěl stát podobným vypravěčem klukovských dobrodružství.

Dobrodružný aspekt Steklačovým prózám nelze upřít. Foglarovsky laděná romantika tajuplných městských zákoutí a svěbytných světů chlapeckých part z nich skutečně zaznívá.

³³ Viz SOŠKA, M. Psát pro děti mi přináší radost. In *Květy*, 1987, roč. 37. č. 4, s. 42-43.

³⁴ Viz VERNEROVÁ, A. O humoru se současným autorem. In *Lidová demokracie*, 1987, roč. 43, 30.12., s. 5.

³⁵ Viz CHALOUPKA O. Steklačův Bořík a humor v dětské literatuře. In *Zlatý Máj*, 1981, roč. 25, č. 6, s. 367.

³⁶ Viz HEŘMAN, Z. *Vojtěch Steklač*. Profily autorů knih KMČ. Praha: Albatros, 1986.

³⁷ Viz CAIS, M. Vojtěch Steklač alias Bořík & spol. *Rudé právo*, 1995, roč. 5, č. 60, s. 14

Například v knize *Pekelná třída* se autor často námětově shoduje s knihou Jaroslava Foglara *Záhada hlavolamu*. Naopak po jazykové stránce jakoby čerpal z Poláčkovy knihy *Bylo nás pět*.

Vojtěch Steklač však není pouhým napodobitelem a následovníkem těchto autorů. Použil sice některých prvků stylů obou autorů, ale zasadil je do nových souvislostí, dal jim svůj osobitý ráz.

Foglarovy knihy byly bestsellerem své doby. Ve svých chlapeckých hrdinech postavil mládeži vzor čestnosti a odvahy. Charakterové vlastnosti svých chlapců autor prověřoval v nejrůznějších příhodách a dobrodružstvích plných napětí, dějových zvratů a tajuplných souvislostí. Foglarovi hrdinové vyšli ze všech těchto zkoušek vítězně. Hlavním autorovým cílem bylo vzbudit ve čtenáři touhu vyrovnat se jeho knižním hrdinům a cílevědomě rozvíjet všechny kladné stránky jeho osobnosti.

Svět Foglarových hrdinů byl však světem dědů, možná i pradědů dnešní mládeže. Příběhy Rychlých šípů byly příliš spjaty s dobou, do níž je autor zasadil. Dnešní mládež potřebuje svého současného hrdinu, který by svá dobrodružství prožíval v současném světě, který by měl stejné starosti, problémy i radosti jako mají dnešní děti.

Vojtěch Steklač je jedním z autorů, kteří se snaží vyhovět tomuto požadavku a dát mládeži životného, jí blízkého hrdinu – jednoho z nich. Nejde mu tak jako J. Foglarovi o vytvoření vzoru. Hrdiny jeho knih jsou obyčejní pražští kluci, kteří žádnou vlastností nevynikají nad ostatními. V. Steklač nežadá od svých čtenářů, aby se snažili napodobovat ušlechtilé vlastnosti knižních hrdinů. Naopak. V Boříkovi a jeho kamarádech dostávají děti své rovnocenné kamarády, kteří je dokáží nejen rozesmát, ale také upozornit na všechno dobré a špatné, co člověka v jeho dětství obklopuje. V tomto směru se záměry obou autorů – Foglara a Steklače – různí. A přesto se V. Steklač k J. Foglarovi částečně vrací. Inspiruje se především jeho dějovými zápletkami, které lákají svou dobrodružností a tajuplností. Vybírá si některé dějové prvky, které pak přenáší do současnosti a nechává je opět ožít v příhodách svých hrdinů.

Při srovnání obou již zmínovaných knih – Pekelná třída a Záhada hlavolamu – je možné vysledovat, že ústřední dějovou zápletkou obou děl je pátrání po minulosti nalezeného předmětu.

Ve Foglarově Záhadě hlavolamu našly Rychlé šípy deník a kůlnu učně Jana Tleskače a rozhodly se vypátrat podrobnosti jeho záhadné smrti.

Steklačovi chlapci při svém pátrání po pionýrské klubovně objevili kůlnu, ve které se za války ukrýval člen odbojové ilegální skupiny – Ambrož. Nedaleko kůlny pak vykopali skříňku s kronikou skautů z oddílu Spartakus. Stejně jako Rychlé šípy, tak i Bořík se svými kamarády se dali do pátrání po osudech původních majitelů kroniky. Při tomto pátrání čekala na obě skupiny řada překážek. Zatímco Rychlé šípy překonávaly úklady tajemných Vontů a záludného Bratrstva kočičí pracky, potýkali se Steklačovi chlapci s nástrahami zátoráckého bratrstva.

Pro dobrodružné výpravy Rychlých šípů vybral Jaroslav Foglar tajuplnou městskou čtvrť Stínadla. Atmosféru tajemnosti navozovaly křivolaké uzoučké uličky, temné průjezdy a malé šedivé dvorky. To vše bylo ještě umocněné tmou, protože dobrodružné výpravy se z důvodu utajení konaly zásadně v nočních hodinách. Steklačovi chlapci měli také svá „Stínadla“. Autor tuto čtvrť nazval ovšem jinak – Zátory.

Jednou z nejnapínavějších epizod Foglarovy knihy je tajná noční účast Rychlých šípů na Vontské radě. Podobný odvážný podnik uskutečnil také Steklačův Bořík. Vypravil se v nočních hodinách do Zátorů a ukryt v popelnici vyslechl, o čem se radilo zátorácké bratrstvo. Tolik k nejvýraznějším shodám dějových prvků.

Značnou podobnost je možné sledovat i u nositelů děje – hlavních postav obou knih. Hlavními hrdiny knihy Záhada hlavolamu je pětice kamarádů – Mírek, Jarka, Červenáček, Rychlonožka a Jindra. Také Steklač si vybral jako ústřední postavy nerozlučné přátele – Boříka, Čendu, Mirka a Aleše. Foglarovi chlapci tvoří uzavřenou skupinu, to, co podnikají, se týká pouze jejich pětice. Steklačovi kamarádi jsou členy pionýrského oddílu a jejich dobrodružství se

účastní také ostatní pionýři. Charakter obou skupin není totožný, je možno najít mnohem víc rozdílných prvků. V žádném případě však čtenáři nemůže uniknout další výrazná podobnost uvedených knih – poměr kladných a záporných hrdinů.

Jaroslav Foglar vytvořil ke svým vzorným chlapcům záporný protipól – Bratrstvo kočičí pracky. Bratrstvo tvoří tři členové – Dlouhé Bidlo, Štětináč a Bohouš. Autor jim ve své knize přisoudil významnou funkci – klást nástrahy, vymýšlet úklady a všemožně mařit jakoukoliv činnost Rychlých šípů. Členové bratrstva jsou záporní v každém směru. Mají ty nejnegativnější charakterové vlastnosti, objevují se všude tam, kde se děje něco špatného, a každé takové špatnosti se aktivně zúčastňují. Jsou tu proto, aby byli odstrašujícím příkladem a aby v kontrastu tím více vynikly kladné charakterové vlastnosti jejich protějšků.

Také Vojtěch Steklač zařadil mezi své hrdiny tři vysloveně záporné typy – zátorácké bratrstvo. Na první pohled je zřejmé, že v tomto případě není původní v názvu skupiny a počtu jejích členů. Z děje pak vyplyne také charakterová podobnost obou bratrstev. Steklač dal svému bratrstvu neméně záporné charakterové vlastnosti jako před ním J. Foglar. Tuto podobnost naznačují již jména, která autor vybral členům bratrstva.

Obě party měly svého vůdce. Zatímco Bratrstvu kočičí pracky velel Dlouhé Bidlo, činnost zátoráckého bratrstva organizoval Čára. V obou případech je nápadná analogie jmen, respektive přezdívek, jež jejich nositelé získali pro svou nápadnou výšku. Přezdívkami jsou také jména další dvojice hrdinů: Štětináč – Hamouně. Poslední dvojici pak zůstávají jména civilní: Bohouš – Bedřich.

Postavou Foglarova Bohouše se V. Steklač inspiroval k vytvoření jeho obdoby – Bohouška. Podobnost napovídá již shoda jmen. Obě postavy mají totožné základní charakterové vlastnosti – jsou odpudivé svou zbabělostí, úskočností a podlézavostí. Avšak zatímco Foglarův Bohouš je postavou více méně okrajovou, staví Steklač svého Bohouška mezi ústřední hrdiny.

Vojtěch Steklač nachází inspiraci v námětech pro své příběhy v řadě literárních předloh. V případě jazyka sám autor hovoří doslova o „*uhranutí jazykem Karla Poláčka*“³⁸

Při srovnání jazyka V. Steklače a Karla Poláčka – v díle *Bylo nás pět* – lze objevit řadu paralel.

Ke konci svého života se Karel Poláček námětově vrací do doby šťastného dětství a předkládá dětským čtenářům úsměvný obraz vlastních klukovských let. Tento obraz je natolik živý a věrný, že si získal a dokázal udržet oblibu již po několik čtenářských generací. Kniha si stále nachází nové čtenáře, kteří se ke knize znovu rádi vrací. Čím asi dokázal spisovatel upoutat své čtenáře? Na tuto otázku je možno najít odpověď v předmluvě knihy *Bylo nás pět*: *A i když jsme všichni nevyrostli na malém městě a svět se léty trochu změnil, klukovská léta a klukovské party, byť nebyly zrovna pětičlenné, mají v sobě něco společného a věčného: to, co je na nich jedinečné a nejhezčí ...*

Není to však jen humorný obsah, který udržel knihu v oblíbě čtenářů. Prostředkem humoru je nejen příběh, ale významnou úlohu sehrává jazyk, který nese základní znaky skutečného mluveného projevu dětí. Autor dokázal mistrovsky pracovat s jazykem a řeč dětí napodobil tak věrohodně a živě, že i příběhy z každodenního života uměl podat se značnou mírou vtipu a nadsázky.

Děj knihy vypráví devítiletý Petr, syn obchodníka Bajzy. Chlapec má na paměti, že se musí vyjadřovat spisovně, mnohdy se však stává, že pod vlivem nejrůznějších klukovských zážitků na vytříbenou mluvu zapomene. Potom přirozený svět klukovských zájmů dostává v jeho zápiscích i přirozený jazykový výraz. Spisovný jazyk zná Petr v takové podobě, jak ho zprostředkovává čítanka a vzorná (tzn. nepřirozená) řeč pana učitele. A tak jeho jazyk stále míchá přirozené klukovské vyjadřování s naučnou, nepřirozenou školskou češtinou. Projevuje se to zvláště ve větné stavbě. Řeč chlapců zrcadlí i nejrozmani-

³⁸ Viz Vernerová A. O humoru se současným spisovatelem. In. Lidová demokracie, 1987 r. 43, 30.12., s.5.

tější jazykové zvyklosti dospělých, čímž autor nepřímou vytváří kritiku světa dospělých.

Tvorba pro děti Vojtěcha Steklače spadá do stejného žánrového okruhu jako Poláčkova kniha *Bylo nás pět*. Stejně jako Poláček i Steklač pohlíží na svět očima dítěte a nositelem hlavní dějové linie je malý vypravěč – Bořík.

Do jaké míry a jakým způsobem Vojtěch Steklač nachází inspiraci v Poláčkově tvorbě lze vyčíst z jazykových prostředků, které se vícekrát opakují, a je tedy vyloučena náhodnost jejich použití.

Vojtěch Steklač

Karel Poláček

oslovení „pánové“

„*To byl ale nesmyslný nápad s tím koulením, **pánové**.*“

„***Pánové**, já budu mít neobyčejně prima hřích k svatě zpovědi.*“

sloveso říci je nahrazeno knižním výrazem **pravit**

*Aleš posmutněl a **pravit**, že se vlastně vůbec nechtěl hádat.*

*Bejval Antonín tak **pravit**, že nechtěl, aby šel s námi, ale já jsem **pravit** ...*

sloveso křičet je nahrazeno slovesem **řvát**

*Slyšeli jsme, že něco cinklo, a pak Aleš **zařval**.*

*... tatínek by **řval** děsným hlasem, že musím z domu ...*

příslovce **velice** v ustálených spojeních

*On když totiž člověk dostane báječný nápad, tak je samozřejmě **velice** pyšný.*

*My jsme pravili, že mu to do-
svědčíme, kdyby něco a Čen-
da Jirsák byl **velice** hrdý.*

častý výraz těchto spojovacích výrazů:

jelikož

... protože člověka nemůže bavit hledat holku, **jelikož** holka nevydrží být ani pět minut zticha ...

On nás nebude otravovat jako ty ženské, **jelikož** má rozum.

což

Ale nešť, jak říká moje pekelecká babička, **což** je nejlepší babička na světě.

Oni mně dávají porád jenom co potřebuju, **což** jest švindl, jelikož by mě to stejně museli koupit ...

načež

Načež jsme posmutněli a Čenda pravil, že to všechno honem napíšeme Romanovi...

Načež Bejval pravil, že se musíme poradit, jak bysme ty vosy přemohli

neboť

Jenže měla ztíženou pozici, **neboť** jsem ji pořád stejně držel.

„... já v tom místě nezůstanu ani hodinu, **neboť** jsem si to nezasloužila.“

co

O hraběti Fridolínovi, **co** měl hrad na skále, o osiřelém dítěti, **co** na hřbitově hledalo rodiče a o potůčku, **co** se nad ním sklánějí dvě větve vrbový...

Ještě lepší jsou filmy, **co** je v nich džungle, a v nich jest maháradža, **co** jezdí na slonu ...

nýbrž

Nýbrž je napřed dopoledne, a to jsem musel do školy, i když je fakt, že mi máma na tu hodi-

Nýbrž plaval pod vodou a šmátral kolem sebe ...

nu napsala omluvenku.

abychom

„... **abysme** snad pomalu šli.“

... **abysme** neměli žízen, jelikož jest v Itálii horké podnebí.

„A **hele** tohle,“ řekl pyšně Čenda **a** ukázal nám velkou pozlacenou troubu, která měla pod sebou dřevěnou skříňku **a** na ní bylo napsáno: MASTERS VOICE **a** namalovanéj pes, co poslouchá troubu.

a – a – a

A náš Honza se začal toulat, porád něco sháněl, **a** když přišel domů, byl celý černý, jak lezl po těch vejškách, **a** měl natržené ucho.

časté užívání těchto vztahů

Každý poklad má nějakou cenu, **když** už žádnou, **tak** aspoň historickou.

když – tak

Když jsme přišli k řece, **tak** řeka strašně hučela ...

„A **až** budete psát vašemu vedoucím, **tak** ho ode mě pozdravujte.“

Až – tak

Až budeme v Itálii, **tak** pošleme Tondovi kartku **a** on bude mít vztek.

„**Jak** vidíte, **tak** šiju ...“

jak – tak

Jak tohle pravil, **tak** jsme slyšeli, jak pan Jirsák děsně řval ...

opakování slov

Načež **ten pán**, co zaskřípal brzdami, **ten pán**, co seděl

Já **bych pil**, ale hodně studenou vodu, co po ní trnou zu-

v autě, zařval na **toho pána**
s málo vlasama

by, porád bych pil ...

komolení tvarů slov

Jenže to vědí **člověci** a nevědí
to klobouky, které netuší, co
znamenají ty bílý pruhy na uli-
ci, a jelikož klobouky **člověkům**
patří, musejí **člověci** utíkat za
těma klobouky, což je ovšem
proti předpisům.

... a ta slečna se usmívala a
posílala polibky **publikumu**.

řetězení vět

„Všechno zlé je pro něco dob-
ré,“ řekla jednou moje mamin-
ka, když otci spadl v kanceláři
na hlavu obraz slunečnic a
tatínek byl týden doma, protože
měl lehký otřes mozku a za tu
dobu musel udělat spoustu prá-
ce, natřít dveře, vydrátkovat
parkety a vyklepat všechny
koberce, neboť maminka řekla,
kdo ví, kdy se tatínkovi něco tak
šikovného natrefí.

Ale v tom se zavlnila opona,
začalo to dupat a do toho ko-
lečka přijela na koni jedna
slečna a byla krásně malova-
ná jako obrázek v knížce a je-
den pán děsně práskal bičem,
jako když bouchají kapsle, a
ta slečna se usmívala a posí-
lala polibky publikumu, a ten
pán ještě více práskal bičem,
ona všelijak přehazovala no-
hy a měla krásně vyčištěné
holínky, jednu chvíli visela
hlavou dolů, nic si z toho ne-
dělala a pořád se usmívala a
kůň utíkal čím dále tím rych-
leji, až byl konec a dost a
všechno plácalo a já jsem

plácal ze všech nejvíc.

užívání shodných frází

Fakt je, že my kluci, co spolu kamarádíme, si většinou dost užíváme ...

Z čehož je vidět, že my kluci, co spolu kamarádíme, máme rádi legraci.

A my hoši, co spolu kamarádíme, jsme se každého dne chodili dívat na Nové náměstí.

Jak je z uvedených příkladů patrné, k nenápadnějším shodným jazykovým prostředkům patří svérázné oslovení „pánové“. Děti tento způsob oslovení převzaly ze slovníku dospělých, kde je přirozené. V dětských ústech však získává humorné zabarvení, ovšem jen z pohledu dospělého. Děti samy takovéto oslovení berou vážně a velmi často je můžeme slyšet v mluveném projevu chlapců.

K dalším frekventovaným výrazům Poláčkova i Steklačovi jazyka patří sloveso pravit ve významu říci. V dnešní mluvě se prakticky již nevyskytuje. V době, do které zasadil Karel Poláček děj své knihy, však ještě mohlo být ve spisovné řeči aktivně používáno. Vojtěch Steklač přejímá tento výraz z důvodů stylistického zvýraznění a humorného oživení dětské řeči. Nezařazuje jej však v takové frekvenci jako Karel Poláček.

Specificky dětský sklon k přehánění se odráží rovněž v mluveném projevu dětí obou knih. Nejnápadnějším shodným prvkem je v tomto směru časté užívání slovesa řvát ve významu křičet.

K výrazným humorným prvkům projevu Poláčkových hrdinů patří rovněž užívání některých ustálených spojení. Nejčastější je spojení příslovce velice s přídavným jménem hrdý. Poláček v průběhu děje tento tvar obměňuje v několika variantách, Vojtěch Steklač užívá pouze spojení velice pyšný.

Nejtypičtějším rysem jazyka dětských hrdinů je v knihách obou autorů vysoká frekvence spojovacích výrazů. Z celkového množství jsou nejvíce užívané a shodné v autorském jazyce obou autorů především tyto: jelikož, načež, neboť, což, a, co, nýbrž, abysme.

Nejfrekventovaněji je užívána spojka jelikož. Nezřídka dochází k jejímu několikerému opakování v rámci jednoho souvětí.

V. Steklač:

*Což je pověra přímo směšná, protože máma s oblibou na tátu v takových případech čeká, nehledě k tomu, že táta většinou do něčeho vrazí, **jelikož** se bojí rozsvítit, což je ovšem ještě horší, protože například posledně narazil v předsíni do věšáku, ten věšák narazil do dveří pokoje, za kterými byla máma přichystaná tátu přivítat, a **jelikož** jsou dveře skleněné, tak k nám na druhý den musel přijít sklenář, a máma zase musela jít k doktorovi, **jelikož** měla lehký otřes mozku, ne ovšem z leknutí nebo od táty, nýbrž z věšáku.*

K. Poláček:

*Zdálo se mně, že jsem v kleci zavřený s bengálským tygrem, který se příšerně šklebil, **jelikož** to nebyl žádný bengálský tygr, ale Čenda Jirsák, ale to jsem nemohl vědět, **jelikož** jsem spal.*

Oba autoři velmi výstižně ve svých dílech zachytili typické vlastnosti mluveného projevu dětí, jako je řetězení vět, komolení tvarů slov, opakování slov, spojování slov a vět opakovanou spojkou a atd.

Na základě těchto srovnání lze konstatovat, že Poláčková kniha *Bylo nás pět* značně ovlivnila Steklačovu volbu jazykových prostředků.

Vojtěch Steklač se snaží ve svých dílech vytvořit co nejvěrohodnější obraz dětského vnímání, myšlení a vyjadřování. Proto mistrně využil nejen prvky dětského mluveného projevu, ale přizpůsobil se i dětskému způsobu vypravování, kterému je typické odbíhání od hlavního tématu. Hlavní dějovou linii neustále narušují a tříští Boříkovy úvahy a vložené epizody s vlastní pointou. Tento chlapcův sklon, odůvodněný jeho nadprůměrnou sdílností, umožňuje do textu vložit řadu pasáží, které by jinak byly nadbytečné.

Bořík často používá cizích či méně známých slov, jejichž význam autor neopomíjí dětskému čtenáři vysvětlit, samozřejmě jemu přístupnou, tedy humornou cestou. Autor vlastně zcela přirozeně rozvíjí čtenářovu slovní zásobu a vědomosti. Tyto Boříkovy vysvětlivky jsou potom uvedeny též jako úvahové odbočky či zastávky v ději.

Kluci se předháněli v devótnosti, což je cizí slovo znamenající servilnost. Ale i servilnost je cizí slovo, znamenající, že kluci by zapřeli i nos mezi očima, než by mi dali za pravdu ... (Jak jsme udělali ohňostroj, s. 9)

A jestli nevíte, co je to virtuos, tak to jsou lidi děsně hubení, s dlouhými vlasy a zářivým pohledem ... (Pekelná třída, s. 31)

Vypravěčský sklon k odbočkám autor využívá také jako prostředek k udržení napětí a oddálení řešení, a to i v nejpjatějších momentech. Např. chvíle, kdy Bořík odhalil totožnost zloděje a násilníka, je prodloužena odbočkou, která pouze oddaluje rozuzlení:

Tak tedy namouduši pan Gabriel. Druhá alternativa pode firmy HUKLOR. A ta moje třetí, všetičkovská, uplývala v nedohlednu dál ... Což byl prý kdysi takový zvyk. Holky házely do vody věnečky z pampelišek. Jestli se vdají nebo ne. Vůbec všechny lidové zvyky jsou fantastické (...)

„Tak jdem,“ zamumlal vedoucí těch tří mlátiček. (Mirek & spol., s. 249)

Některé z původních příběhů autor později znovu použil. Začlenil je do románových celků a uvedl je jako Boříkovy vzpomínky (např. Jak jsem hráli fotbal, cyklus *Příběhy z plechové piksly*). Navazující epizody spisovatel spojuje v jednu kapitolu (např. příběhy *Jak jsme spravovali budík*, *Jak jsme hledali hodiny s kukačkou*, *Jak se babička vrátila z lázní*, ze souboru *Boříkových lapálií I* utvořily kapitolu *Ku-ku? Ku-ku!* v souboru *Bořík & spol.*).

Přeskupování příběhů má své odůvodnění. Táž epizoda nabývá v odlišných souvislostech i jiný význam. Epizoda o soutěži ve sběru byla původně otištěna v *Boříkových lapáliích* coby jedna z typických anekdotických příhod. Její zařazení do knihy *Aleš & spol.* bylo uvedeno jako Boříkovo vyprávění.

vění nové spolužačce Růžence, což příběhu propůjčilo určitou věrohodnost ve vztahu k chlapeckým postavám.

První epizody Steklačova cyklu si ponechávaly relativní nezávislost na konkrétní společenské a politické situaci. V polovině 70. a počátkem 80. let však do nich dočasně zasahuje „povinná“ angažovanost. Do té doby běžná chlapecká dobrodružství jsou pak tedy popisována jako aktivity pionýrského oddílu. Vojtěch Steklač se ve svých humorných příbězích nicméně nevěnuje ani tak dobovým událostem, jako spíše mezilidským vztahům bez ohledu na politicko-historický kontext (vztahy vrstevníků, rodičů a dětí, pedagogů a žáků, sousedské vztahy, atd.)

Teprve v prózách z počátku 90. let se častěji objevují humorné situace, které se opírají o změněnou společenskou realitu (*Jak jsme putovali za dobrodružstvím, 1991; Jak jsme udělali ohňostroj, 1991*). Autor zachycuje společenské změny formou ironizace, která ovšem v kontextu literatury pro děti a mládež působí nepřírozeně. Jedná se o různé narážky, které ilustrují pouze dobově podmíněný jev, s odstupem času ztrácí svou sdělnost i potencionální komický obsah, např. podlézavé obavy ředitele školy: „Čeho si, žáci, žádáte? Snad mého odvolání v rámci demokracie? Ale já vás mohu ujistit, že od začátku příštího školního roku začne na našem ústavu působit také katecheta a tím pádem budete mít možnost chodit na náboženství.“ (Jak jsme dělali ohňostroj, s. 41)

3.3 Jazyk a styl děl Vojtěcha Steklače

Rozbor jazykových prostředků je zaměřen především na zvláštnosti autorova jazyka a stylu, slova nespisovná, hovorová, novotvary, zvláštní vazby a podobně.

3.3.1 Slovní druhy

Podstatná jména

S pomínutím podstatných jmen ve spisovné podobě lze substantiva rozdělit následovně:

1. Podstatná jména spisovná s nespisovnou koncovkou *-ama* (např. *pod troskama, se schodama, s rodičema, nad hlavama, pod bednama, mezi prstama, s karafiátama*), dále v 6.p. mn.č. m.r. (např. *v drátkách, na rohách, v dvorkách*). Autor též napodobil známou neobratnost dětí při tvoření množného čísla lidí jako tvar *člověci*.

Vliv obecné češtiny se projevuje především přehláskou *é > í* (např. *mlíko, polívka*), *ý, í > ej* (např. *do zejtrka, tejden, hlemejžd', přemejšlení*) a proteckým *v-* (např. *voznámení, vozejček, vosada*).

2. Podstatná jména nespisovná

- a) cizího původu, např. *rajón, rambajz, kanape, klumpry, kramle, kýbl, lumpárna, malér, mejdan, flaška, špajz, špricle, šutr* atd., většinou přejatá z německého jazyka,
- b) expresivní výrazy, např. *barabizna, barák, haraburdí, biják, průšvih, prachy, papírák, mičuda, krámy (= věci), koukání, kecky* atd.
- c) slova obhroublá, např. *šibeničníci, syčáci, svinstvo, sprosták, smrad, prcek, cvok, prevít, pitomec, pařáty (= prsty), vejťahové* atd.,
- d) ojedinělými substantivními novotvary jsou např. *haraburdárna, vymyšlenina*.

Přídavná jména

Užívání přídavných jmen se podstatně liší podle literárních žánrů. Některé jazykové výzkumy prokázaly, že v běžné mluvené řeči se vyskytuje poměrně málo přídavných jmen, v řeči dětí je to zejména patrné. Přestože Steklač imituje řeč mládeže, jeho slovník je naopak na adjektiva velmi bohatý. Frekvence adjektiv je dokonce vyšší než frekvence substantiv. Je to důkaz o autorově bohatém slovníku a jeho záměru množstvím adjektiv vyličit děj co nejbarvitěji. Přídavná jména v základních tvarech i pádových koncovkách jsou z převážné většiny opět zatížena obecnou češtinou, a to zvláště u tvrdých přídavných jmen koncovkou *-ej* (např. *namalovanej, mrtvej, malej, obrovskej*,

příšernej, válečnej) a koncovkou –ý místo spisovného –é (např. *osvětlený okno, plný uši, kubánský doutníky, v mateřský školce*).

Autor vtipně použil i módních adjektivních výrazů a hyperbolizace, např. *drsný písne, je to fantastický, senzační, báječný, strašlivý, šílenej nápad, děsnej hlad* atd. Objevují se i přídavná jména nespisovná, jako: *špajzový klíček, šplhounský stvoření, je praštěná, šmrncnutá hra* atd. Obhroublých adjektiv je minimum a jsou typu: *zatracenej krám, přežraná myš, kluku pitomá*.

Dobře je vystižena známá snaha dětí o vymyšlení nových slov. „Dětské“ novotvary jsou např. *opohlavkovaný, myš podgaučová a podskříňová, v člověkových silách* atd.

Zájmena

a) Osobní

Zájmena osobní já, ty, my, vy, se kromě své vlastní zájmené funkce vyskytují v pozici běžné hovorové řeči, a to v úvodu projevu, při zdůraznění vlastní osoby, z rytmických příčin ap. Ve všech těchto funkcích kolísá význam těchto zájmen směrem k částicím (viz níže).

U ostatních zájmen se obecná čeština projevuje převážně v 7.p. typickou koncovkou –ama, např. *s váma*, a v předložení u zájmen on, ona, oni.

b) Ukazovací

Nejpoužívanějším zájmenem ukazovacím je zájmeno tento; v této spisovné podobě se však v Steklačových dílech v prakticky nevyskytuje. Nejčastější variantou je *tenhle* a *tendle*. Současně se u těchto zájmen projevuje nejvíce znaků obecné češtiny, ať už s typickým –ej, např. *takovejch lidí, takovej člověk*, tak i s koncovkou –ama, např. *s těmahle, s těma popelnicema*.

U ženského rodu je zásadně užíváno místo spisovného tvaru té ve 2., 4., 6. pádě nespisovného výrazu *tý*, např. *v tý čtvrti, z tý rány, od tý doby, od týchle chvíle, v takovýhle chvíli, o týhle sobotě*. Totéž se týká množného čísla ženského rodu: *takovýhle maličkosti, ty lidi, to samý*.

c) Tázací a vztažná

Zájmena tázací jaký, který jsou poznamenána obecnou češtinou jako předcházející skupina, tzn. objevují se ve tvarech *jakej důkaz, s jakejma, jakej-pak, jaký barvy, kerej, ktorej, ktorejma* atd.

Totéž se týká zájmen vztažných jaký, který: *o kterejch, ... z kluků, který jsme popsali, ...* Velmi často je užitá hovorová vazba se vztažným zájmenem co místo který: *my kluci, co spolu kamarádíme.*

d) Přivlastňovací

Z přivlastňovacích zájmen se nejčastěji užívá můj a svůj, a to opět ve variantě obecně české: *mýho krku, v mým pokoji, svý šaty, do svýho pokoje.* Jako oblíbený prostředek se vyskytuje eliptická vazba *myslet si svý.*

e) Neurčitá

Vysoce frekventované je užívání zájmena nějaký v podobě *nějakej, nákej*, ukazuje na programový jazykový prostředek. Rovněž zájmeno každý v podobě *každej* a ve svých pádových koncovkách *každýmu, každý klíče* atd.

f) Záporná

Záporné zájmeno žádný je velice často užívaným slovem jak v řeči dětí, tak i dospělých. Zpravidla bývá tvořeno nespisovnými koncovkami *žádnej (důkaz), žádný (lži), žádnýho (kluka)* atd.

Číslovky

Při užívání číslovek se opět objevují koncovky nespisovné – obecně české.

Zpravidla jde o změny:

é > ý *půl devátý, půl druhý, půl osmý, z devátýho patra, ve čtvrtým patře, je třináctýho, v třiačtyřicátým* atd.,

ý > ej *druhej, sedmadvacátej, několikátej* atd.,

-emi > -ema *všema užívanej, se všema sem kamarád* atd.,

-ěma > -oum *proti dvoum.*

Slovesa

Slovesa jsou třetím nejfrekventovanějším plnovýznamovým slovním druhem. Poměrně málo z nich se opakuje, autor se vědomě snaží o co nejpestřejší volbu. Jelikož je sloveso základní součástí děje, je o to více také nositelem jazykových zanků mluvčího. Ve Steklačově případě jde opět o znaky obecné češtiny, konkrétně:

- a) přehláska *í, ý* > *ej*: *vymejšlet, ulejšvat se, uhejšbat, stejškat si, přemejšlet, přeješzat, nezbejšvá, nehejšbat, cejštit, bejšt* atd.,
- b) koncové *i* ve 3. osobě množného čísla: *bavejš se, chtejš, honejš, bydlejš, zmocnejš se* atd.,
- c) vypouštění koncového *í* ve 3. osobě množného čísla: *prodávaj, vypadaj, neznaj, nespíchaj, musej*, atd.,
- d) místo koncového *í* ve 3. osobě množného čísla bývá u třetí slovesné třídy *-ou*: *stahujou, přejou, pracujou, pokuřujou, pijou, menujou se* atd.,
- e) vypouštění koncového *l* v 3. osobě množného čísla času minulého: *ved, uhád, splet se, řek, roztrh, přines, ukrad, nemoh, nastyd, lek se* atd.,
- f) přehláska *é* > *í* v základu slova: *zalízt, vlízt, svlíkat se, rozlítnout se, oblíknout* atd.,
- g) v 1. osobě jednotného čísla času přítomného u třetí slovesné třídy místo *i* > *u*: *přeju si, představuju si, pamatuju, zakazuju, navrhuju, miluju, konstatuju, hraju* atd.
- h) špatné časování slovesa *být* v podmiňovacím způsobu: *mohli bysme, kdybysme, abysme* atd.,
- i) zásadně 1. osoba jednotného čísla od slovesa *moci* – *můžu*,
- j) u druhé slovesné třídy vkládání slabiky *-nu-*: *zvyknul jsem si, ztuhnul jsem, tisknul jsem, hvízdnul jsem* atd.,
- k) protetické *v*: *vozej, votevřít, vodvážit se, vodskákat si* atd.

Mezi slovesy se objevily záměrně i výrazy méně obvyklé, zastaralé nebo knižní: *bacit, bloumat, kvílet, ráčít, pravít* atd.

Můžeme vyčlenit i velké množství výrazů nespisovných, většinou pejorativního významu, např. *žvanit, štárat, vycajchnovat se, špehovat, šlohnout, smrdět, žrát, flákat se, podležat, naštvat se, majznout, kecat, hecovat čoudit, čmajznout, cachtat se áchnout* atd.

Příslovce

místa

Hovorová obecná čeština nezasáhla ta příslovce místa, která jsou shodná se spisovnou češtinou, např. *tam, zde, tudy* atd., u ostatních se projevila charakteristickým dlužením základním slabiky *támhle, tůdle*; protetickým *v-* u slov začínajících samohláskou, eventuelně i změnou základu slova *vodsad'*. Autor s oblibou používá i nespisovného výrazu *navrch* místo *nahoru*; toto slovo se však vyskytuje jako homonymum výrazu *navíc*.

času

U příslovcí času se obecná čeština vyskytuje zejména v často užívaném výrazu *zejtra* (didaktické *ej* místo *í*); tento znak se objevuje i při stupňování příslovce *dříve, později* jako *dřívějc, pozdějc*.

Znakem hovorovosti je přesouvání nebo vypouštění koncovek některých příslovcí *naposled, teďka, dneska* a nespisovný výraz *furt*, který je v řeči všech postav velmi častý.

způsobu

Steklač volí ve shodě s mluveným jazykem hochů a dívek pubertálního věku řadu hovorových synonym k výrazu *výborně*: *báječně, bezva, náramně, senza, senzačně, fantasticky*; a jeho významovému opaku špatně: *strašně, strašlivě, mizerně, hrozně, děsně, zatraceně, vachrlatě, šíleně*. Z nich nejfrekventovanější jsou *bezva, strašlivě, děsně, zatraceně, šíleně, pekelně*. Vyskytují se až na výjimky jen v řeči dětí.

Příslovce, která jsou na pokraji funkce částic větných, mají hodnotící význam, vztahující se ke smyslu předcházející výpovědi: *je to fuk, fajn, prima, fakt, fakticky*. Jsou jedním z nejvíce používaných ve slovníku Steklače vůbec.

Steklač si rovněž libuje v superlativech příslovcí, které jsou většinou též poznamenány obecnou češtinou: *nejdýl*, *nejmíň*, *nejlíp*, *nejrychlejc*, *nejsmutnějc*, *nejraděj* atd. Užívá jich mnohem častěji než komparativů. Chce se tím přiblížit typické vlastnosti pubertálních dětí všechno zveličovat.

Spojky

V souladu s mluvenou podobou jazyka autor užívá delší souvětí, která jsou tvořena celými řetězci vět. Ze spojovacích výrazů převažují spojky *jelikož*, *načež*, *takže*, *nebot'*, *ačkoliv*, *aby*, *což*, *že*, *jenže*, *takže*, *poněvadž*, *nýbrž*.

*Palhounová se lítostivě vzdálila od Mirka, **jelikož** se k němu hnala s dekou, hned jak vylezl z vody ...*

*„Jo, **jelikož** jsem si kvůli tobě rozbil pusu.*

***Jelikož** se celá třída začala pochechtávat ...*

***Načež** za námi někdo zašeptal.*

*... elegantně sestoupila na první řádku žebříku, **načež** začala ječet.*

*... ale nahlas nic neřekl, **nebot'** byl rád ...*

***Nebot'** Pacáková a Palhounová se jmenovaly ty druhý dvě ...*

***Takže** došlo i na rady paní učitelky.*

*... rozepnutou až do pasu, **takže** bylo vidět, jak je pořádná vazba.*

***Ačkoliv** jinak si myslím, že život je bezvadný.*

*... vobráceně by to nešlo, **ačkoliv** by to určitě bylo zábavný*

*... ale paní učitelka mu řekla, **aby** nebyl blázeň.*

***Aby** se jednou zabil na mašině.*

***Což** se dá říct dvěma způsoby.*

*... hráli na lupiče a četníky, **což** vymyslela paní učitelka.*

***Jenže** si myslím, že to stejně nebude nic platný.*

***Jenže** naštěstí jsme nebyli na školním výletě ...*

*A **poněvadž** pro každéj pořádnéj pionýrskéj oddíl by se měl najít jen a jen jeho vedoucí.*

Čendova slova nebyla nic platná, **poněvadž** člověk na lodičce si s hvízdáním odvesloval.

... už nepovede náš oddíl, **nýbrž** ho povede paní učitelka.

Jenže hrady nejsou pro zábavu, **nýbrž** pro poučení.

Nadměrné užívání zařadilo spojky mezi zvláštnosti autorova jazyka na první místo. Nejvíce frekventované jsou spojky jelikož, načež, což. Často dochází k několikerému opakování spojek v rámci jediného souvětí, např.:
Vlak jsme stihli, jelikož cestou na nádraží jsme už nebloudili, jako když jsme přijeli a hledali tábořiště, takže naopak jsme měli skoro hodinu času, a jelikož na nádraží prodávali občerstvení, všichni jsme si dávali limonádu, obložené chlebičky a brambůrky, jelikož jsme neměli co dělat a měli jsme hlad, jelikož jsme neobědvali.

Ale paní učitelka řekla, že je to pověra, dokonce přímo z bible, co na ní věří katolíci, že totiž Pánbůh sedmý den odpočíval, což ale měl nárok, protože jinak se přes tejdén dost nadřel, což se o nás říct nedá, ať jsme radši zticha ...

Vysokou frekvencí spojek a zvláště pak zařazením některých spojek méně užívaných v hovorovém jazyce: jelikož, nýbrž, pročež atd. autor zvýraznil jazykový projev svých hrdinů a podtrhl jeho humorné barvení.

Částice

Částice se v hojně míře vyskytují jako důležitý stylistický prostředek v jazyce postav Vojtěcha Steklače. Uvedené členění je jen rámcové, protože některé částice mohou být pojímány z několika různých hledisek.

a) Apelové (výzvové, kontaktní) částice, např.

„... **vidíš** Aleši,“ obrátila se babička na svého zničeného vnuka ...

„**Moment**,“ pravil Čenda.

„**Tak copak**, hrajete si pěkně?”

„**Tedy**, když jsem byla ve věku ...

„**Mimochodem**, ženo, o jaké chaloupce jsi to mluvila?”

„**Hele**, Aleši,“ přitočil se k našemu tloušťíkovi ...

„*Snad radši necháme to povídání na zítra, **ne**?*“

„*A co ty rány, **aha**?*“

„*Jenže jak se k tomu dostat, **žejo**?*“

„*Chemie je bezvadná věc, **vid**?*“

Funkcí těchto částic je udržet kontakt mezi mluvčími, zajišťovat pozornost posluchače, nebo ověřovat si správné pochopení své promluvy. Apelové částice uvozovací mají často platnost jen určitého řečového signálu v úvodu projevu nebo mají mluvčímu zajistit slovo v dialogu.

b) Hodnotící částice – mohou vyjadřovat kladné nebo záporné hodnocení obsahu promluvy, např.

„***Ajo**,*“ skočil Mirkovi do řeči chápavě Aleš.

„***No jo**,*“ řekl Čenda.

„***No**,*“ řekla radostně Aleš.

Namouduši, bylo to stádo ovcí.

„***Klidně**,*“ pravil Mirek.

„***Ne**,*“ zdvihla prst paní učitelka.

Hodnotící částice vyjadřují také modalitu – váhání, pochybování, podmiňování, atd., např.

„*To je vám, **doufám**, jasné.*“

„***Asi** polezeme přes plot.*“

„***Náhodou**, byl to prima nápad.*“

„***Snad** abychom už jeli domů.*“

*Zvířata by se **možná** neměla jíst ...*

„***Třeba** ty,*“ řekl jsem.

Častý je také výskyt částic zdůrazňovacích. Jejich úkolem je vytknout nebo zdůraznit některou osobu nebo věc v promluvě. Nejčastěji jsou to zájmena osobní či ukazovací např.:

„***Já** jsem úplně mrtvej, pánové.*“

„***Ty** že bys to řek?*“

Tu hru si Čenda vymyslel.

Ta nešťastná vysvědčení ...

V textech Steklačových knih se vyskytuje i řada jiných zdůrazňovacích částic, např. jen, i, ani, ani tak, jedině, tak, fakt, atd..

Jen na Aleše čekala babička.

To by mi ani tak nevadilo.

A jedině mě utěšuje, že v tom nejsem sám.

„To je fakt.“

... i když je fakt, že mi máma na tu hodinu napsala omluvenku.

c) Emocionální částice – vytvářejí nebo mění atmosféru promluvy a jejich užití záleží zcela individuálně na povaze mluvčího. Jsou proto pestře zastoupeny hlavně spojkami, zájmeny, příslovci:

„Tohle teda, jde se za bráchou!“

„ ... mně se totiž vůbec běhat nechce.“

„Jenže to vždycky nějak vyšlo...“

... a nakonec jsem navrhl, že teď je zrovna ta vhodná chvíle.

Vyskytly se i nespisovné částice, užívané v hovorovém jazyce, např.:

... a paní učitelka holt vždycky bude jen paní učitelka.

„To máme tak akorát na chleba.“

Steklač s velkou oblibou nadměrně používá některých spojek, které v promluvě neplní úplně vlastní spojovací funkci a dostávají se tak na okraj platnosti částic. Jsou to např. spojky načež, takže, neboť, ačkoliv, avšak, aby, což, že ap. Z nich některé jsou vyloženě knižní povahy a autor je se záměrem komiky vkládá především do úst svých dětských postav.

Citoslovce

Citoslovce jsou jedním z nejčastěji užívaných stylistických prostředků Vojtěcha Steklače. Lze je rozdělit podle tradičních druhů na:

a) Zvukomalebná, např.:

„Blef – blef,“ podařilo se Bohouškovi kousnout Mirka do prstu.

„Bim!“ Čenda mi padl přímo do náruče.

„Dzí, grzí,“ kvílela nám strašná melodie do uší ...

„Grzzau, gzzzíí,“ pravily housle ...

Žádné kva-kva, ale táhlé kvááá – kváká...

„Křach!“ to spadl lustr.

b) Kontakto**v**á, např.:

„Cheche, Mirek je tuhýk!“

„Ehm,“ odkašlal si rozpačité Čenda.

„Ááá!“ zařval táta.

„Pst,“ zašeptal Aleš.

„Hej – rup!“ a postavili jsme piáno našišato.

c) Emocioná**l**ní, např.:

„Jejejej!“ zařval Čenda.

„Ajajaj,“ řekl jsem tiše.

„Ojoj,“ pravil šťastně Aleš.

„Hurá!“ začali jsme křičet.

„Fujtajbl!“ zaklel listonoš.

Všechny uvedené příklady dokumentují snahu autora jednak o vystižení jazykových realit běžných pro tento věk mládeže, jednak o barvitý, emocionálně prostředek působící na čtenáře.

3.3.2 Módní výrazy

Každý mladý člověk, a v pubertálním věku zejména, má snahu jednak se svým chováním a vyjadřováním odlišovat od svého okolí, ale současně být svým způsobem solidární se svými vrstevníky. Každá doba si vymýšlí „módní“ novinky. Stranou nezůstávají ani výstřelky v jazyce. Jejich životnost bývá většinou krátká, nicméně některé přetrvávají i celou generaci. Právě tyto módní výrazy jako charakteristiku dobového vyjadřování mládeže užil i Vojtěch Steklač v řeči svých hochů. Jde např. o výrazy: fakt, fakticky, fantastický, děsně, mejdan, bacha, bezva, jasně, senzačně, prima, šíleně, fajn atd.

„**Fakticky**,“ bránil se Čenda.

„*Fantastický*,“ *hekal s baťohem na zádech Aleš.*

... *ale pak se děsně zachechtal ...*

„*Bezva*,“ *šťouchl jsem do Aleše.*

... *byla by to prima soutěž.*

... *babička peče senzačně velký koláče.*

V novějších dílech je ze slovní zásoby dětských hrdinů poznat nejen změna doby, ale i rozvoj techniky. Svědčí o tom slova, nejčastěji přejatá z anglického jazyka – toasty, multikino, aerobik, sponzor ...

3.3.3 Vycpávková slova

Vojtěch Stekla imituje skutečnou běžně mluvenou řeč, takže se nevyhnul ani jedné z jejích nejtypičtějších vlastností – nedostatku větné perspektivy. Je všeobecně známo, že každý člověk, pokud nemá svůj projev napsán nebo dobře promyšlen, ztrácí během vyjadřování svých myšlenek souvislost a snaží se tento nedostatek podle svých schopností a jazykových zkušeností napravit různým způsobem. Jelikož děti ještě nejsou natolik jazykově obratné, nastane při ztrátě myšlenkové souvislosti buď úplná změť slov, nebo tato myšlenková prázdná místa vyplní různými slovními vycpávkami.

„*Totíž ... chci říct, že s budováním kůlny ... to, proč jsem dneska přišel tak pozdě, tak ... tak to má společného jen to, že nás přepadlo záhorácký bratrstvo.*

„*A náhodou to není žádný nesmysl, je to ... je to ... no hádej, Boříku?*“

3.3.4 Opakování

V běžně mluvené řeči, kterou Steklač ve svém díle imituje, se velmi často vyskytuje opakování některých slov. Mluvčímu se to stává buď proto, že ztrácí myšlenkovou souvislost a opakováním slova nebo i celé věty „vycpává“ časový interval mezi pokračováním myšlenky (mluvíme o nemotivovaném opakování) nebo proto, že chce určitou věc zdůraznit, nebo také proto, že jeho opakování je projev primitivismu.

Ve Steklačově díle lze nalézt mnoho příkladů, např.:

„Vymysli, vymysli,“ řekla máma.

„No tak klid, klid,“ řekl táta.

„Protože máslo, máslo to byla vzácnost.“

„... ale kdybys třeba sebral slona, tak nevím, nevím.“

„A teďka, teďka v noci?“

„Tak co, jde, jde?“ „Nejde, nejde.“ „Však on přijde, přijde.“

Pán měl klobouk a ten klobouk mu uletěl, což pán zjistil a chytil se za hlavu ...

Příčemž pán bez klobouku, co klobouk dohonil, neskrýval svou radost.

Načež zaskřípěly brzdy. Načež ten pán, co zaskřípěl brzdami, ten pán, co seděl v autě, zařval na toho pána s málo vlasama a bez klobouku ...

3.3.5. Přirovnání

Jedním z nejtypičtějších prostředků lidového vyjadřování je přirovnání. Existují celé sbírky přirovnání, která se tradují z generace na generaci, ale kromě toho existují přirovnání zcela unikátní, nahodilá, která se objevují individuálně v konkrétní situaci, z momentálního nápadu a životních zkušeností mluvčího. Steklač svým dětským postavám žádný mimořádný nápad tohoto druhu do řeči často nevkládá, i když právě děti bývají ve své bezprostřednosti velmi originální. Častěji zůstává u tradičních lidových přirovnání typu:

Venku totiž lilo jako z konve.

... hází sebou jako kapr na suchu.

Měla jsem sílu jako Herkules.

Steklač v originálních přirovnáních využívá vtipné kontrasty:

Má do něj asi tak daleko, jako žížala do lva.

... otec zrudl jako mé staré trenýrky ... očima koulel jako kuželkami a vůbec vypadal, jako kdyby zešílel ...

Otec, zasmušilý jak muška, začal poletovat po pokoji ...

ZÁVĚR

Kniha je člověku přítelem i učitelem. Toto tvrzení pak platí dvojnásobně pro děti. V dospělosti se člověk již nikdy nedokáže nechat plně unášet dějem, zapomenout na okolní svět a žít celou svou bytostí osudy literárních hrdinů tak, jak mu to umožňovala jeho bezmezná dětská fantazie.

Kniha je nezbytným pomocníkem ve výchově mládeže. Kladným působením pomáhá účinně rozvíjet dětskou osobnost, a právě v tomto směru se jí otevírají nekonečné možnosti.

Obsahová účinnost je nesporná. Literární hrdinové svým jednáním, svými myšlenkami a činy působí na chování a jednání dětských čtenářů a snaží se je napodobovat.

Autor humorných příběhů z dětského života Vojtěch Steklač pokládá přítomnost výchovného aspektu za nesmírně důležitou, ba přímo nutnou součást dětské literatury. Kladná výchovná působivost jeho próz se ale do určité míry tříští o úskalí příliš kritického až ironického pohledu na svět dospělých. Nicméně právě pro dospělé by mohly být dětské knihy Vojtěcha Steklače přínosem. Mnozí z nich by si pak možná uvědomili, jak vypadají nebo by mohli vypadat v ostrém světle kritického pohledu svých potomků. A tento poznatek je nesporně poučný.

To ovšem neznamená, že by si právě děti, ke kterým se autor ve své tvorbě obrací, z ní neměly co odnést. Naopak. Vojtěchu Steklačovi se určitě podařilo v malých čtenářích chuť najít si také takové správné kamarády, prožívat s nimi velká i malá dobrodružství, být při všem zajímavým.

Vojtěch Steklač ve svých prózách přináší dětem příběhy nejen poučné, ale především humorné a veselé. Ve své tvorbě prokázal vynikající znalost mezilidských vztahů, především pak vztahů mezi dětmi a také znalost jejich mentality, myšlení a chování. Dokonale proniká do světa dětí a díky tomu dokáže vytvářet vlivný humor přijatelný pro dětského, ale i dospělého čtenáře.

Steklačův humor je výraznou měrou založen na sebeironizaci hlavních protagonistů a také na jejich schopnosti akcepovat vlastní směšnost. Ke komickému efektu pak autor dospívá hned několika způsoby. V prózách uzavřeného epizodického charakteru (např. *Boříkovy lapálie I*, *Boříkovy lapálie II*, *Bořík & spol.*) je zpravidla východiskem humoru banální situace pevně zakotvená v tehdejší době, která je v oboru dosavadních dětských zkušeností (historiky z rodinného a školního prostředí). Na základě této situace se dále rozvíjejí dialogy, které posouvají děj k výsledné pointě. Některé příběhy jsou založeny na mistrné dialogizaci, kde je hlavním zdrojem humoru nedorozumění.

V dílech nechybí ani klasické groteskní gagy, jako je šlehačková bitva, klukovské pranice, vyvolání zmatku, tlačení, hromadných karambolů a pádů.

V prózách s centrální zápletkou (*Mirek & spol.*, *Čenda & já*, *Holky & spol.*) se vedle humorných dialogů na komickém efektu podílí též groteskní scénky a jazyková komika.

V některých rysech Steklačovy jazykové i situační komiky lze objevit určité podobnosti s jazykem a humorem Karla Poláčka. Vojtěch Steklač přiznává, že dílo tohoto vynikajícího humoristy jej velmi ovlivnilo v jeho vlastní tvorbě. Obdivuje se především krásnému Poláčkovu jazyku. Stejně jako v Poláčkových, tak i ve Steklačových dílech se prolíná vytříbená spisovná mluva dospělých s přirozeným mluveným projevem dětí. Právě tento jazykový kontrast je jedním ze způsobů autorova humoru.

Steklač ve svých dílech používá specifické jazykové prostředky, které se často vymykají spisovné mluvě. Učitelé, pokud jeho knihy doporučují jako školní četbu dětem, by měli upozornit na autorův záměr a vést děti k tomu, aby nenapodobovaly tento autorův jazyk. Ovlivnitelnost mluvy dětí jazykovými prostředky autorů je zajímavým podnětem k dalšímu zkoumání.

Vojtěch Steklač se námětově opírá o modelové životní situace dětí. A právě humornou cestou se mu podařilo překonat nebezpečí zjednodušování některých témat.

LITERATURA

Prameny

- FOGLAR, Jaroslav. *Záhada hlavolamu*. Praha: Olympia, 1992.
- POLÁČEK, Karel. *Bylo nás pět*. Praha: Československý spisovatel, 1973.
- STEKLAČ, Vojtěch. *Boříkovy lapálie*. Praha: Mladá fronta, 1970.
- STEKLAČ, Vojtěch. *Boříkovy lapálie II*. Praha: Svoboda, 1973.
- STEKLAČ, Vojtěch. *Pekelná třída*. Praha: Albatros, 1988.
- STEKLAČ, Vojtěch. *Bořík & spol.* Praha: Albatros, 1980.
- STEKLAČ, Vojtěch. *Bohoušek & spol.* Praha: Albatros, 1981.
- STEKLAČ, Vojtěch. *Aleš & spol.* Praha: Albatros, 1985.
- STEKLAČ, Vojtěch. *Mirek & spol.* Praha: Albatros, 1985.
- STEKLAČ, Vojtěch. *Čenda & spol.* Praha: Albatros, 1987.
- STEKLAČ, Vojtěch. *Jak jsme udělali ohňostroj*. Praha: Fénix, 1991.
- STEKLAČ, Vojtěch. *Jak jsme putovali za dobrodružstvím*. Praha: Fénix, 1991.
- STEKLAČ, Vojtěch. *Holky & spol.* Praha: Albatros, 1999
- STEKLAČ, Vojtěch. *Nové Boříkovy lapálie*. Praha: Albatros, 2000
- STEKLAČ, Vojtěch. *Boříkovy lapálie, kniha druhá*. Praha: Albatros, 2001.
- STEKLAČ, Vojtěch. *Jak jsme se učili slušně nadávat*. Praha: EGMONT, 2004.

Literatura

- BÍLEK, Petr. *175 autorů. Čeští prozaici, básníci a literární kritici publikující v 70. letech v nakladatelství Československý spisovatel*. Praha: Československý spisovatel, 1982.
- BORECKÝ, Vladimír. *Odvrácená tvář humoru*. Praha: Dauphin, 1996.
- BORECKÝ, Vladimír. *Teorie komiky*. Praha: Hynek, s.r.o., 2000.
- CAIS, Milan. Vojtěch Steklač alias Bořík a spol. In *Rudé právo*, 1995, roč. 5, č. 60, 11.3., s. 14.

- ČECHOVÁ, Marie a kol. *Čeština – řeč a jazyk*. 2. přepracované vydání. Praha: ISU nakladatelství, 2000.
- DRAPELA, Victor J. *Přehled teorií osobnosti*. Praha: Portál, 2001.
- DVORSKÝ, Ladislav. Možnosti jazykové komiky v literatuře pro mládež (1-3) In *Zlatý máj*, 1971, roč. 15, č. 1, s. 39-41, č. 2, s.101-103, č. 3, s. 193-196.
- HÁJKOVÁ, Alena. *Nejen o humoru*. Praha: Československý spisovatel, 1984.
- HAVRÁNEK, Bohuslav – JEDLIČKA, Alois. *Česká mluvnice*. Praha: SPN, 1981.
- HEŘMAN, Zdeněk. Jako v bavlnce... In *Zlatý máj*, 1986, roč. 30, č. 4., s. 253-254.
- HRABÁK, Josef – ŠTEPÁNEK, Vladimír. *Úvod do teorie literatury*. Praha: SPN, 1987.
- HUBÁČEK, Jaroslav – JANDOVÁ, Eva. *Čeština pro učitele*. VADE MECUM, s.r.o., 2002.
- CHALOUPKA, Otakar. *O literatuře pro děti*. Praha, Československý spisovatel, 1989.
- CHALOUPKA, Otakar. *Próza pro děti a mládež (její otázky, působení a perspektivy)*. Praha: Albatros, 1989.
- CHALOUPKA, Otakar. *Příruční slovník české literatury od počátků do současnosti*. Brno: Centa, spol. s r.o., 2005.
- CHALOUPKA, Otakar. Smích, humor a dětská kniha. In *Zlatý máj*, 1969, roč. 13, č. 8, s. 477 – 495.
- CHALOUPKA, Otakar. Steklačův Bořík a humor v dětské literatuře. In *Zlatý máj*, 1981, roč. 25, č. 6, s. 367-368.
- CHALOUPKA, Otakar – NEZKUSIL, Vladimír. *Vybrané kapitoly z dětské kapitoly I*. Praha: Albatros, 1973.
- CHALOUPKA, Otakar – NEZKUSIL, Vladimír. *Vybrané kapitoly z dětské kapitoly III*. Praha: Albatros, 1979.
- CHALOUPKA, Otakar – VORÁČEK, Jaroslav. *Kontury české literatury pro děti a mládež (od začátku 19. století po současnost)*. Praha: Albatros, 1984.

- KAPEK, Ladislav. Věčný sen o dětství. (Rozhovor). In *Rudé právo*, 1989, roč. 70, 9.12., s. 12-13.
- KLINDOVÁ, L'uboslava – RYBÁROVÁ, Eva. *Vývojová psychologie*. Praha: SPN, 1976.
- KOMÁREK, Miroslav – KOŘENSKÝ, Jan – VESELKOVÁ, Jarmila. *Mluvnice češtiny 2. Tvarosloví*. Praha: Academia, 1986.
- KROBATOVÁ, Milena. *Spisovná výslovnost a kultura mluveného projevu*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2000.
- MACHÁČEK, Vítězslav. *50 českých autorů posledních 50 let*. Praha: Československý spisovatel, 1970.
- NEFF, Ondřej. O filozofii a filozofii žánrů dětské literatury s Vojtěchem Steklačem. (Rozhovor) In *Zlatý máj*, 1983, roč. 27, č. 8, s. 476-480.
- NEVOLOVÁ, Hana. Spisovatel hledající inspiraci na Vysočině není zvláštností. (Rozhovor). In *Noviny Havlíčkobrodska – Vysočina*, 2002, r. 1, č. 123, s. 6.
- PYTLÍK, Radko. *Malá encyklopedie humoru*. Praha: Československý spisovatel, 1982.
- RZOUNEK, Vítězslav – ŠTĚPÁNEK, Vladimír. *Teoretické základy literatury a soustava literární vědy*. Praha: SPN, 1982.
- ŘÍČAN, Pavel. *Cesta životem*. Praha: Panorama, 1990.
- SOŠKA, Milan. Psát pro děti mi přináší radost. (Rozhovor). In *Květy*, 1987, roč. 37, č. 4, s. 42-43.
- STEKLAČ, Vojtěch. Proč tvořím pro děti. In *Učitel'ské noviny*, 1980, roč. 30, č. 27, s. 12.
- ŠTĚPÁNEK, Vladimír – REJMÁNKOVÁ, Miloslava. *Teorie literatury*. Praha: SPN, 1965.
- ŠUBRTOVÁ, Milena. *Průniky do české prózy pro děti a mládež*. (Disertační práce). Brno: Masarykova univerzita, 2003.
- ŠUBRTOVÁ, Milena. Steklačovy holky a jiné figurky. In *Ladění*, 1999, roč. 4, č. 2, s. 14.

ŠVINGALOVÁ, Dana. *Kapitoly z psychologie. III. Díl: Vývojová psychologie*. Liberec: Technická univerzita v Liberci, 2002.

TOGNEROVÁ, Rajka. Vojtěch Steklač a spol. (Rozhovor). In *Vlasta*, 1988, roč. 42, č. 30, s. 12-13.

TOMAN, Jaroslav. Literární komika v recepci dětského čtenáře (1). In *Zlatý máj*, 1991, roč. 35, č. 4, s. 210-215.

TOMAN, Jaroslav. Literární komika v recepci dětského čtenáře (2). In *Zlatý máj*, 1991, roč. 35, č. 6, s. 340-343.

TOMAN, Jaroslav. Metodická příručka k čítankám pro 2. – 5. ročník základní školy. Praha: FORTUNA, 2000.

TOMAN, Jaroslav. *Vybrané kapitoly z teorie dětské literatury*. České Budějovice: Jihočeská univerzita, 1992.

VÁGNEROVÁ, Marie. *Vývojová psychologie I*. Praha: Vydavatelství Karolinum, 1996.

VERNEROVÁ, Andrea. O humoru se současným spisovatelem. (Rozhovor). In *Lidová demokracie*, 1987, roč. 43, 30.12., s. 5.

VLAŠÍN, Štěpán a kol. *Slovník literární teorie*. Praha: Československý spisovatel, 1984.

VONDRÁŠKOVÁ, Eva. K tabuli půjde... spisovatel Vojtěch Steklač. (Rozhovor). In *Pionýr*, 1987/1988, roč. 35, č. 11, s. 8-9.

VORÁČEK, Jaroslav. *Česká literatura pro mládež*. Praha: SPN, 1987.

VORÁČEK, Jaroslav. Tendence prózy ze života dětí. In *Zlatý máj*, 1980, roč. 24, č. 5, s. 277-281.

Seznam příloh:

Příloha č. 1 Život a dílo Vojtěcha Stekláče

Příloha č. 2 Vojtěch Stekláček: „Proč tvořím pro děti.“

Přílohy

Seznam příloh: Život a dílo Vojtěcha Steklače

Příloha č. 1 Život a dílo Vojtěcha Steklače

Příloha č. 2 Vojtěch Steklač: „Proč tvořím pro děti.“

Dělo literatury vstoupil subjektivně literární, stylově výraznými postávkami (*Šestnáct*, 1968; *Sedmá Blatyně*, 1970). Po návratu z Moskvy (1974) udělal inspiraci záměr na rodinná Příbramsku knovente *Černá sípce* (1976) a zejména kromě *Síně přes děti* (1979).

Díky se Steklač začal věnovat tvorbě pro děti, zejména především časopiseckým publikováním Boříkovy ch lapálie.

Cykly pro Vojtěcha Steklače o Boříkovy a jeho patřé postupuje českou literaturou pro děti a mládež již přes tři desetiletí. Prvního knižního vydání se *Boříkovy lapálie* dočkaly v roce 1970 v nakladatelství Mladá fronta, *Boříkovy lapálie II* vydalo nakladatelství Svoboda v roce 1973, následovaly románky se stejnojmennými hrdinů *Pečelec stádo* (Mladá fronta 1978), *Bořík & spol.* (Albatros 1980), *Bohouček & spol.* (Albatros 1981), *Alci & spol.* (Albatros 1985), *Mírů & spol.* (Albatros 1985), *Čenda & spol.* (Albatros 1987), soubor próz *Jak jsme udělali atmosféru* (Fénix 1991), *Jak jsme provedli se dohledáváním* (Fénix 1991), prozaická předoba televizní hry *Svatáha & spol.* (Pečelec 1991), román *Hořík & spol.* (Albatros 1999) a upravené vydání *Boříkovy lapálie* (Albatros 2000), *Boříkovy lapálie: další příběhy* (Albatros 2001). V roce 2004 vychází v nakladatelství EGMONT další titul s „boříkovskou“ tematikou, soubor próz *Jak jsme se učili slavné knihovně*. Další pokračování boříkovy je soubor 22 nových příběhů *Pečelec stádo stádo* (Albatros 2005).

Život a dílo Vojtěcha Steklače

Vojtěch Steklač se narodil 21. října 1945 v Příbrami. Maturoval v r. 1963, po krátkém studiu VŠE přešel na Filozofickou fakultu Karlovy univerzity, kde r. 1970 absolvoval filozofii a sociologii. Od r. 1969 byl redaktorem dětských časopisů (Ohníček, Pionýr) posléze šéfredaktorem Pionýry, v letech 1990 až 1994 byl dramaturgem Čs. Televize, později spisovatel z povolání.

Do literatury vstoupil subjektivně laděnými, stylově výraznými povídkami (*Zrcadla*, 1968; *Samota Blažejov*, 1970). Po novele *Sbohem, lásko* (1974) nalezl inspirační zdroj na rodném Příbramsku k novele *Černá slunce* (1976) a zejména k románu *Skok přes kůži* (1979).

Brzy se Steklač začal věnovat tvorbě pro děti, zpočátku především časopiseckým publikováním Boříkových lapálií.

Cyklus próz Vojtěcha Steklače o Boříkovi a jeho partě prostupuje českou literaturou pro děti a mládež již přes tři desetiletí. Prvního knižního vydání se *Boříkovy lapálie* dočkaly v roce 1970 v nakladatelství Mladá fronta, *Boříkovy lapálie II* vydalo nakladatelství Svoboda v roce 1973, následovaly romány se stejnou čtveřicí hrdinů *Pekelná třída* (Mladá fronta 1978), *Bořík & spol.* (Albatros 1980), *Bohoušek & spol.* (Albatros 1981), *Aleš & spol.* (Albatros 1985), *Mirek & spol.* (Albatros 1985), *Čenda & spol.* (Albatros 1987), soubory próz *Jak jsme udělali ohňostroj* (Fénix 1991), *Jak jsme putovali za dobrodružstvím* (Fénix 1991), prozaická podoba televizní hry *Strašidla & spol.* (Pekelec 1993), román *Holky & spol.* (Albatros 1999) a upravené reedice *Boříkovy lapálie* (Albatros 2000), *Boříkovy lapálie, kniha druhá* (Albatros 2001). V roce 2004 vychází v nakladatelství EGMONT další titul s „boříkovskou“ tematikou, soubor próz *Jak jsme se učili slušně nadávat*. Zatím poslední knihou je soubor 22 nových příběhů *Pekelná třída řadí* (Albatros, 2005).

V roce 2005 vychází v nakladatelství Albatros souborné vydání téměř všech Boříkových příběhů pod názvem *Velké Boříkovy lapálie*. Jsou zde příběhy ze sedmdesátých a osmdesátých let, jmenovitě *Boříkovy lapálie*, *Boříkovy lapálie, Kniha druhá* a *Nové Boříkovy lapálie*.¹

Z počátku jsem vůbec netušil, že začnu pro děti psát. Vyplynulo to z náhlosti a v řídném stavu ze společenské objednávky. A z vákua v životě. Doma byl jen Poláček bylo nás pět, ve vesetě Goslavy, Chrástka... Cytius a Boříkovi, který jsem zpočátku psal jako časopisecký seriál, cítil ukazat tehdejší knuhy, román sedmdesátých let očima svých lidí, aby se velký mikrokozmos dětství – rodina, škola, pionýry...

Věřím na archetypy dětství, věřím ve svět čisté dětské fantazie, kterou si někteří pedagogové pietou se li. Když já byl ještě objektem výchovného působení, scházeli jsme se s kamarády v době večerníků ještě ve Stromovce, pocházeli totiž z Holešovic, a tam jsme své příběhy skutečně žili, ať už doopravdy, nebo ve své fantazii. Krajina dětství je pro spisovatele totiž vždy něčím víc než reálnou krajinou.

Všichni máme nějaké vzpomínky na dětství, ale podobně je tomu například s vojnou (alespoň u mužů), kdy se vzpomíná ne na tu všednodennost, ale připomínají se bohatýrské historky, tak častokrát zaváhá i maláček. Snad právě proto jsou všechny mé knížky pro děti humoreskové. Nemám nejmenší chuť napsat příběh rozvráceného manželství, kterým subjekt dítěte trpí, protože vím, že něměně sedmdesát procent manželství žije v zcela standardních, nicméně konfliktních manželstvích, kde právě dítě může být tím rozhodujícím linelem, aby takové manželství nesklouzlo do krize. Proto žandim dětskému světu, proto v Boříkových lapáliích strážím dětskému pohledu a dávám mu v rodinných konfliktech vstoupit (českdy navzdory realitě), protože si myslím, že poměr k dětem je tou nejdokonalejší vizítkou společnosti a jsem vždy ochoten

¹ Vojtěch Stekláč je též autorem parodických detektivek pro děti, například *Detektiv Bondybej 001* (1972), *Žlutý Robert* (1974) *Béďa Dynamit & spol.* (1977) a dalších. Práce je omezena na knihy s „boříkovskou“ tematikou, a proto zde tyto knihy nejsou uvedeny.

Vojtěch Steklač: „Proč tvořím pro děti.“

Od mala je ve mně touha uskutečnit své sny, pokouším se o to prostřednictvím příběhů.

Z počátku jsem vůbec netušil, že začnu pro děti psát. Vyplynulo to z nutnosti a v jistém smyslu ze společenské objednávky. A z vakua v žánru. Doma byl jen Poláček Bylo nás pět, ve světě Gosciny, Cromptonová ... Cyklus o Boříkovi, který jsem zpočátku psal jako časopisecký seriál, chtěl ukázat tehdejší kluky, realitu sedmdesátých let očima svých hrdinů, celý ten velký mikrokosmos dětství – rodinu, školu, pionýry ...

Věřím na archetypy dětství, věřím ve svět čisté dětské fantazie, kterou si někteří pedagogové pletou se lží. Když já byl ještě objektem výchovného působení, scházeli jsme se s kamarády v době Večerníčků ještě ve Stromovce, pocházím totiž z Holešovic, a tam jsme své příběhy skutečně žili, ať už doopravdy, nebo ve své fantazii. Krajina dětství je pro spisovatele totiž vždy něčím víc než reálnou krajinou.

Všichni máme nějaké vzpomínky na dětství, ale podobně je tomu např. i s válkou (alespoň u mužů), kdy se vzpomíná ne na tu všednodennost, ale připomínají se bohatýrské historky, tak častokrát zavánějící malérem. Snad právě proto jsou všechny mé knížky pro děti humoristické. Nemám nejmenší chuť napsat příběh rozvráceného manželství, kterým subjekt dítěte trpí, protože vím, že nejméně sedmdesát procent manželství žije v zcela standardních, nicméně konfliktních manželstvích, kde právě dítě může být tím rozhodujícím tmelem, aby takové manželství nesklouzlo do krize. Proto fandím dětskému světu, proto v Boříkových lapáliích straním dětskému pohledu a dávám mu v rodinných konfliktech vítězit (leckdy navzdory realitě), protože si myslím, že poměr k dětem je tou nejdokonalejší vizitkou společnosti a jsem vždy ochoten a čas od času i morálně nucen vstupovat do konfliktů, když se domnívám, že se děje cosi špatného.

Dítě komunikuje s tím, co je pro ně základní – v životě i v knížce. Změnila se hmotná situace rodin, změnily se předměty, které děti běžně používají, ale zůstávají pořád stejné konstanty pro hezké dětství: mít fungující rodinu, mít kamarády, s úsměvem či vážně se potýkat s problémy ve škole, hledat si morální autoritu ... Dítě se může obejít i bez televize nebo počítače, ale neobejde se bez dobrého kamaráda, nemusí jet na dovolenou s rodiči do Jugoslávie, ale nic mu nenahradí láskyplný vztah s maminkou.

Ano, můj cyklus o Boříkovi je trochu idealizující, romantizující ... Vždyť, kdyby všechny ty legrácky fakticky zažil jeden kluk, tak snad ani nedokončí základní školu! Avšak právě přes tu legraci a humor lze ventilovat - a to velice účinně – věci reálné a vést děti k tomu pozitivnímu ... A za druhé, já v Boříkovi opravdu vynechávám určité vážné, nedětské věci z řádu života. Ovšem jsou konflikty a trable, na které mají děti čas, až překročí hranice dětství, a které je bohužel stejně neminou.

Pracoval jsem dvanáct let v tisku pro děti, nejprve v Ohníčku, pak v Pionýru, a byla to zkušenost nedocenitelná. Naučil jsem se dívat na dětskou literaturu poněkud z jiného úhlu.

V příliš mladém věku se literatura pro děti psát nedá. Po mém soudu nejspíše proto, že člověku chybí touha vychovávat, a ta je pro tvorbu dětské literatury nezbytná. Ono výchovno není handicap dětské literatury ve srovnání s literaturou „velkou“, ale její specifikum. Výchovné záměry jsou – nebo musí být – vždycky v podtextu. Autor by se k dítěti choval unfair, kdyby ho zasáhl vším naplno a nemyslel při tom na to, co to s dítětem udělá. Dítě je ve věku hledání, potřebuje jistoty, ne pochybnosti. A necitlivý přístup by mohl přispět k jeho deformaci. Proto si nemyslím, že je anomálie, že literaturu pro děti píše zpravidla starší autoři. Naopak, je to dobře, protože jejich životní zkušenosti jim pomáhají tyto záměry v literatuře pro děti prosazovat.

Brzy jsem přišel na to, že se musím opřít o to, čemu se říká žánry, a především o žánr humoristický a dobrodružný. A současně s tímto poznáním jsem s překvapením zjistil, že se těmito žánry zabývají průměrní a často i

podprůměrní autoři. Právě tohle považuji za velikou anomálii naší dětské literatury. Všechny exaktní výzkumy i obyčejná každodenní zkušenost vedly k poznání, že děti hodně čtou asi tak do čtrnácti let. Potom přijde puberta a postpuberta a sní úpadek čtenářského zájmu. Po osmnáctém roce se ke knížce vrací jen poměrně malá část mladých lidí, čtenářská obec má velkou úmrtnost. Téhle skupině mezi čtrnácti a osmnácti lety věnujeme malou pozornost, a zase si myslím, že právě na tomto poli by mohl humoristický a dobrodružný žánr mohl udělat hodně dobrého.

V dětské literatuře, právě proto, že má vyhraněné výchovné poslání, by se žánry měly respektovat. Když dítě dostane v nevhodném věku do ruky nesprávně volený typ literatury, může se snadno stát, že čtenářství ho naprosto mine. A právě žánrová literatura je pro většinu dětí nejpřístupnější. Proto si myslím, že by se měla těšit větší podpoře.

Svět dítěte je fantazijní, je zbytečné zachovávat realistický přístup – v humoristickém žánru samozřejmě, ale i v dobrodružné literatuře. Za perspektivní cestu považuji přístup Miloše Macourka. Jeho televizní seriál o Arabele představuje přesně to, co chybí v dětské literatuře. Je v něm všechno – dobrodružství, pohádka, humor, takže potěší kluky i holky i dospělé.

Cyklem o Boříkovi jsem se právě pokusil o prolínání humoru a dobrodružství.

Sestaveno z článků a rozhovorů s Vojtěchem Steklačem:

CAIS, Milan. Vojtěch Steklač alias Bořík a spol. In *Rudé právo*, 1995.

CHALOUPKA, Otakar. Steklačův Bořík a humor v dětské literatuře. In *Zlatý máj*, 1981.

KAPEK, Ladislav. Věčný sen o dětství. (Rozhovor). In *Rudé právo*, 1989.

NEFF, Ondřej. O filozofii a filozofii žánrů dětské literatury s Vojtěchem Steklačem. (Rozhovor) In *Zlatý máj*, 1983.

VERNEROVÁ, Andrea. O humoru se současným spisovatelem. (Rozhovor). In *Lidová demokracie*, 1987.

STEKLAČ, Vojtěch. Proč tvořím pro děti. In *Učitel'ské noviny*, 1980